

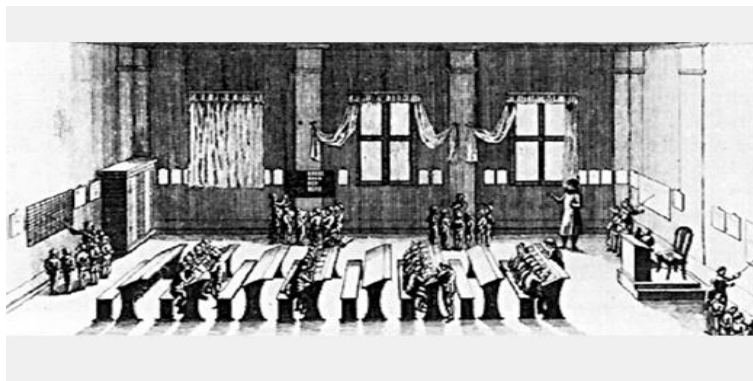


ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΕΪΔΗ
(Α.Μ.: 1012201803026)

Θέμα: «Η εκπαίδευση κατά την Καποδιστριακή Περίοδο και η εισαγωγή της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στο ελληνικό σχολείο (1828-1831)»



Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2021

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	4
Εισαγωγή.....	6

A' Κεφάλαιο

Οι προτεραιότητες στην εκπαίδευση και στην αγωγή κατά την Καποδιστριακή
Περίοδο

1.1. Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και η οργάνωση της δημόσιας εκπαίδευσης...8	
1.2. Η εποπτεία των σχολείων	10
1.3. Η μέριμνα για τα ορφανά.....	11
1.4. Η εκπαιδευτική πολιτική και οι χρηματοοικονομικές δυνατότητες.....	13

B' Κεφάλαιο

Η χρήση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου

2.1. Ορισμός αλληλοδιδασκτικής μεθόδου.....	17
2.2. Η γέννηση του θεσμού παγκοσμίως.....	17
2.3. Η σύντομη ανάλυση-περιγραφή της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου.....	19
2.4. Παλαιότερες μορφές αλληλοδιδασκτικής μεθόδου σε διάφορες χώρες.....	24

Γ' Κεφάλαιο

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος στην Ελλάδα

3.1. Ο Κλεόβουλος και το σχολείο του στο Ιάσιο.....	25
3.2. Συνθήκες υποδοχής της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στην Ελλάδα.....	26
3.3. Η μορφή και τα είδη των πινάκων που χρησιμοποιήθηκαν στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο.....	29
3.4. Η αμφισβήτηση των «Παιδαγωγικών Πινάκων».....	31

Δ' Κεφάλαιο

Πρωτοβάθμια εκπαίδευση

4.1. Η ίδρυση των αλληλοδιδασκτικών σχολείων.....	33
4.2. Η εκπαίδευση των Ελληνίδων στα πρωτοβάθμια σχολεία.....	35
4.3. Τα σχολεία των Καθολικών.....	36
4.4. Η στέγαση των αλληλοδιδασκτικών σχολείων.....	37
4.5. Η ανέγερση των σχολικών κτιρίων.....	39
4.6. Η διάρκεια και το περιεχόμενο των σπουδών.....	40
4.7. Το διδακτικό προσωπικό και το μαθητικό δυναμικό.....	42

Ε' Κεφάλαιο

Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

5.1. Τα ελληνικά σχολεία.....	46
5.2. Η στέγαση των ελληνικών σχολείων.....	47
5.3. Η διάρκεια και το περιεχόμενο των σπουδών.....	48
5.4. Το διδακτικό προσωπικό και το μαθητικό δυναμικό.....	50

ΣΤ' Κεφάλαιο

Η μεταδευτεροβάθμια και αδιαβάθμητη εκπαίδευση

6.1. Το Πρότυπο σχολείο.....	53
6.2. Το Κεντρικό σχολείο.....	54
6.3. Η ίδρυση νέων σχολείων από τον Καποδίστρια.....	57
6.4. Η αποτίμηση των προσπαθειών του Καποδίστρια για την οργάνωση της ελληνικής εκπαίδευσης και το τέλος της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου.....	58

Επίλογος.....	65
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	67
Παράρτημα.....	71
Περίληψη.....	77

Πρόλογος

Στην παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή πρόκειται να κάνω μια εκτενής αναφορά για την προσφορά του Ιωάννη Καποδίστρια στην παιδεία και παράλληλα θα μιλήσω για την εισαγωγή μιας καινοτόμου ιδέας, την ένταξη της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στο ελληνικό σχολείο.

Στις 30 Μαρτίου 1827 η Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας, εξέλεξε τον Ι. Καποδίστρια κυβερνήτη του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους. Έπειτα, από επίπονες διαβουλεύσεις στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες για την εξασφάλιση της απαραίτητης υποστήριξης για το ελληνικό κράτος, έφτασε στο Ναύπλιο στις 7 Ιανουαρίου του 1828 και έγινε δεκτός με ζητωκραυγές και πραγματοποιήθηκαν ενθουσιώδεις εκδηλώσεις από το λαό. Δύο μέρες αργότερα μετέβη στην Αίγινα, η οποία είχε κριθεί πιο κατάλληλη από το Ναύπλιο ως προσωρινή έδρα της κυβέρνησης.

Από τις πρώτες κιόλας μέρες της διακυβέρνησής του, επικεντρώνεται στην εκπαιδευτική πολιτική που θα ακολουθούσε. Στόχος του υπήρξε η θεμελίωση μιας στοιχειώδους εκπαίδευσης, δηλαδή, ανάγνωση, γραφή και πρακτική αριθμητική για όλο το λαό. Εξαιτίας, όμως, της άθλιας κατάστασης που βρισκόταν η εκπαίδευση, λόγω της σοβαρής έλλειψης δασκάλων, αλλά και των ανύπαρκτων οικονομικών πόρων του κράτους, αναγκάζεται να διατηρήσει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο διδασκαλίας που είχε εφαρμοστεί για πρώτη φορά πριν από την Επανάσταση από τον Γ. Κλεόβουλο.

Παράλληλα, η αλληλοδιδασκτική μέθοδος αποτέλεσε ένα τρόπο μαζικής εκπαίδευσης, με γρήγορη διάχυση της γνώσης, σε μια εποχή που στην Ελλάδα δεν υπήρχαν αρκετοί δάσκαλοι, αλλά και απαραίτητοι οικονομικοί πόροι. Ο Κυβερνήτης ενδιαφέρθηκε και για τη μόρφωση των γυναικών που έως τότε η συμμετοχή των κοριτσιών στα σχολεία ήταν περιορισμένη.

Συνοψίζοντας, το αντικείμενο με το οποίο προτίθεμαι να ασχοληθώ είναι η εκπαίδευση κατά την Καποδιστριακή περίοδο και η χρήση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στο ελληνικό σχολείο.

Κλείνοντας το σύντομο πρόλογό μου, θα ήταν αδύνατο να παραλείψω και κάποιες θερμές ευχαριστίες. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον εμπνευστή και οραματιστή αυτού του μεταπτυχιακού προγράμματος «Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και προοπτικές» Κύριο Θανάση Χρήστου, καθώς και όλους εκείνους που με πάθος και μεράκι υλοποίησαν αυτό το έργο. Έτσι, μου έδωσαν τη δυνατότητα σ' αυτά τα δύο αξέχαστα χρόνια να εμπλουτίσω τις γνώσεις μου πάνω στο συγκεκριμένο

αντικείμενο, αλλά και να δημιουργήσω αξέχαστες φιλίες τις οποίες θα κρατήσω εφ' όρου ζωής.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους λατρεμένους μου γονείς που με παρότρυναν να ενταχθώ στο συγκεκριμένο μεταπτυχιακό πρόγραμμα και εξακολουθούν να βρίσκονται δίπλα σε ότι αποφασίσω να κάνω.

Εισαγωγή

Το αντικείμενο για το οποίο θα αποπειραθώ να ασχοληθώ, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω είναι για τη προσφορά του Ι. Καποδίστρια στην εκπαίδευση και πώς εισήχθη η αλληλοδιδασκτική μέθοδος στα ελληνικά σχολεία.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα αναφερθώ για τις προτεραιότητες στην εκπαίδευση και στην αγωγή, καθώς και τον εκπαιδευτικό προσανατολισμό της ελληνικής πολιτείας. Το πρώτο κεφάλαιο θα το διασπάσω σε τέσσερις υποενότητες. Στην πρώτη υποενότητα, θα κάνω αναφορά για τον προγραμματισμό του κράτους και του κυβερνήτη για την οργάνωση της δημόσιας εκπαίδευσης. Έπειτα, αξίζει να τονιστεί ο θεσμός της εποπτείας και οι εκπαιδευτικές κατευθύνσεις. Με αυτόν τον τρόπο η άσκηση της εποπτείας νομιμοποιεί τη διασύνδεση της εκπαιδευτικής διαδικασίας με το κέντρο λήψης των αποφάσεων και όλους τους εμπλεκόμενους (εκτάκτους επιτρόπους, προσωρινούς διοικητές κ.ά.) καθώς και του τοπικούς κοινωνικούς παράγοντες. Θεμελιακό σημείο της μέριμνας του Καποδίστρια για τα απροστάτευτα-ορφανά παιδιά ήταν η δημιουργία προϋποθέσεων για τον περιορισμό της θνησιμότητας και την προσφορά υπηρεσιών υγείας. Η εκπαιδευτική πολιτική και οι χρηματοοικονομικές δυνατότητες απασχόλησαν τον Καποδίστρια. Έτσι, με σωστό προγραμματισμό και με σωστή χρηματοοικονομική διαχείριση μπορούσε να στηριχθεί το οικονομικό επίπεδο της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Στα επόμενα δύο κεφάλαια θα μιλήσω για την χρήση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου και το αντίκτυπο που είχε στον ευρύτερο ελληνικό χώρο. Θα εξετάσουμε πότε καθιερώθηκε στην Ελλάδα και από ποιες ευρωπαϊκές χώρες υιοθετήθηκε. Θα διαπιστώσουμε τη σφοδρή επιθυμία του Καποδίστρια να επιταχυνθούν οι ρυθμοί ίδρυσης των ελληνικών αλληλοδιδασκτικών σχολείων παντού. Ας επισημανθεί ότι η συστηματική οργάνωση της μεθόδου οφείλεται στον Andrew bell και στον Joseph Lancaster, γι' αυτό και συνήθως ονομάζονται μέθοδος Μπελ και Λάνκαστερ ή Λαγκαστριανή. Ο θεσμός αυτός γεννήθηκε στη Μ. Βρετανία στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και διαδόθηκε στη Γαλλία και κατ' επέκταση στην Ευρώπη, αλλά και στην Αμερική.

Στα τρία τελευταία κεφάλαια, θα γίνει αναφορά για όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, δευτεροβάθμια εκπαίδευση, για την μεταδευτεροβάθμια και αδιαβάθμητη εκπαίδευση. Θα εξετάσω διεξοδικά τα σχολεία, τη στέγαση των αλληλοδιδασκτικών σχολείων, τη διάρκεια και το περιεχόμενο των σπουδών, το διδακτικό προσωπικό και το μαθητικό δυναμικό.

Κλείνοντας, στον επίλογό μου, πρόκειται να παραθέσω τα συμπεράσματά μου και θα προσπαθήσω να συνοψίσω τα καίρια σημεία της εργασίας αυτής.

Α΄ Κεφάλαιο

Οι προτεραιότητες στην εκπαίδευση και στην αγωγή κατά την Καποδιστριακή Περίοδο

1.1. Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και η οργάνωση της δημόσιας εκπαίδευσης

Τον Ιανουάριο του 1828 φτάνει πρώτα στο Ναύπλιο και κατόπιν στην Αίγινα, όπου είχε μεταφερθεί προσωρινή και για λόγους ασφάλειας η πρωτεύουσα του νεοσύστατου κράτους, ο πρώτος κυβερνήτης, ο Ι. Καποδίστριας.

Είναι εύκολο να φανταστεί κανείς την κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο λαός, μετά από δουλεία αιώνων, ύστερα από τον απελευθερωτικό αγώνα και τον τετραετή εμφύλιο σπαραγμό (1824-28). Επικρατούσε φτώχεια, ερείπια παντού, Όλοι κατοικούσαν σε καλύβες και σε σκηνές και η Ελλάδα έμοιαζε με ατελείωτο στρατόπεδο. Τα παιδιά, οι πλειοψηφία ήταν ορφανά εξαιτίας του πολέμου, ζητιάνευαν, αλήτευαν και διαφθείρονταν σε στρατιωτικά σώματα οπλαρχηγών¹.

Ο Καποδίστριας, όταν έφτασε στην Ελλάδα γνώριζε τις τραγικές συνθήκες που επρόκειτο να αντιμετωπίσει και τις δυσκολίες να κυβερνήσει τη χώρα. Σε επιστολή του προς τον Α. Κοραή γράφει: *«Εγώ, φθάσας ενταύθα εύρηκα μόνον καλύβας όπου εσκεπάζοντο πλήθος οικογενειών πειναλέων»*. Μπροστά σε αυτή την κατάσταση δεν κάμφθηκε. Ήξερε καλά σε ποιες βάσεις έπρεπε να στηρίξει τα θεμέλια του νέου κράτους, που αυτός πρώτος, όφειλε να θέσει. *«Είμαι αποφασισμένος να στηρίξω την επανόρθωσιν της Ελλάδος σε δύο μεγάλας βάσεις, την εργασίας και την στοιχειώδη εκπαίδευσιν»*², γράφει στον φιλέλληνα φίλο του, Εϋνάρδο. Η τραγικότητα της κατάστασης περιγράφεται και από τον υπουργό Μιχαήλ Σούτσο: *«Για την παιδείαν δεν έχω να σας πω τίποτε. Σχολεία δεν έχομεν ούτε ένα»*³.

Πριν από την επιστροφή του στην Ελλάδα, ο Κυβερνήτης έζησε στην Ελβετία, όπου εξοικειώθηκε με τη θεωρία του φίλου του, Pestalozzi από την οποία γεννήθηκε η ιδέα της λαϊκής μόρφωσης. Στο πρόσωπό του διαφαίνεται ο παιδαγωγός του λαού, του συνόλου και των κοινωνικά καταπιεσμένων. Υποδηλώνει πρωτίστως το συμφέρον της στοιχειώδους μόρφωσης του λαού⁴, ιδέα που υιοθετεί ο Καποδίστριας αφού και οι

¹ Τρ. Ευαγγελίδης, *Τα ελληνικά σχολεία από το 1453-1843*, Αθήνα 1933, σ. 102

² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 12 (1975), σ. 589

³ *ΙΕΕ*, τ. 12 (1975), σ. 589

⁴ Α. Reble, *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, Αθήνα 2012, σ. 334

συνθήκες που βρίσκει ερχόμενος στην Ελλάδα είναι παρόμοιες με εκείνες που είχε αντιμετωπίσει ο Pestalozzi. Στην Ελβετία, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο λαός για ορθοποδήσει χρειάζεται εκπαίδευση, η οποία μάλιστα θα πρέπει να χορηγηθεί σε όλο το λαό. Τόσο ο κυβερνήτης όσο και ο τεχνίτης ή ο αγρότης όφειλαν αρχικά να διαπαιδαγωγούνται με ευθύνη της πολιτείας⁵.

Παράλληλα, και μια άλλη γνωριμία στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, την Ελβετία, θα διαμορφώσει τη θέση του Καποδίστρια για την εκπαίδευση και αγωγή των νεοελλήνων, εκείνη με τον φημισμένο Ελβετό παιδαγωγό E. von Fellenberg, το 1814, στις απόψεις του οποίου ο Καποδίστριας βρίσκει το ιδεώδες σχολικό πρότυπο για την Ελλάδα. Το σύστημα του Fellenberg επιχείρησε να δημιουργήσει ένα εκπαιδευτικό σύστημα που, όπως ήλπιζε, θα εξομάλυνε σταδιακά τις ταξικές διαφορές, χωρίς ωστόσο να τις απορρίπτει. Θεωρούσε ότι η φοίτηση όλων των παιδιών, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους προέλευση, σε κοινό χώρο και με κοινούς εκπαιδευτικούς στόχους, μπορούσε να φέρει πιο κοντά ακραίες κοινωνικές τάξεις, ώστε να συνειδητοποιήσουν ότι η μία εξαρτάται από την άλλη. Βασικά χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης Fellenberg ήταν η αυστηρότητα, η τάξη και η πειθαρχία, σκοπός της αγωγής η διαμόρφωση ηθικών και θρησκευτικών προσωπικοτήτων.

Η λειτουργία και οι αρχές των εκπαιδευτηρίων του Fellenberg ενθουσίασαν τον Καποδίστρια. Η προσπάθεια για πνευματική σύμπνοια ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις με απώτερο σκοπό την κοινωνική ειρήνη, ο συνδυασμός πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας, η προώθηση της επαγγελματικής εκπαίδευσης στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα και συγκεκριμένα στα ορφανά παιδιά, βρίσκουν τον Καποδίστρια σύμφωνο. Θεωρούσε ότι δίχως την εξάπλωση της λαϊκής μόρφωσης θα ίσχυε πάντοτε το «*το δίκαιον του ισχυροτέρου στηριζόμενο εις την αμάθειαν και αποκτήνωσιν του πλήθους*»⁶.

Ο κυβερνήτης επικεντρώνει την εκπαιδευτική του πολιτική στην προσπάθεια θεμελίωσης μιας στοιχειώδους εκπαίδευσης, να γνωρίζουν δηλαδή τα παιδιά τα βασικά, ανάγνωση, γραφή και πρακτική αριθμητική. Για κάθε απόφοιτο του σχολείου προβλεπόταν η παροχή μικρού χρηματικού κεφαλαίου και απαραίτητων εργαλείων για τη διευκόλυνση στις πρώτες δυσκολίες άσκησης του επαγγέλματος⁷.

⁵ Ελ. Κούκου, «Καποδίστριας Ιωάννης (1776-1831)», στην: *Παιδαγωγική-Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 5, σ. 2555

⁶ Χ. Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά του κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια (1828-1831)*, Αθήνα 1988, σ. 216

⁷ *ΙΕΕ*, τ. 12 (1975), σ. 589

Η εκπαίδευση όμως εκείνη την περίοδο βρισκόταν σε τραγική κατάσταση, εξαιτίας της έλλειψης δασκάλων, αλλά και των ανύπαρκτων οικονομικών πόρων του κράτους. Έτσι, ο Καποδίστριας αναγκάζεται να διατηρήσει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο διδασκαλίας που είχε εφαρμοστεί πρώτη φορά πριν την Επανάσταση από τον Γ. Κλεόβουλο, καθώς εγκρίθηκε η πρόταση του Ι. Κοκκώνη και υιοθετήθηκε το γαλλικό εγχειρίδιο αλληλοδιδασκτικής σύμφωνα με το υπόδειγμα του Γάλλου Sarazin, σε όλα τα σχολεία της τότε επικράτειας⁸.

Ο Καποδίστριας έδωσε ιδιαίτερη σημασία στη σωστή προσαρμογή της μετάφρασης στην ελληνική πραγματικότητα και τις ανάγκες των σχολείων. Τη μετάφραση ανέλαβε ο Ι. Κοκκώνης και μετά την ολοκλήρωσή της, η νέα μέθοδος διδασκαλίας καθιερώθηκε, σύμφωνα με το υπ' αριθ. 1032 διάταγμα της 12/7/1830, ως επίσημη μέθοδος σε όλα τα σχολεία του κράτους⁹.

1.2. Η εποπτεία των σχολείων

Τα εκπαιδευτήρια, τα οποία αντιπροσώπευαν ολόκληρο τον ελληνικό λαό δεν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν με την εποπτεία μόνο των τοπικών παραγόντων, διότι δεν διέθεταν τις απαραίτητες γνώσεις και ήταν πολύ πιθανό να προβάλλουν το επιχώριο συμφέρον. Η κυβέρνηση έδινε τεράστια σημασία σε τέτοια θέματα και έτσι αποφασίστηκε τα εκπαιδευτήρια να ελέγχονται αποκλειστικά από την κυβέρνηση¹⁰.

Το Ορφανοτροφείο της Αίγινας, το οποίο από 21 Οκτωβρίου 1829 διευθύνεται από τον Ανδρέα Μουστοξύδη, συνδέεται άμεσα με την κεντρική εξουσία. Το ίδιο αφορά και το Κεντρικό και το Πρότυπο σχολείο.

Μετέπειτα δημιουργούνται τρεις επιτροπές που είχαν αποστολή γνωμοδοτική και συγγραφική στον τομέα των σχολικών βιβλίων¹¹. Την πρώτη επιτροπή συγκροτούν οι επίσκοποι Αιγίνης Γεράσιμος, Ταλαντίου Νεόφυτος και οι αρχιερείς Ρεθύμνης Ιωαννίκιος και Κυρήνης Παρθένιος. Αυτή η πρόταση της επιτροπής δηλώνει το σεβασμό προς την Ορθοδοξία και τη σημασία που αποδίδεται στη θρησκευτική αγωγή. Η επιτροπή αυτή, καθώς και οι υπόλοιπες δύο, θα είχε άμεση επικοινωνία και θα

⁸ Α. Κ. Αβδάλη, *Η Ανάγνωση στα Αλληλοδιδασκτικά Σχολεία: Οι Πίνακες του Κλεόβουλου (1819) και οι Πίνακες των Παρισίων (1830)*, Αθήνα 1999, σ. 132

⁹ *ΙΕΕ*, τ. 12 (1975), σ. 590

¹⁰ Χ. Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο: διοικητική οργάνωση και εκπαιδευτική λειτουργία*, Αθήνα 1999, σ. 142

¹¹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 143

λογοδοτούσε στην κυβέρνηση¹². Τα πρόσωπα της αρχιερατικής επιτροπής φημίζονταν για τη μόρφωσή τους.

Η δεύτερη επιτροπή αποτελούνταν από τους Γρηγ. Κωνσταντά, Γ. Γεννάδιο και Ι. Βενθύλο, οι οποίοι είχαν το καθήκον να παρουσιάζουν στην κυβέρνηση τη Γραμματική και την Ανθολογία των εγκύκλιων μαθημάτων της ελληνικής γλώσσας.

Η τρίτη επιτροπή απαρτιζόταν από τον Ι. Κοκκώνη, Ν. Νικητόπουλο και Η. Α. Dutrone. Ανέλαβαν την αναθεώρηση των μεταφρασμένων αλληλοδιδασκτικών πινάκων και βιβλίων, καθώς και την εισηγητική ευθύνη άλλων απαραίτητων στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία¹³. Την επιτροπή απασχόλησε μεταξύ άλλων, το ενιαίο της λειτουργίας των πρωτοβάθμιων σχολείων, το πόσο κατάλληλα ήταν τα βιβλία των πρωτοβάθμιων σχολείων και η επάρκεια του συναφούς υλικού. Επίσης, η αξιολόγηση της ποιότητας των ξένων συγγραμμάτων και η εκτίμηση της μετάφρασης τους στα ελληνικά. Γίνονταν προτάσεις για την έκδοση σχολικών βιβλίων, οι σχολικές διατάξεις, ο τρόπος που θα εξετάζονταν οι μαθητές και το εκπαιδευτικό μέλλον των καλύτερων μαθητών¹⁴.

Τα συμπεράσματα της επιτροπής και οι εισηγήσεις της γνωστοποιούνταν στον Κυβερνήτη μέσω της ιεραρχικής οδού, δηλαδή με την υποβολή τους στην αρμόδια Γραμματεία, την πρωτοκόλλησή τους και την ενημέρωση του Κυβερνήτη στη συνέχεια. Είναι σαφές, ότι υπάρχει συνεχής επικοινωνία όσον αφορά σε αντικείμενα που άπτονται της ενέργειας της Γραμματείας, όπως η μισθοδοσία των εκπαιδευτικών, η αποστολή εγγράφων από το αρχείο της, η ακριβής έκθεση των Κυβερνητικών απόψεων η διευκρίνιση των εξεταζόμενων θεμάτων και η εντατικοποίηση του ρυθμού των εργασιών¹⁵.

1.3. Η μέριμνα για το ορφανά

Βασικό προτέρημα για τον Καποδίστρια ήταν η περισυλλογή και προστασία των ορφανών, τα οποία ήταν έρμια του καθενός. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1828 ιδρύεται το Ορφανοτροφείο της Αίγινας, το οποίο κατασκευάστηκε με χρήματα Ελλήνων και φιλελλήνων του εξωτερικού. Συγκεντρώνονται στην αρχή 500 περίπου

¹² Χ. Μπαμπούνης, *ό.π.*, σ. 143

¹³ Χ. Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά του κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια 1828-1831*, Αθήνα 1988, σ. 211-215

¹⁴ Χ. Μπαμπούνης, *ό.π.*, σ. 145

¹⁵ Χ. Μπαμπούνης, *ό.π.*, σ. 145

ορφανά του πολέμου από διάφορες περιοχές της ελεύθερης Ελλάδας, ενώ άλλα αγοράζονται από σκλαβοπάζαρα της Αιγύπτου, όπου είχαν πουληθεί. Τα παιδιά αυτά εξαγοράστηκαν με χρήματα που διέθεσε ο φιλέλληνας βασιλιάς της Γαλλίας, Κάρολος ο Ι', μετά από έκκληση του Καποδίστρια¹⁶. Η πλειοψηφία των παιδιών ήταν παιδιά αγωνιστών που χάθηκαν στον αγώνα για την απελευθέρωση.

Η εφαρμογή των ιδεών του Pestalozzi στα ελβετικά σχολεία, επηρέασε τις ιδέες του Καποδίστρια και υιοθετήθηκε η άποψη ότι μόνο μέσω της εκπαιδευτικής πρότασης Pestalozzi¹⁷, θα μπορούσε να θεμελιωθεί η εκπαίδευση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Εξαιτίας της έλλειψης οικονομικών πόρων, αλλά και διδακτικού προσωπικού, ο Κυβερνήτης προχώρησε στην ίδρυση αλληλοδιδασκικών σχολείων σε όλη την επικράτεια. Το πρώτο αλληλοδιδασκικό σχολείο ιδρύθηκε στην Αίγινα, με εκμάθηση θεωρητικών μαθημάτων, καθώς και πολλά χειροτεχνία και πρακτικά εργαστήρια διαφόρων τεχνών, όπως τυπογραφίας, ωρολογοποιίας, υποδηματοποιίας, ραπτικής, ξυλουργικής, σιδηρουργικής. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκεται ο συνδυασμός θεωρητικών και τεχνικοεπαγγελματικών μαθημάτων για πνευματική και πρακτική εξάσκηση. Ο Καποδίστριας επιθυμούσε να δώσει στις λαϊκές μάζες στοιχειώδη μόρφωση, αλλά και να οδηγήσει τους μαθητές, που δεν είχαν ικανότητες ή δυνατότητες προόδου στα θεωρητικά μαθήματα, στις τέχνες και στα πιο πρακτικά επαγγέλματα. Άλλωστε, τα παιδιά του Ορφανοτροφείου έπρεπε να προετοιμαστούν όσο πιο γρήγορα γινόταν για την ομαλή ένταξή τους στην κοινωνία για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν επαγγελματικά. Διευθυντή του Αλληλοδιδασκικού Σχολείου τοποθέτησε τον καλό του φίλο και συνεργάτη Ι. Κοκκώνη.

Παράλληλα, υιοθετήθηκε και η σκέψη του Pestalozzi για αυτοσυντήρηση των Ιδρυμάτων, να συντηρούνται δηλαδή τα Οικοτροφεία από τα έσοδα της εργασίας των μαθητών τους. Αυτό το εγχείρημα, εφαρμόστηκε και στην Αίγινα, «διατηρώντας το πνεύμα της χειρωνακτικής εργασίας μ' έναν παιδαγωγικό χαρακτήρα και μετασχηματίστηκε σε μια επαγγελματική εκπαίδευση, ειδικά στην αγωγή ορφανών»¹⁸.

Το Ορφανοτροφείο της Αίγινας στη μικρή διάρκεια της ζωής κατόρθωσε ν' αυτοσυντηρηθεί από τα έργα των μαθητών του. Αξίζει να σημειωθεί, πως η σκληραγώγηση και η αυταρχικότητα, καθώς και οι αρκετές ποινές δεν λείπουν από την

¹⁶ *ΙΕΕ*, τ. 12 (1975), σ. 589

¹⁷ Α. Δανασσής-Αφεντάκης, *Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής και Διδακτικής Σκέψης (17^{ος}-20^{ος} αι.)*, Αθήνα 1980, σ. 43

¹⁸ Α. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 2007, τ. 1, σ. 19

καθημερινότητα του ιδρύματος. Μέτρα που πηγάζουν από την σπαρτιατική αγωγή¹⁹. Στις 10 Ιανουαρίου του 1831, πραγματοποιήθηκε μαθητική εξέγερση που έγινε στο «Κεντρικό» σχολείο του Ορφανοτροφείου, διότι οι μαθητές αντιμετώπιζονταν με σκληρότητα. Έτσι, μεγάλο ποσοστό των μαθητών αποφάσισε να κάνει αποχή από τα μαθήματα, λόγω της αυστηρότητας των εξετάσεων και τον τρόπο διδασκαλίας των μαθημάτων, ζητώντας παράλληλα την απομάκρυνση των δασκάλων των μαθηματικών και των γαλλικών. Ο Ιωάννης Καποδίστριας στενοχωρήθηκε από την τροπή που η πήρε η κατάσταση και προχώρησε στη σύσταση επιτροπής για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Αποφάσισε το κλείσιμο του σχολείου προέτρεψε τους δασκάλους να παραδίδουν τα μαθήματά τους στα σπίτια τους για όσους μαθητές το επιθυμούσαν. Παράλληλα, όμως διέταξε και το *«ανήκον Δικαστήριο να εξετάση τα παράπονα των μαθητών, εναντίον εκείνων τους οποίους εγκαλούσαν ως υβριστάς και να δώση ικανοποίησιν κατά του νομικούς τύπους»*²⁰. Από τα παραπάνω γίνεται εμφανής η επιθυμία του Κυβερνήτη να αποδώσει δικαιοσύνη. Η Επιτροπή συνεδριάζει για έξι μέρες στην Αίγινα, καλώντας όλους τους στασιαστές μαθητές, έναν-ένα. Αρχικά, αυτοί αντιστέκονται, στη συνέχεια όμως υποχωρούν. Οι μετανιωμένοι απ' αυτή την ενέργεια, όφειλαν ενώπιον της Επιτροπής να υπογράψουν δήλωση μετάνοιας, για όσους δεν μετανοούν, αποβολή για πάντα από το σχολείο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, μεγάλος αριθμός μαθητών, αρνούμενος να υπογράψει δήλωση μετάνοιας, να απομακρυνθεί από την Αίγινα.

Η εξέγερση στο Ορφανοτροφείο καταγράφεται ως η πρώτη μαθητική εξέγερση στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, ενώ δεν πρέπει να ξεφύγει από την προσοχή μας ότι τα αιτήματα των μαθητών εκείνης της εποχής δεν διαφέρουν κατά πολύ από τα αιτήματα των σημερινών μαθητών στις αρχές του 21^{ου} αιώνα για βελτίωση και εκσυγχρονισμό των συνθηκών της ελληνικής εκπαίδευσης. Σε παρακάτω κεφάλαιο θα κάνουμε εκτενής αναφορά για το Ορφανοτροφείο της Αίγινας.

1.4. Η εκπαιδευτική πολιτική και οι χρηματοοικονομικές δυνατότητες

Είναι γεγονός ότι η καποδιστριακή διακυβέρνηση δεν είχε την αυτάρκεια και την αυταρέσκεια ενός εφησυχασμού. Η κρατική εκπαίδευση που όφειλε, στο μέτρο του δυνατού, να αμβλύνει ταξικές διαφοροποιήσεις συναρτάται σε μεγάλο βαθμό με τη

¹⁹ Α. Γιαννικόπουλος, *Η εκπαίδευση στην κλασική και προκλασική αρχαιότητα*, Αθήνα 2006, σ. 19-40

²⁰ Α. Δημαράς, *ό. π.*, σ. 35

εξεύρεση των αναγκαίων πόρων. Στον αγροτικό κόσμο ιδιαίτερα η κατάσταση ήταν άθλια. Μόνο το 16,50% περίπου των αγροτών ήταν μικροϊδιοκτήτες. Οι υπόλοιποι ήταν ως επί το πλείστον ακτήμονες²¹. Η δυνατότητα πρόσβασης των παιδιών στην εκπαίδευση προϋπόθετε τον εντοπισμό των χρηματοδοτικών πηγών, την ορθολογική κατανομή τους και την αξιοποίηση των κονδυλίων. Τα οικονομικά μέσα, οι μέθοδοι άντλησης πόρων και οι χρήσεις των κεφαλαίων, η γενικότερη χρηματοοικονομική διαχείριση μπορούσε να γεννήσει την προσδοκία της προώθησης πάγιων εθνικών στόχων μέσω και την εκπαίδευσης²².

Τα δημόσια χρήματα, πίστευε ο Καποδίστριας, έπρεπε να επενδύονται στα δημόσια αγαθά, στα οποία περιλαμβάνεται και η εκπαίδευση. Με το πνεύμα αυτό θέλησε να διατεθεί υπέρ της παιδείας η κρατική προς αυτόν χορηγία.

Η οικονομική ύφεση περιγράφεται με το εύρος των μεγεθών των δημοσίων ελλειμάτων. Κατά τα τέλη του 1827, το διογκωμένο εξωτερικό χρέος υπολογιζόταν στις 3.000.000 λίρες και 30.000.000 φράγκα²³, τα δημόσια έσοδα υστερούσαν των κρατικών δαπανών με κυμαινόμενο ποσοστό 175-375%, ενώ σύμφωνα με τον λογαριασμό Μαΐου 1829-Απριλίου 1830 το έλλειμα κινείται στο 45,68%²⁴. Η οικονομική δυσπραγία απασχολεί έντονα το κράτος²⁵.

Όσο κι αν επιδιωκόταν τα σχολεία να μην είναι πολυέξοδα, οι δαπάνες ήταν αρκετές και η κάλυψή τους προβληματική. Ελάχιστα σχολεία είχαν τη δυνατότητα να στηριχθούν σε ιδιώτες. Ενδεικτικά αναφέρονται τα σχολεία της Δημητσάνας και η σχολή Στεμνίτσας²⁶.

Ο ρόλος της Γραμματείας στην καποδιστριακή περίοδο παρέμεινε οργανωτικός και εποπτικός στο χειρισμό των σχολικών δαπανών.

Πέντε ήταν οι κύριες πηγές άντλησης χρηματοοικονομικών πόρων για την εφαρμογή του εκπαιδευτικού σχεδιασμού κατά την καποδιστριακή περίοδο. Ας αρχίσουμε από τις κρατικές επιχορηγήσεις. Το αρχικό ποσό που έδινε η κυβέρνηση ήταν 1500 γρόσια. Το ποσό κρίνεται ως σύμμετρο με τις ταμιακές δυνατότητες, έδινε την αίσθηση της κυβερνητικής αιγίδας και προλάμβανε, με την εξομοίωση της καταβολής, την εκδήλωση διαφόρων παραπόνων και δυσθυμιών.

²¹Χ. Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο: διοικητική οργάνωση και εκπαιδευτική λειτουργία*, Αθήνα 1999, σ. 177

²²Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 177

²³Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 178

²⁴Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 178

²⁵Χ. Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά του κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια 1828-1831*, Αθήνα 1988, σ. 288-292

²⁶ ΓΑΚ, Υπ., *Θρησκείας* φ. 33, Σχολικά, 12.11.1830

Έπειτα, έχουμε τους μοναστηριακούς πόρους και τις εκκλησιαστικές καταβολές. Πολλοί επίσκοποι και ο υπόλοιπος κλήρος προσέφεραν χρήματα όχι μόνο ατομικά για τις σχολικές ανάγκες, αλλά συμμετείχαν σε ομόλογες συνεισφορές των κατοίκων. Η κίνηση αυτή, είχε θετικό πρόσημο. Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση του επισκόπου Σκύρου Γρηγορίου, ο οποίος κληροδότησε στην Ελληνική Σχολή Σκύρου το νησάκι Σαρακήνικο, ζητώντας να ισχύσει ως αντάλλαγμα η φορολογική απαλλαγή από το ετήσιο δέκατο²⁷.

Άλλη μια πηγή άντλησης χρηματοοικονομικών πόρων ήταν οι φόροι και οι τοπικοί πόροι. Η καποδιστριακή πολιτική φορολογική πολιτική στηρίχθηκε περισσότερο στην είσπραξη των υπαρχόντων φόρων και στην αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής²⁸.

Παράλληλα, ο δανεισμός των χρημάτων και η εκταμίευση των τόκων, ήταν μια διαδικασία που ακολουθήθηκε κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, αλλά η πρακτική του τόπου υπέρ των σχολείων είχε περάσει σε στάδιο καχυποψίας και δισταγμού, επειδή όπως ήταν λογικό είχαν επικρατήσει άλλες αμεσότερες και βεβαιότερες διέξοδοι²⁹.

Η συγκέντρωση των χρημάτων για τους δασκάλους είχε εκείνη την εποχή διπλό σκοπό, αφενός τη μισθοδοσία του προσωπικού και αφετέρου, την ενίσχυση υπερήλικων εκπαιδευτικών, οι οποίοι λόγω πλέον της βιολογικής και της πνευματικής τους κάμψης αποσύρονταν. Η Γραμματεία με τη σειρά της, πραγματοποιούσε ελέγχους και παρακολουθούσε αν γινόταν η κράτηση του 0,5% στη μισθοδοσία όλων των εκπαιδευτικών *«εις βοήθειαν των αδυνάτων γηραιών, όσοι μετήλθον ωφελίμως και τιμίως το αυτό επάγγελμα»*³⁰

Τα κληροδοτήματα, αποτελούσαν κι αυτά μια πηγή χρηματοοικονομικών πόρων. Επικρατούσε τεράστιο ενδιαφέρον στην Ευρώπη από τους Έλληνες και φιλέλληνες Ευρωπαίους, οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα και την επιθυμία να προσφέρουν στο νεογέννητο κράτος. Οι ίδιοι συνέβαλλαν στην κάλυψη ενός μέρους των εκπαιδευτικών δαπανών, ιδιαίτερα σε στιγμές όξυνσης των προβλημάτων³¹

²⁷ ΓΑΚ, ό. π., φ. 52, Σχολικά, 31.8.1832

²⁸ Χ. Μπαμπούνης, ό. π., σ. 195

²⁹ Χ. Μπαμπούνης, ό. π., σ. 196

³⁰ ΓΑΚ, ό. π., φ. 35, Σχολικά, 19 και 27.1.1831

³¹ Χ. Μπαμπούνης, ό. π., σ. 202

Λίγους μήνες, ύστερα από την άφιξή του στην Ελλάδα, ο Καποδίστριας ευχαρίστησε τους Ολλανδούς, οι οποίοι προσέφεραν 15.000 φράγκα «εις εκπαίδευσιν των πολυπληθών ορφανών του δυστυχούς τόπου τούτου»³²

Οι σχολικές δωρεές υπακούν στη λογική δύο καθιερωμένων πρακτικών ευεργετημάτων, σε χρήματα και είδος (βιβλία, χάρτες, πίνακες κ.ά.) Πολύτιμη ήταν η δωρεά γαλλικού εμβολίου, εκ μέρους του Γαλλικού Υπουργείου Άμυνας, για την ευλογία, το οποίο ήταν κατάλληλο να προφυλάξει του κατοίκους της Μεθώνης και τα παιδιά τους. Σπουδαία δωρεά, απόλυτα χρήσιμη σε τόπο και χρόνο.

Τα αφιερώματα και οι κληροδοσίες ήταν πολλά και πήγαζαν από το εσωτερικό και το εξωτερικό. Στο σημείο αυτό, ας αναφέρουμε μια κληροδοσία με πελοποννησιακό προσανατολισμό του Σ. Αντωνίου από τη Βιέννη. Συγκεκριμένα, αφιέρωσε 14.000 φιορίνια για τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία και το νοσοκομείο του Ναυπλίου. Η Γραμματεία προχώρησε στις απαραίτητες συνεννοήσεις με την Επιτροπή της Εθνικής Τράπεζας και ο Καποδίστριας διέταξε να αγοραστούν καινούρια εθνικά εργαστήρια και να ενοικιαστούν, ώστε από τα έσοδα να επωφεληθούν τα σχολεία³³.

³² Ι. Καποδίστριας, *Επιστολαί Ι.Α. Καποδίστρια, Κυβερνήτου της Ελλάδος*, Αθήνα 1842, τ. 2, σ. 232

³³ ΓΑΚ, ό. π., φ.28, Σχολικά, 17.6.1830

Β' Κεφάλαιο

Η χρήση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου

2.1. Ορισμός της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος, είναι μια μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε τον 17^ο αιώνα στην Αγγλία και τον 18^ο αιώνα στην Γαλλία του Σαραζίνου³⁴. Στην Ελλάδα έφτασε μετά την επανάσταση του 1821, την οποία έφερε ο Ιωάννης Κοκκώνης, στα χρόνια του Καποδίστρια. Αναπτύχθηκε πολύ στις δύο αυτές χώρες που προαναφέραμε μιας και είχε πολλά θετικά στοιχεία, όπως εξοικονόμηση χρημάτων, χώρου, χρόνου, καθώς και καλύτερη απόδοση στην μάθηση. Βέβαια, σύμφωνα με διάφορες πηγές, η αλληλοδιδασκτική μέθοδος έχει τις ρίζες της από πολύ παλαιότερα στα χρόνια της Αρχαιότητας και στον Μεσαίωνα, όπου συναντούμε παρεμφερείς μέθοδοι διδασκαλίας. Επίσης, ο Γεώργιος Κλεόβουλος ήταν ένας από τους σημαντικότερους συντελεστές της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου παγκοσμίως, μιας και έφτιαξε στην Γαλλία τους γνωστούς Πίνακες Αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, τους οποίους έφερε και στην Ελλάδα καθώς και για το αλληλοδιδασκτικό σχολείο που έφτιαξε στο Ιάσιο. Ακόμη, ένας ακόμη σημαντικός άνθρωπος που συνέβαλλε στην ανάπτυξη της μεθόδου αυτής, ήταν ο Ιωάννης Καποδίστριας, καθώς υποστήριξε και ανέπτυξε την αλληλοδιδασκτική και ίδρυσε το ορφανοτροφείο στην Αίγινα, το οποίο λειτούργησε και ως αλληλοδιδασκτικό σχολείο. Τέλος, έχουμε την αμφισβήτηση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου και την αντικατάστασή της από άλλες μεθόδους³⁵.

2.2. Η γέννηση του θεσμού παγκοσμίως

Στα τέλη του 18ου αιώνα, η τεχνολογία της βιομηχανικής επανάστασης και η εφαρμογή της στα εργοστάσια έχει επιφέρει πολλές κοινωνικές ανακατατάξεις, αλλά και κοινωνική αναταραχή. Η συγκέντρωση μεγάλων πληθυσμιακών ομάδων στις πόλεις και η μαζική τους εγκατάσταση σε παραπήγματα κάτω από αντίξοες συνθήκες διαβίωσης έχει προκαλέσει μια έξαρση της επιθετικότητας των εργατικών μαζών. Παρατηρείται χαλάρωση των ηθών και εγκληματικότητα, η οποία γίνεται αντιληπτή ακόμη και ανάμεσα στον παιδικό πληθυσμό. Με το πέρασ του χρόνου, αυτά παίρνουν

³⁴ «Η Αλληλοδιδασκτική Μέθοδος Διδασκαλίας», στην ιστοσελίδα: *Αρχείο Εφημερίδα Πατρίς, Ιανουάριος 2003 – Αύγουστος 2017*, 5.8.2008, διαθέσιμο στο: <https://archive.patris.gr/articles/138513/78292> ημερομηνία προσπέλασης 9.5.2021

³⁵ «Η Αλληλοδιδασκτική Μέθοδος Διδασκαλίας», *ό. π.*

ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις, έρχεται στο προσκήνιο η ανάγκη εγκαθίδρυσης ενός συστήματος λαϊκής εκπαίδευσης, το οποίο, με την μείωση του αναλφαριθμητισμού και τη θρησκευτική κατήχηση των μαζών, θα εξάλειφε τους κινδύνους ενός κοινωνικού αναβρασμού.

Στη Μεγάλη Βρετανία ιδιαίτερα, την πιο αναπτυγμένη βιομηχανικά χώρα της ευρωπαϊκής ηπείρου εκείνη την εποχή, η φιλολογία γύρω από τη λαϊκή εκπαίδευση, και μάλιστα γύρω από την ανάγκη υιοθέτησης της από το κράτος, αναπτύσσεται κυρίως από τους εκπροσώπους της φιλελεύθερης ιδεολογίας. Προσεγγίζοντας το ζήτημα είτε από πολιτική και οικονομική άποψη όπως ο Τόμας Πέιν και ο Άνταμ Σμίθ, είτε από τη σκοπιά της ωφελιμιστικής θεωρίας, όπως ο Τζέρεμυ Μπένθαμ, οι φιλελεύθεροι αναπτύσσουν έναν ισχυρό αντίλογο στην συντηρητική άποψη ότι η εκπαίδευση των μαζών θα είχε ως αποτέλεσμα την εξάπλωση των επαναστατικών ιδεών.

Μέχρι τότε, η επικρατούσα αντίληψη ότι η κοινωνική θέση του ατόμου καθορίζεται από τη Θεία Πρόνοια ευνοούσε τη λειτουργία ενός ιδιωτικού σχολικού δικτύου, το οποίο στο μεγαλύτερο μέρος του εξυπηρετούσε τους γόνους των αριστοκρατικών τάξεων, επαφίοντας στη στοιχειώδη μόρφωση των φτωχών παιδιών στη φιλανθρωπία της εκκλησίας. Την ίδια εποχή που τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη είναι ήδη εξοικειωμένα με την ιδέα μιας υποχρεωτικής και δωρεάν λαϊκής εκπαίδευσης, στη Μ. Βρετανία επικρατεί ένα «εθελοντικό» εκπαιδευτικό σύστημα, ορμώμενο από φιλανθρωπικά κυρίως κίνητρα, το οποίο θα διατηρηθεί μέχρι το 1870.

Και πράγματι, η καθιέρωση των ενοριακών σχολείων μετά το 1698 από την εταιρία της Αγγλοσαξονικής Εκκλησίας για τη διάδοση της Χριστιανικής Γνώσης (Society for Promoting Christian Knowledge) και η διάδοση των Κυριακών σχολείων μετά το 1780 από τους Μεθοδιστές, μαρτυρούν ένα ανθρωπιστικό ενδιαφέρον για τους φτωχούς. Το είδος ωστόσο της μόρφωσης που παρείχαν τα σχολεία αυτά δεν μπορούσε να συμβάλλει αποφασιστικά στην βελτίωση του βιοτικού, ηθικού και πνευματικού επιπέδου των εργατικών μαζών. Στην πραγματικότητα, ο κατηχητικός χαρακτήρας της διδασκαλίας στα ενοριακά σχολεία είχε σκοπό την προαγωγή της εργατικότητας και της χριστιανικής ηθικής, στα πλαίσια όμως της κοινωνικής και οικονομικής θέσης που ήδη βρίσκονταν. Με άλλα λόγια για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του Birchenough, η ιδανική λαϊκή εκπαίδευση της εποχής αυτής ήταν «η εκπαίδευση των φτωχών στη φτώχεια».

Η ηθική αναγνώριση και νομιμοποίηση της παιδικής εργασίας με το σκεπτικό ότι, αν τα παιδιά μάθαιναν να εργάζονται από μικρή ηλικία, θα γίνονταν σοβαροί και

εργατικοί άνθρωποι για όλη τους τη ζωή, δεν είναι παρά μία από τις εκφράσεις της αντίληψης αυτής. Η καθημερινή απασχόληση των παιδιών στο σχολείο, όπως απαιτούσε ένα ολόκληρο σύστημα στοιχειώδους εκπαίδευσης, δεν συνιστούσε μόνο την αντίδραση των ιδιοκτητών των εργοστασίων που συνέδεαν την παροχή εκπαίδευσης με την μείωση της ζήτησης της εργασίας, αλλά και την αντίδραση των ίδιων των γονέων που στερούνταν την βοήθεια της παιδικής εργασίας και έβλεπαν το πενιχρό τους εισόδημα να γίνεται ακόμη πενιχρότερο.

Καθώς μάλιστα οι ανάγκες σε δασκάλους, βιβλία και κτίρια ήταν τεράστιες, η οργάνωση ενός εθνικού δικτύου στοιχειώδους εκπαίδευσης σ' ένα οικονομικό κόστος που το ίδιο το κράτος δεν ήταν διατεθειμένο να αναλάβει. Ενώ λοιπόν αυτό παρέμενε σιωπηλός θεατής των μεμονωμένων ιδιωτικών ή εκκλησιαστικών πρωτοβουλιών, γεννήθηκε το «*το παιδί της ανάγκης*», η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας³⁶.

2.3. Η σύντομη ανάλυση-περιγραφή της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου

Πέρα από την παιδαγωγική αξία της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου η οικονομική της διάσταση υπήρξε ο αποφασιστικότερος παράγοντας της διάδοσής της. Στόχος της μεθόδου αυτής ήταν να αποκτήσουν οι μαθητές τις στοιχειώδεις γνώσεις της ανάγνωσης, της γραφής, της αριθμητικής και των θρησκευτικών. Εκατοντάδες μαθητές μπορούσαν να στεγαστούν στο ίδιο σχολείο με έναν και μοναδικό δάσκαλο, ο οποίος είχε εποπτικό και οργανωτικό ρόλο³⁷.

Οι πρωτόσχολοι ήταν οι πρώτοι που έφθαναν το πρωί στο σχολείο, για να διδαχθούν από το δάσκαλο το μάθημα της ημέρας κι αυτοί με τη σειρά τους να το διδάξουν στους υπόλοιπους μαθητές³⁸.

Χαρακτηριστικό στοιχείο της μεθόδου αυτής ήταν ο διαχωρισμός των μαθητών σε οχτώ ολιγάριθμες κλάσεις για κάθε μάθημα, οι οποίες καταρτίζονταν κάθε μήνα ανάλογα με την πρόοδο των μαθητών και λειτουργούσαν η μία ανεξάρτητα από την άλλη. Για παράδειγμα ο μαθητής της ΣΤ' κλάσης της ανάγνωσης μπορούσε να είναι ταυτόχρονα και μαθητής της Γ' κλάσης της γραφής ή της Δ' κλάσης της

³⁶ Λ. Παπαδάκη, *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1992, σ. 25-26

³⁷ Α. Κοντονή, *Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων*, Αθήνα 1997, σ. 89

³⁸ Α. Κοντονή, *ό. π.*, σ. 90

αριθμητικής, ανεξαρτήτως της ηλικίας του. Το σύστημα αυτό, το πέρασμα δηλαδή από τη μία κλάση στην άλλη, ανάλογα με το επίπεδο των γνώσεων σε κάθε μάθημα, αποδείχθηκε ευνοϊκό για τους μαθητές που δεν μπορούσαν να φοιτούν κανονικά στο σχολείο δεδομένου ότι ούτε έχαναν τη σειρά των κλάσεων, ούτε ήταν υποχρεωμένοι να επαναλάβουν από την αρχή όλη τη διδακτέα ύλη.

Η διδασκαλία των μαθητών διακρινόταν σε δύο κύκλους, αφενός στα θρανία, αφετέρου στα ημικύκλια. Τα θρανία ήταν τριών κατηγοριών: τα «διάμια» γραφεία, στα οποία οι μαθητές των μικρότερων κλάσεων μάθαιναν να γράφουν στην άμμο βάσει συγκεκριμένων υποδειγμάτων, τα γραφεία για τα «αβάκια» που ήταν πλάκες μαύρου σχιστόλιθου και χρησιμοποιούνταν στις μεσαίες κλάσεις αντί για χαρτί και τα γραφεία για χαρτί στις ανώτερες κλάσεις³⁹.

Μετά την ολοκλήρωση του κύκλου διδασκαλίας στα θρανία, οι μαθητές κατά κλάση έπαιρναν τη θέση του στα ημικύκλια και διδάσκονταν από ειδικούς πίνακες. Τα ημικύκλια, ήταν αρχικά κατασκευασμένα από ξύλο ή σίδηρο κι αργότερα απλά, χαράσσονταν στο έδαφος και βρίσκονταν περιμετρικά στη σχολική αίθουσα⁴⁰.

Πάνω από τα ημικύκλια ήταν τοποθετημένοι οι πίνακες του μαθήματος που διδασκόταν κάθε φορά. Οι πρωτόσχολοι οι ικανότεροι των μαθητών επιλέγονταν από το δάσκαλο, είχαν την ευθύνη της διδασκαλίας και της διοίκησης των μαθητών. Ο «γενικός πρωτόσχολος» καθοδηγούσε τους πρωτόσχολους των κλάσεων οι οποίοι χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες: τους «υπαγορευτές» των θρανίων και τους «ερμηνευτές» των ημικυκλίων. Οι πρωτόσχολοι όμως φρόντιζαν για την πειθαρχία τόσο εντός του σχολείου, όσο και εκτός σχολείου. Η διοίκηση των πρωτόσχολων βασιζόταν σε ένα ειδικό σύστημα μηχανικών εντολών. Με τη βοήθεια ενός κουδουνιού και μιας σφυρίχτρας έδιναν το σύνθημα για την έναρξη και παύση των μαθημάτων. Επίσης, με τις κινήσεις των χεριών τους καθοδηγούσαν τους μαθητές για την είσοδο και έξοδο από τα θρανία, καθώς και για τη μετακίνηση στα ημικύκλια⁴¹.

Στόχος της μεθόδου ήταν η εξασφάλιση της αδιάλειπτης συμμετοχής όλων των μαθητών στη διδασκαλία και η εξάσκηση στην ακρίβεια, την ευταξία και την πειθαρχία⁴².

³⁹Α. Κοντονή, *ό. π.*, σ. 90

⁴⁰Α. Κοντονή, *ό. π.*, σ. 90

⁴¹Α. Κοντονή, *ό. π.*, σ. 90

⁴²Λ. Παπαδάκη, *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1992, σ. 25-26

Η συστηματική οργάνωση της μεθόδου οφείλεται στον Σκότο Αγγλικανό κληρικό Adrew Bell, ο οποίος το 1787 ανέλαβε τη διεύθυνση Στρατιωτικού Ασύλου για ορφανά αγόρια στο στρατόπεδο, στην περιοχή Μαντράς των Ινδιών. Το άσυλο αυτό είχε δημιουργηθεί από την Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών ένα χρόνο νωρίτερα και προοριζόταν για παιδιά από 4-14 ετών από Ευρωπαίου γονείς κατά προτίμηση από οικογένειες στρατιωτικών⁴³.

Επιστρέφοντας στην Αγγλία, ο Bell, πρότεινε το σύστημά του και υιοθετήθηκε από μερικά σχολεία των βιομηχανικών περιοχών. Επίσης, ένας άλλος Άγγλος, ο Joseph Lancaster, μέλος της Εταιρείας των Φύλων, υιοθέτησε το ίδιο σύστημα στο σχολείο που άνοιξε το 1796 στο σπίτι του πατέρα του, στο Borough Road του Λονδίνου. Είναι γεγονός πως ο Lancaster, προσέλκυσε πολλά παιδιά και ο αριθμός των μαθητών του σχολείου αυξανόταν. Παραδέχθηκε πως ο Bell με το πείραμα αυτό της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, του έδωσε αρκετές ιδέες. Το 1804 ο Lancaster επισκέφθηκε τον Bell στο σχολείο όπου δίδασκε και αντάλλαξαν τις απόψεις και τις εμπειρίες τους από το αλληλοδιδασκτικό σχολείο. Σε ένα έργο που εξέδωσε ο Lancaster το 1803, υποστήριξε πως εφάρμοσε το αλληλοδιδασκτικό σύστημα για λόγους οικονομίας, το επέβαλαν ο μεγάλος αριθμός μαθητών του σχολείου και η αδυναμία του να προσλάβει περισσότερους δασκάλους.

Σε αντίθεση όμως με τον Bell, ο Lancaster δεν έμεινε άπραγος. Πραγματοποίησε αρκετά ταξίδια για την αναζήτηση μιας στοιχειώδους οικονομικής συνδρομής κι αυτό είχε ως συνέπεια τη διάδοση του συστήματός του σε όλη τη χώρα. Κατόρθωσε με αυτό τον τρόπο να προσελκύσει αρκετούς εύπορους ανθρώπους, οι οποίοι με τη σειρά τους βοήθησαν στην ανέγερση νέων σχολείων.

Οι διαφορές ανάμεσα στους δύο παιδαγωγούς ήταν ελάχιστες. Ο ένας δανειζόταν τις ιδέες του άλλου και το αντίστροφο, γεγονός που άλλοτε παραδέχονταν κι άλλοτε όχι. Είχαν όμως και μια βασική διαφορά, ο Bell ως παιδαγωγός αναγνώριζε στην παιδική ηλικία τη τάση προς την αταξία, ενώ ο Lancaster οργάνωσε το σχολείο του με στρατιωτική πειθαρχία που εντυπωσίαζε με το σύστημα ποινών και βραβεύσεων⁴⁴.

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος εξελίχθηκε ταχύτατα και άσκησε τεράστια επίδραση στην οργάνωση των σχολείων. Μάλιστα, υπήρχαν κάποιοι υποστηρικτές της

⁴³ Α. Κοντονή, *ό. π.*, σ. 91

⁴⁴ Α. Κοντονή, *ό. π.*, σ. 91

νέας μεθόδου, οι οποίοι την παρομοίασαν με «απέραντη ηθική ατμομηχανή» και ισχυρίζονταν πως το σχολείο και το εργοστάσιο βασίζονταν στις ίδιες αρχές, με μόνη διαφορά ότι η κατανομή της εργασίας στο σχολείο γίνεται για πνευματικούς σκοπούς. Ο ίδιος ο Bell έγραφε για το σύστημά του: «Μειώνει το μόχθο και πολλαπλασιάζει την εργασία, όπως η ατμομηχανή ή τα κλωστικά μηχανήματα, αλλά σ' ένα βαθμό που σπάνια επιδέχεται τα ίδια όρια και τους ίδιους υπολογισμούς με αυτά. Διότι, αντίθετα με τις μηχανικές δυνάμεις όσο περισσότερη είναι η εργασία που πρέπει να κάνει αυτή η διανοητική και ηθική μηχανή, τόσο μεγαλύτερη είναι η ευκολία και η σπουδή της και τόσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός της τελειότητας που επιτυγχάνει»⁴⁵.

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος που συνήθως ονομαζόταν μέθοδος Μπελ και Λάνκαστερ ή Λαγκαστριανή προκάλεσε ενθουσιασμό και γρήγορα διαδόθηκε στην Ευρώπη, καθώς και στην Αμερική. Σπουδαίες προσωπικότητες, όπως ο βασιλιάς Γεώργιος Γ΄ της Αγγλίας και ο Ναπολέον της Γαλλίας ενδιαφέρθηκαν για την ίδρυση αλληλοδιδασκτικών σχολείων και πολλές χώρες συστήθηκαν φιλεκπαιδευτικές εταιρίες για το σκοπό αυτό. Η πρώτη φορά που εκδηλώνεται επισήμως το ενδιαφέρον για τη στοιχειώδη εκπαίδευση είναι το 1808, όταν το Αυτοκρατορικό Πανεπιστήμιο του Ναπολέοντα κάνει την πρώτη απογραφή των σχολείων της χώρας. Η κατάσταση που παρατηρείται στα σχολεία είναι τραγική. Στις περισσότερες επαρχίες δεν υπάρχουν δάσκαλοι και όπου υπάρχουν είναι αδαείς, αλκοολικοί και διαφθορείς της νεολαίας⁴⁶.

Οι κατακτήσεις του Ναπολέοντα στην Ολλανδία και στη Γερμανία έδωσαν την ευκαιρία στους Γάλλους να μάθουν καλύτερα τα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών αυτών. Χαρούμενος με τη στοιχειώδη εκπαίδευση στην Ολλανδία και απογοητευμένος από τη σύγκριση με τη Γαλλία, ο Ναπολέοντας αποφάσισε το 1811 να συγκροτήσει ειδική επιτροπή για την οργάνωση της γαλλικής στοιχειώδους εκπαίδευσης κατά το ολλανδικό πρότυπο. Τα σχέδια του δεν υλοποιήθηκαν, εξαιτίας της πτώσης και της εξορίας του.

Είναι εμφανές ότι τα προηγούμενα χρόνια η αλληλοδιδασκτική μέθοδος, δεν είχε απαραίτητη επιρροή στη Γαλλία. Ο γαλλικός τύπος τις περισσότερες φορές επικεντρωνόταν στη διαμάχη ανάμεσα στον Μπελ και τον Λάνκαστερ, αντιμετωπίζοντάς την ως ένα εσωτερικό ζήτημα που προκαλούσε πολιτική αστάθεια και εξυπηρετούσε τα σχέδια του Ναπολέοντα. Ύστερα από την πτώση του όμως και

⁴⁵ Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 32-34

⁴⁶ Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 46

την παλινόρθωση της μοναρχίας το 1814, οι σχέσεις ανάμεσα στις δυο χώρες αποκαταστάθηκαν, γεγονός που οδήγησε πολλούς Γάλλους να επισκεφθούν τη Μ. Βρετανία. Ξεχώρισαν οι σπουδαίες προσωπικότητες που είχαν πάθος για τα παιδαγωγικά ζητήματα, όπως ο Alexandre de Laborde και ο Charles de Lasteyrie, οι οποίοι γοητεύθηκαν από την αλληλοδιδασκτική. Όταν επέστρεψαν στη Γαλλία, περιέγραψαν με το συγγραφικό τους έργο τη νέα μέθοδο και τα πλεονεκτήματά της, επεκτείνοντας τη συζήτηση για την πατρότητα της μεθόδου⁴⁷.

Την εισαγωγή της νέας μεθόδου στη Γαλλία θα υποστηρίξει η «Εταιρεία Ενθάρρυνσης της Εθνικής Βιομηχανίας» (*Societe d' encouragement pour l' industrie nationale*), αλλά και ο Ναπολέων που επέστρεψε στην εξουσία. Επίσης, τον Απρίλιο του 1815 θα δημοσιευτεί στη Γαλλία το πρώτο επίσημο έγγραφο για την αλληλοδιδασκτική μέθοδο⁴⁸.

Η χρήση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στη Γαλλία, δεν κράτησε για πολύ. Η Καθολική Εκκλησία της Γαλλίας, όπου ήταν στο περιθώριο, μετά τη Γαλλική Επανάσταση άρχισε να επεμβαίνει στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας. Έτσι, οι μοναχοί εφάρμοσαν μια άλλη μέθοδο τη «συνδιδασκτική», κατά την οποία το μαθητικό δυναμικό χωριζόταν σε τρεις διαδοχικές τάξεις υπό την επίβλεψη τριών δασκάλων. Οι μαθητές κάθε τάξης είχαν όλοι το ίδιο εγχειρίδιο γνώσεων σε όλα τα μαθήματα και η διδασκαλία γινόταν πάντα απευθείας από τον δάσκαλο⁴⁹.

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος αποδείχθηκε ότι δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των Γάλλων παιδαγωγών. Το 1833, ο νόμος Guizot για τη γαλλική πρωτοβάθμια εκπαίδευση θα χρησιμοποιήσει στην κατάρτισή του τη γερμανική εμπειρία, δίνοντας τα ηνία στη «συνδιδασκτική» μέθοδο διδασκαλίας. Αργότερα, και η Μ. Βρετανία θα εκφράσει τη δυσαρέσκειά της για την παιδαγωγική⁵⁰. Οι πρωτόσχολοι, όντας και αυτοί παιδιά, δεν μπορούσαν να αντικαταστήσουν το δάσκαλο στο έργο της εμφύτευσης ηθικών αξιών στον παιδικό χαρακτήρα. Κατά την εικοσαετία 1830-1850, το αλληλοδιδασκτικό σύστημα υποχωρεί παντού. Όπως ανέφερε κι ο Prost, η αλληλοδιδασκτική εμφανίστηκε ως ένας «από μηχανής Θεός» για να πέσει τελικά «θύμα της ίδιας της επιτυχίας της»⁵¹.

⁴⁷ Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 49

⁴⁸ Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 49

⁴⁹ Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 51

⁵⁰ Α. Κοντονή, *ό. π.*, σ. 91

⁵¹ Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 57

2.4. Παλαιότερες μορφές αλληλοδιδασκτικής μεθόδου σε διάφορες χώρες

Η αλληλοδιδασκτική, παρά το γεγονός ότι εμφανίστηκε για πρώτη φορά ως οργανωμένο διδακτικό σύστημα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, οι πρωτόσχολοι έχουν τις ρίζες στην Αρχαιότητα και το Μεσαίωνα. Για παράδειγμα, στη Σπάρτη, τα παιδιά χωρίζονταν σε ομάδες που αποκαλούνταν «βούαι», με επικεφαλής τους «βουαγούς» που εκλέγονταν μεταξύ των ικανότερων, ενώ στα σχολεία της ελληνιστικής και της ρωμαϊκής εποχής, βρίσκουμε τους «υποδιδασκάλους» (*subdoctor* ή *proscholus*), οι οποίοι επιφορτίζονταν με την εμπέδωση της διδασκόμενης ύλης. Όσον αφορά τον Μεσαίωνα, διευθυντές ήταν οι κληρικοί, οι μαθητές χωρίζονταν σε ομάδες των δέκα, τις «δεκαρχίες» (*decuriae*) με επικεφαλής τον «δέκαρχο» (*decurio*) ή «δευτερεύοντα» (*securio*), ο οποίος στα βυζαντινά σχολεία ονομαζόταν «μείζων». Ακόμη, οι Ιησουίτες θα χρησιμοποιήσουν πρωτόσχολους για να συντονίζουν τις συζητήσεις των μαθητών τους, οι οποίοι, ήταν χωρισμένοι σε δύο κλάσεις, και αντάλλασσαν επιχειρήματα σε διάφορα επιλεγμένα θέματα. Ο Κομένιος, ένας από τους μεγαλύτερους παιδαγωγούς της Αναγέννησης, είχε επισημάνει ότι σε περίπτωση που μια τάξη είχε πολλούς μαθητές, η διαίρεση των μαθητών σε κλάσεις με επικεφαλής έναν από τους πρωτόσχολους, βοηθούσε το δάσκαλο να ελέγχει κατά πόσον όλα τα παιδιά καταλάβαιναν το μάθημα και έκαναν τις εργασίες τους. Η πρακτική αυτή πάντως ήταν πολύ περιορισμένη μέχρι την εμφάνιση της αλληλοδιδασκτικής, η οποία προσέδωσε στο θεσμό των πρωτόσχολων διαφορετικές διαστάσεις⁵².

⁵² Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 30

Γ' Κεφάλαιο

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος στην Ελλάδα

3.1. Ο Κλεόβουλος και το σχολείο του στο Ιάσιο

Ο Κλεόβουλος, ως γνωστό, είχε πάει στο Παρίσι το 1816 ή 1817, για να σπουδάσει συστηματικά την αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Στόχος του ήταν να γίνει ο εισηγητής του αλληλοδιδασκτικού συστήματος στην ελληνική πρωτοβάθμια εκπαίδευση⁵³. Για το λόγο αυτό, αφού κατέκτησε σε βάθος όλες τις πτυχές του εν λόγω συστήματος, επιδόθηκε στη σύνταξη του *Εγχειριδίου* του, που κάλυπτε τη θεωρία και την πράξη της νέας μεθόδου⁵⁴. Στη συνέχεια, παράλληλα με το προηγούμενο έργο, συνέταξε και τους πίνακες για την ανάγνωση, η οποία εθεωρείτο το σημαντικότερο από τα μαθήματα, που διδάσκονταν στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία.

Την εποχή που ο Κλεόβουλος ετοιμάζε τα παραπάνω έργα, και πιο συγκεκριμένα το 1818, επισκέφθηκε το Παρίσι ο φαναριώτικης καταγωγής Νικόλαος Ρωσσέτος-Ροσνοβάνος, ο οποίος κατείχε σημαντική θέση στην διοικητική ιεραρχία της Μολδαβίας. Ο πλούσιος αυτός βογιάρος-γνωστός για τα πνευματικά του ενδιαφέροντα και τις προσδοκίες αντίληψης του, ενθουσιάστηκε από την κίνηση περί την αλληλοδιδασκτική, που γνώρισε την γαλλική πρωτεύουσα. Εκεί λοιπόν, πήρε την οριστική απόφαση να εισάγει την συγκεκριμένη μέθοδο στην πατρίδα του. Έτσι, ήρθε σε επαφή με τον Κλεόβουλο και του εξέθεσε το σχέδιό του, που προέβλεπε: ο Κλεόβουλος «να διδάξει δημοσίως την μέθοδον» στο Ιάσιο «και μετά ταύτα να κατασταθώσι σχολεία δια της επιστασίας του» σε ολόκληρη τη Μολδαβία. Ο Κλεόβουλος δέχτηκε και ο Ν. Ρωσσέτος ανέλαβε αμέσως όλη τη δαπάνη για την εκτύπωση των πινάκων της ανάγνωσης. Σε αυτή τη δαπάνη περιλαμβανόταν, εκτός από τα εκτυπωτικά, και τα έξοδα για τη σχεδίαση και την κατασκευή των ελληνικών τυπογραφικών στοιχείων, που έπρεπε να είναι ειδικά, αφού επρόκειτο για πίνακες⁵⁵.

Η συλλογή εξήλθε από το τυπογραφείο τον Απρίλιο του 1819 και το πρώτο που έκανε ο Κλεόβουλος ήταν να καταθέσει ορισμένα αντίτυπα της στην Εταιρεία Στοιχειώδους Διδασκαλίας του Παρισιού. Το έκανε όμως, γιατί ένας τομέας της, η Επιτροπή των μεθόδων, θα έκρινε το έργο του. Ίσως ο Φιλιππουπολίτης αλληλοδιδασκτικός παρέμεινε στο Παρίσι μέχρι τις 7 Ιουλίου 1819, οπότε σε

⁵³ Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 246-247

⁵⁴ Α. Κ. Αβδάλη, *ό. π.*, σ. 31

⁵⁵ Α. Κ. Αβδάλη, *ό. π.*, σ. 32

συνεδρίαση της Επιτροπής των Μεθόδων ανακοινώθηκε η ευνοϊκή αναφορά ενός από τους εφόρους της, του J. Leboeuf, για τους *Παιδαγωγικούς Πίνακες*. Πάντως τον ίδιο μήνα αυτός πέρασε από την Βιέννη, ταξιδεύοντας προς την Μολδαβία⁵⁶.

Έφθασε στην Μολδαβία περί τα τέλη Αυγούστου 1819, αλλά αναγκάστηκε, λόγω της επιδημίας πανώλης να αναβάλλει την διδασκαλία του για αρκετούς μήνες. Τελικά το αλληλοδιδασκτικό σχολείο που οργάνωσε στο Ιάσιο, άρχισε να λειτουργεί την 1 Μαρτίου 1820. Την πρώτη ημέρα οδηγήθηκαν σε αυτό από τους γονείς τους, Έλληνες και Μολδαβούς, 30 παιδιά, τα οποία την Τρίτη ημέρα έγιναν 80, καλύπτοντας έτσι το συνολικό αριθμό των προβλεπόμενων θέσεων.

Σε αυτό το νέο σχολείο διδάχθηκαν: η γραφή, η ανάγνωση από τους *Παιδαγωγικούς Πίνακες*, όπως επίσης, η αριθμητική και η κατήχηση από τους πίνακες που ετοίμασε και πάλι ο Κλεόβουλος, οι οποίοι εκτυπώθηκαν στο τυπογραφείο του Ιασίου.

Ο Κλεόβουλος παράλληλα με την ευθύνη της διεύθυνσης του εν λόγω σχολείου, είχε αναλάβει να προετοιμάζει αλληλοδιδασκάλους στο *πρακτικόν σχολείον*, το οποίο πρέπει να λειτούργησε στον ίδιο χώρο με το αλληλοδιδασκτικό. Από το *πρακτικόν σχολείον*, που διέκοψε τις εργασίες του όταν εξερράγη το κίνημα του Υψηλάντη στη Μολδοβλαχία (22 Φεβρουαρίου / 6 Μαρτίου 1821), αποφοίτησαν οι νεαροί αλληλοδιδάσκαλοι, οι οποίοι κατευθύνθηκαν στα νησιά του Αιγαίου Πελάγους, την Κρήτη, την Πελοπόννησο και σε άλλες ελληνικές περιοχές, για να ιδρύσουν τα σχολεία τους σύμφωνα με το σύστημα του Κλεόβουλου⁵⁷.

3.2. Συνθήκες υποδοχής της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στην Ελλάδα

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος, όπου, κατά τη διατύπωση του Ι. Κοκκώνη, «πολλοί παίδες, υπό την επιστασίαν ενός διδασκάλου, διδάσκουσιν αλλήλους, όσα ο εις μανθάνει κάλλιον των άλλων»⁵⁸, εισάγεται σε ελληνικά σχολεία το 1819⁵⁹. Το μοντέλο «*monitorial schools*» του Λάνκαστερ (1771-1838) γίνεται αποδεκτό στη Γαλλία μετά

⁵⁶ Α. Κ. Αβδάλη, *Η Ανάγνωση στα Αλληλοδιδασκτικά Σχολεία: Οι Πίνακες του Κλεόβουλου (1819) και οι Πίνακες των Παρισίων (1830)*, Αθήνα 1999, σ. 31-33

⁵⁷ Α. Κ. Αβδάλη, *ό. π.*, σ. 34-35

⁵⁸ Ι.Π. Κοκκώνης, *Εγχειρίδιον δια τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία ή Οδηγός της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, υπό Σαραζίνου*, Αίγινα 1830, σ. 4

⁵⁹ Γ.Ν. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Εκπαίδευσης*, Αθήνα 1995, σ. 233

την Παλινόρθωση⁶⁰ ως η οικονομικά προσφορότερη και η αποτελεσματικότερη. Τα ίδια στοιχεία ευνόησαν και τη συστηματική ανάπτυξη της αλληλοδιδασκτικής στην Ελληνική Πολιτεία, έναντι της συνδιδασκτικής.

Αυτός που πρώτος εισήγαγε στα σχολεία της προεπαναστατικής Ελλάδας την αλληλοδιδασκτική μέθοδος ήταν ο Γεώργιος Κλεόβουλος. Είχε διδαχθεί τη μέθοδο στη Γαλλία και την εφάρμοσε το 1819 στο σχολείο του στο Ιάσιο. Ακόμη, συνέταξε εγχειρίδιο και τύπωσε πίνακες της ανάγνωσης. Το 1819 λειτούργησε στη Μάνη το πρώτο αλληλοδιδασκτικό σχολείο με ιδρυτή τον Χριστόφορο Περραιβό⁶¹.

Στα χρόνια της Επανάστασης πρώτη η Πελοποννησιακή Γερουσία ανήγγειλε στις 27 Απριλίου 1822 την ίδρυση στην Τρίπολη αλληλοδιδασκτικού σχολείου. Παράλληλα, ο Γρηγόριος Κωνσταντάς ως έφορος Παιδείας σε έκθεσή προς τον Ιταλό φιλέλληνα Joseph Pecchio αναφέρεται ότι το 1825 λειτούργούσαν περίπου 11 αλληλοδιδασκτικά σχολεία και 13 γραμματοδιδάσκαλοι.

Σε γενικές γραμμές όμως, η δεκαετία 1820-1830 είναι μια σημαντική περίοδος για την ανάπτυξη της αλληλοδιδασκτικής στον ευρύτερο ελληνικό χώρο. Πρέπει, να σημειωθεί όμως ότι ο ελληνικός χώρος εκείνη την περίοδο είχε να αντιμετωπίσει άλλες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και εθνικές ανάγκες. Η αλληλοδιδασκτική δεν ήταν στις άμεσες ανάγκες. Επιπλέον, η στάση της εκκλησίας ήταν σκληρή στα νεωτερικά κινήματα και η απαγόρευση της μεθόδου από το Πατριαρχείο στα σχολεία της Κωνσταντινούπολης (1820) δυσκόλευσε την ένταξη της μεθόδου στα ελληνικά σχολεία. Η εισαγωγή της αλληλοδιδασκτικής ευνοείται από την ίδρυση της Ελληνικής Πολιτείας. Η μέθοδος είχε γίνει αποδεκτή όμως από τους νεοελληνικούς διαφωτιστικούς κύκλους⁶².

Ο δρόμος βέβαια για την καθολική εκπαίδευση στα ελληνικά σχολεία ήταν μακρύς. Κατά την καποδιστριακή περίοδο επιδιώκεται και πραγματώνεται μεγαλύτερη προσέλευση μαθητών στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία με τη δράση της τοπικής πρωτοβουλίας⁶³.

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος κερδίζει έδαφος έναντι της συνδιδασκτικής κι αυτό οφείλεται στο γεγονός πως απαιτούνται λιγότεροι διδάσκαλοι, στοιχείο

⁶⁰ Λ. Παπαδάκη, *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1992, σ. 46

⁶¹ Α. Κοντονή, *Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων*, Αθήνα 1997 σ. 94

⁶² Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 64-69

⁶³ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 212

σημαντικό, λόγω της οικονομικής στενότητας που παρατηρήθηκε εκείνη την περίοδο. Συνεπώς, λιγότεροι διδάσκαλοι, πιο λίγες και οι οικονομικές επιβαρύνσεις⁶⁴.

Στις 16 Ιανουαρίου 1830, με τα κυβερνητικά διατάγματα υπ. αρ. 353 και 354, καθορίζονται οι ημέρες λειτουργίας των αλληλοδιδασκτικών σχολείων, ο έλεγχος φοίτησης, καθώς η πρόοδος και η επιβράβευση των μαθητών⁶⁵.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας προχώρησε στη σύσταση «Επιτροπής επί της Προπαιδείας», της οποίας το αντικείμενο των προβλημάτων ήταν η οργάνωση του σχολικού δικτύου. Μέλη της επιτροπής υπήρξαν ο στενός συνεργάτης του Κυβερνήτη, Γάλλος Henri-Auguste Dutrone, ο Ι.Π. Κοκκώνης, ο οποίος ήταν μαθητής του Γάλλου Sarazin, συντάκτη εγχειρίδιου αλληλοδιδασκτικής και ο Νεόφυτος Νικητόπουλος, φιλελεύθερος δάσκαλος και ειδήμων της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Επίσης, στις συνεδριάσεις της επιτροπής συμμετείχε και ο Ανδρέας Μουστοξύδης, αφοσιωμένος στον Καποδίστρια και διευθυντής του Ορφανοτροφείου της Αίγινας. Η επιτροπή όφειλε να θέτει ερωτήματα και παρατηρήσεις για την αλληλοδιδασκτική μέθοδο και να επιλέξει μια συγκεκριμένη ερμηνεία της, με σκοπό να χρησιμοποιηθεί στη συνέχεια από τους δασκάλους στα σχολεία. Με αυτόν τον τρόπο, η επιτροπή έπρεπε να διαλέξει ανάμεσα στην ερμηνεία του Κλεόβουλου, στην ερμηνεία του Πολίτη, στην ερμηνεία του Συνέσιου, δασκάλου αλληλοδιδασκτικής στην Αθήνα, στην ερμηνεία με τίτλο «*Σύστημα αγγλικόν δια τα σχολεία η εύκολος μέθοδος δια την διδασκαλίαν των παιδιών*», έκδοση της Αγγλικανικής Ιεραποστολής της Μάλτας, και το γαλλικό εγχειρίδιο του Charles Louis Sarazin με τίτλο «*Manuel des ecoles elementares ou expose de la methode d' enseignement mutuel*»⁶⁶. Στην επιτροπή όμως επήλθε ρήξη. Από τη μια πλευρά ο Κοκκώνης και ο Μουστοξύδης, αφοσιωμένοι στις επιλογές του Κυβερνήτη και από την άλλη ο Νικητόπουλος, ο οποίος είχε φιλελεύθερες απόψεις. Τελικά επικράτησε άποψη του Κοκκώνη για χρήση της αλληλοδιδασκτικής του Sarazin. Με το διάταγμα της 12.7.1830 ορίσθηκε η υποχρεωτική εφαρμογή στα σχολεία του νέου Οδηγού της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου του Ι. Π. Κοκκώνη έχοντας ως τίτλο: «*Εγχειρίδιον δια τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία ή Οδηγός της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου υπό Σαραζίνου*», ενώ δεν άργησε και ο διορισμός του Κοκκώνη ως γενικού επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων⁶⁷.

⁶⁴ Ι.Π. Κοκκώνης, *ό. π.*, σ. 5, 27

⁶⁵ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 214

⁶⁶ Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 93-98

⁶⁷ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 29, Σχολικά, 12.7.1830

Οι αλληλοδιδάσκαλοι κατά την καποδιστριακή περίοδο, ήταν υποχρεωμένοι να ακολουθούν απαράβατα το περιεχόμενο του μεταφρασμένου Εγχειρίδιου του Σαραζίνου. Εάν κάποιος διδάσκαλος, ήθελε να προβεί σε κάποιες μεταρρυθμίσεις σε ότι αφορά τη μέθοδο και μορφή διδασκαλίας, έπρεπε να απευθυνθεί στη Γραμματεία. Επιπλέον, οι διδάσκαλοι απ' όλη την επικράτεια έστελναν γραπτές πράξεις αποδοχής των κυβερνητικών ενταλμάτων⁶⁸.

3.3. Η μορφή και τα είδη των πινάκων που χρησιμοποιήθηκαν στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο

Το αλληλοδιδασκτικό σύστημα το αποτελούσαν η μέθοδος διδασκαλίας και μετάδοσης των βασικών γνώσεων από το ένα μέρος και η μέθοδος οργάνωσης και διοίκησης του σχολείου από το άλλο. Το μοντέλο αλληλοδιδασκτικής του Lancaster το 1815 μεταφέρθηκε στη Γαλλία και από εκεί υιοθετήθηκε και σε άλλες χώρες της Ευρώπης⁶⁹.

Η αλληλοδιδασκτική είχε αποκτήσει αρκετούς θαυμαστές και θερμούς οπαδούς κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη, αλλά και στην Αμερική. Αυτό οφειλόταν κυρίως στο ότι ήταν ένα οικονομικό σύστημα εκπαίδευσης, που βοήθούσε στον γρήγορο αλφαριθμητισμό των κατώτερων στρωμάτων⁷⁰.

Ο δάσκαλος ήταν ο κινητήριοις νους και είχε τη θέση του επόπτη όλης της σχολικής εργασίας, αλλά και του εξεταστή για την προαγωγή των μαθητών από τη μία κλάση στην άλλη. Ακόμη, επέλεγε τους πρωτόσχολους, δηλαδή τα πιο προκομμένα παιδιά των δύο τελευταίων κλάσεων από τις οκτώ, οι οποίες αποτελούσαν το αλληλοδιδασκτικό σχολείο⁷¹. Σε αυτούς τους μαθητές εξηγούσε ο δάσκαλος την ύλη που επρόκειτο να παραδώσουν και τους έδινε οδηγίες για τον τρόπο και την μέθοδο διδασκαλίας της. Οι πρωτόσχολοι παρέδιδαν τα μαθήματα της ημέρας από ειδικά έντυπα, τους πίνακες.

Οι πίνακες αυτοί χρησιμοποιήθηκαν αρχικά από τον Lancaster και η καθιέρωσή τους στα διδακτικά εγχειρίδια υπήρξε μια σπουδαία καινοτομία στο πεδίο της αλληλοδιδασκαλίας⁷². Αυτοί οι πίνακες ήταν φύλλα χαρτιού, τυπωμένα απ' τη μία

⁶⁸ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 217

⁶⁹ Α. Κ. Αβδάλη, *ό. π.*, σ. 15

⁷⁰ Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 25

⁷¹ Ι.Π. Κοκκώνης, *ό. π.*, σ. 88-89

⁷² Α. Κ. Αβδάλη, *ό. π.*, σ. 16

τους όψη τις περισσότερες φορές και ανάλογα με το μέγεθός τους χωρίζονταν σε μεγάλους και μικρούς.

Οι διαστάσεις των μεγάλων πινάκων κυμαίνονταν γύρω στα 42 X 28 εκ. και εκεί τυπώνονταν η διδακτέα ύλη της ανάγνωσης, της αριθμητικής και της γραφής. Με την πάροδο όμως του χρόνου, η ύλη αναβαθμιζόταν και με νέα αντικείμενα μάθησης. Οι πίνακες για τους οποίους αναφερόμαστε, χρησιμοποιούνταν όταν η διδασκαλία γινόταν προφορικά, με τους μαθητές όρθιους στα ημικύκλια⁷³, που ήταν χαραγμένα στο έδαφος γύρω από τους τοίχους της σχολικής αίθουσας⁷⁴.

Τα φύλλα των μικρών πινάκων, που λέγονταν *πινακίσκοι*, είχαν διαστάσεις 22 X14 εκ.. Στους *πινακίσκους* τυπώνονταν τα γυμνάσματα της γραμματικής και οι ερωτήσεις τις γραμμικής ιχνογραφίας⁷⁵. Οι *πινακίσκοι* χρησιμοποιούνταν, όταν οι μαθητές ήταν καθισμένοι στα θρανία.

Επίσης, η διδασκαλία στα θρανία χρειαζόταν και τα έντυπα *πινακίδια* για το μάθημα της γραφής. Αυτά τα *πινακίδια*, που ήταν περισσότερο γνωστά ως υποδείγματα γραφής, τα αποτελούσαν συλλογές κατά κλάση, οι οποίες περιλάμβαναν τα γράμματα της Αλφαβήτου, συλλαβές, λέξεις και προτάσεις, όλα παρμένα από τους πίνακες της ανάγνωσης. Αν οι αλληλοδιδάσκαλοι, δεν είχαν στη κατοχή τους έτοιμα έντυπα πινακίδια, αναγκάζονταν να τα φτιάξουν μόνοι τους, ακολουθώντας ορισμένα πρότυπα καλλιγραφίας των γραμμάτων⁷⁶.

Οι πίνακες, προτιμήθηκαν για λόγους εξοικονόμησης χρημάτων, αλλά και οικονομίας στο χρόνο, που αφορούσε τη συντόμευση της φοίτησης των μαθητών στα σχολεία, που λειτουργούσαν με την εν λόγω μέθοδο. Ήταν μια συντόμευση, που πήγαινε από το γεγονός ότι η διδασκαλία περιοριζόταν στο να μεταδίδει τις απαραίτητες γνώσεις στους μαθητές, αλλά και στην εκμετάλλευση του χρόνου, ώστε να μη χάνεται ούτε ένα λεπτό. Εξαιτίας, των πινάκων γινόταν με γοργούς ρυθμούς το διαδοχικό πέρασμα όλων των κλάσεων από μάθημα σε μάθημα, καθώς και η εναλλαγή της παράδοσης ενός μαθήματος πρώτα στα θρανία και μετά στα ημικύκλια⁷⁷.

Αξίζει να τονιστεί, πως περίπου την ίδια εποχή στην επαναστατημένη Ελλάδα, οι γνωστοί αλληλοδιδάσκαλοι, όπως, για παράδειγμα ο Συνέσιος Κυριακίδης και ο Νεόφυτος Νικητόπουλος, εφάρμοσαν στη διδασκαλία τους ένα συνδυασμό πινάκων

⁷³ Ι. Π. Κοκκώνης, *ό. π.*, σ. 23-36, 41-44

⁷⁴ Λ. Παπαδάκη, *ό. π.*, σ. 29

⁷⁵ Ι. Π. Κοκκώνης, *ό. π.*, σ. 13

⁷⁶ Α. Κ. Αβδάλη, *ό. π.*, σ. 17

⁷⁷ Α. Κ. Αβδάλη, *ό. π.*, σ. 22

και βιβλίων. Το συνδυασμό αυτό, υποστήριξε και ο Κοκκώνης, ο οποίος εισήγαγε στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία του νεοελληνικού κράτους τα διδακτικά εγχειρίδια για τα θρησκευτικά (1830), τη γεωγραφία (1836) ή και για άλλα μαθήματα⁷⁸.

3.4. Η αμφισβήτηση των «Παιδαγωγικών Πινάκων»

Στο εσωτερικό της ελληνικής επικράτειας απέναντι στους υποστηρικτές των *Παιδαγωγικών Πινάκων*, ανώνυμους ή επώνυμους, υπήρχε και μια μεγάλη μερίδα ανθρώπων που έβρισκε αδυναμίες στο συγκεκριμένο έργο. Με τους πίνακες του Κλεόβουλου δε συμφωνούσαν, ο Κοκκώνης και ο Νικητόπουλος, δηλαδή οι δύο πιο ειδικοί για τα θέματα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Επιτροπή της Προπαιδείας. Κατά τον Κοκκώνη η συγκεκριμένη συλλογή της ανάγνωσης παρουσίαζε δύο σφάλματα: Το ένα αφορούσε την άτακτη σύνταξη της ύλης σε κάθε φύλλο και το δεύτερο είχε να κάνει με την ακατάλληλη ταξινόμηση των φύλλων μέσα στο όλο σώμα της συλλογής⁷⁹.

Από την ελληνική επικράτεια έχουμε την περίπτωση των Ιόνιων Νησιών, όπου απομακρύνθηκαν το 1829 οι πίνακες του Κλεόβουλου από τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Τη θέση τους πήρε τον ίδιο χρόνο η ομότιτλη συλλογή του Αθανάσιου Πολίτη. Η επιλογή και η κατάταξη της ύλης στο συγκεκριμένο έργο του Πολίτη, τη διέπει μια λογική σε πολλά σημεία της διαφορετική από εκείνην που χαρακτηρίζει την αντίστοιχη συλλογή του Κλεόβουλου⁸⁰.

Παράλληλα, αρνητική κριτική για τους Παιδαγωγικούς Πίνακες, ασκήθηκε και από τους Έλληνες του Παρισιού. Οι πρώτες κριτικές διατυπώθηκαν σε συνεδριάσεις της Ελληνικής Εταιρείας του Παρισιού, την οποία ίδρυσαν το 1828 Έλληνες και Γάλλοι, κυρίως φιλέλληνες. Σύμφωνα με το γιατρό Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή, ο οποίος ανήκε στα ιδρυτικά μέλη της Ελληνικής Εταιρείας, σκοπός ήταν «η διάδοσις των φώτων εις την Ελλάδα και η βελτίωσις αυτής, τόσον φυσική όσον και ηθική, δια της εκδόσεως ωφελίμων βιβλίων εις την καθομιλουμένην ελληνικήν γλώσσαν»⁸¹.

⁷⁸Α. Κ. Αβδάλη, *ό. π.*, σ. 28

⁷⁹Ι. Π. Κοκκώνης, *ό. π.*, σ. 30

⁸⁰Α. Κ. Αβδάλη, *ό. π.*, σ. 73

⁸¹Δ. Ν. Παντελοδήμος, *Η συμβολή της «Ελληνικής Εταιρείας» του Παρισιού στην πολιτιστική και κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη του νεοελληνικού κράτους 1828-1830*, «Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου», Αθήνα 1987, σ. 25-27

Ο Κοραΐς κι αυτός με τη σειρά του δεν έκρυψε τη δυσαρέσκεια του για τους πίνακες του Κλεόβουλου. Αυτό έγινε το Μάρτιο του 1829 που επέγραψε τα Προλεγόμενα στον Β' τόμο των Ατάκτων του, τα οποία περιείχαν κι ένα Διάλογο⁸². Σε ένα σημείο του Διαλόγου, ο Κοραΐς, έκανε λόγο για τη μεγάλη πρόοδο που παρουσίαζαν τα σχολεία στις τότε Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Μάλιστα, ανέφερε, ως παράδειγμα τη Ν. Υόρκη, όπου τα στοιχειώδη βιβλία, «τα διδομένα εις χείρας των παιδαρίων», ήταν ανώτερα από εκείνα που χρησιμοποιούνταν στα καλύτερα σχολεία του Παρισιού.

⁸² Α. Κ. Αβδάλη, *ό. π.*, σ. 75

Δ' Κεφαλαίο

Πρωτοβάθμια εκπαίδευση

4.1. Η ίδρυση των αλληλοδιδασκτικών σχολείων

Από τους πρώτους μήνες του 1828 επικρατεί μια εμφανής κινητικότητα όσον αφορά την «αλληλοδιδασκαλία». Από την έρευνα αντιλαμβάνεται κανείς τις κινήσεις των πολιτών για την ίδρυση αλληλοδιδασκτικών σχολείων, αλλά και τις δυσκολίες που παρουσιάζονται, για τα μέσα και τον τρόπο επίλυσής τους. Εξαιτίας της οικονομικής δυσπραγίας, η κυβέρνηση αδυνατούσε να συμπαρασταθεί σε όλες τις εκκλήσεις. Ο λαός κλήθηκε να βοηθήσει και όπως ομολογούν ακόμα και επικριτές του Καποδίστρια, παρέσχε την υποστήριξή του⁸³.

Το Μάιο του 1828 λειτουργούσαν στο Αιγαίο είκοσι δύο αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Σφοδρή επιθυμία του Καποδίστρια ήταν να επιταχυνθούν οι ρυθμοί ίδρυσης των αλληλοδιδασκτικών σχολείων παντού. Η βάση του εκπαιδευτικού οικοδομήματος, η πρωτοβάθμια εκπαίδευση, χρειάζεται πολλά ακόμη για να στερεωθεί. Με την ίδρυση πολλών αλληλοδιδασκτικών σχολείων θα δινόταν η ευκαιρία στους νέους ανθρώπους να εκμεταλλευτούν μορφωτικά την σπουδαία περίοδο της ηλικίας τους⁸⁴.

Στο χρονικό διάστημα 1829-1832 τρεις είναι οι βασικές εγκύκλιοι της εκπαίδευσης. Η πρώτη με ημερομηνία 3.10.1829 υπογράφει ο Ι. Καποδίστριας, τη δεύτερη με ημερομηνία 10.6.1830 ο Ν. Χρυσόγελος και την Τρίτη 7.5.1832 ο Ιακ. Ρίζος-Νερούλος. Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των εγκυκλίων ήταν η άντληση πληροφοριών για τα σχολεία, για τους διδασκάλους, για τους μαθητές. Επίσης, γινόταν και αναφορά για τους οικονομικούς πόρους⁸⁵.

Οι πρωτοβουλίες για τη σύσταση των αλληλοδιδασκτικών σχολείων, είτε αναλαμβάνονται από μονές και εκκλησιαστικούς, από πυρήνες πολιτών, επιτρόπους σχολείων και χορηγούς, είτε από συλλογικά σώματα κοινοτικής αυτοδιοίκησης, είτε από τους κατά τόπους διοικητές⁸⁶.

Το δίκτυο των απαραίτητων σχολικών μονάδων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, μέσα σε σύντομο χρόνο, ήταν εμφανές πως δύσκολα μπορούσε να ολοκληρωθεί. Τέθηκαν όμως οι απαραίτητες βάσεις και καταβλήθηκε τεράστια

⁸³Χ. Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο: διοικητική οργάνωση και εκπαιδευτική λειτουργία*, Αθήναι 1999, σ. 224

⁸⁴ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 224

⁸⁵ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 225

⁸⁶ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 225

προσπάθεια για την συγκρότησή του. Το αποτέλεσμα ήταν αισιόδοξο. Από τις εκθέσεις του Γραμματέα Ν. Χρυσόγελου αντλούνται σημαντικά στοιχεία για την κατάσταση της δημόσιας εκπαίδευσης. Τα βασικά συμπεράσματα είναι τα ακόλουθα: Πρώτον, η βελτίωση της εκπαιδευτικής κατάστασης είναι φανερή. Οι μαθητές στα νησιά έχουν καλύτερη πρόσβαση στα σχολεία. Δεύτερον, υπάρχει αύξηση των σχολικών μονάδων το 1830 στην Πελοπόννησο κατά 24%. Τρίτον, οι «αμαθείς» γεωργοί και κτηνοτρόφοι⁸⁷, απολαμβάνουν τα αγαθά της εκπαίδευσης. Ο Κυβερνήτης υποστήριξε τον αγροτικό κόσμο κι εκείνος του το αναγνώρισε.

Ακόμη, πραγματοποιούνται και εγκαίνια στα σχολεία που συνδυάζονται μ' ένα τελετουργικό που έδινε την αίσθηση της αποφασιστικότητας και της σοβαρότητας της εκπαιδευτικής κινητοποίησης. Με την παρουσία των τοπικών αρχών, του κλήρου και του λαού ψάλλεται ο αγιασμός και εκφωνούνται λόγοι από τους εκπροσώπους της πολιτείας, της εκκλησίας, από τους διδασκάλους και πολλές φορές από κάποιον επιλεγμένο μαθητή⁸⁸. Στους λόγους αυτούς κυριαρχεί το όραμα της προόδου, η εξύμνηση προς το πρόσωπο του Καποδίστρια, η ανάμνηση των συμφορών που πέρασαν, η αξία και ο ρόλος της παιδείας και οι συμβουλές στους μαθητές⁸⁹.

Παράλληλα, ο ρόλος της Γραμματείας ήταν καθοριστικός. Η Γραμματεία έρχεται σε επικοινωνία με τους κρατικούς εντεταλμένους και τους τοπικούς παράγοντες. Επίσης, υποδέχεται τις αναφορές και τα αιτήματά τους, τα προωθεί στον Κυβερνήτη, συνεργάζεται με τις περιφερειακές υπηρεσίες και επιλύει τα προβλήματα που παρουσιάζονται⁹⁰. Επιπλέον, η Γραμματεία αναλάμβανε τη συγκέντρωση των καταστατικών, να ενεργήσει τα κυβερνητικά ψηφίσματα εκπαιδευτικού περιεχομένου, να συνεργασθεί με τα αρμόδια υπουργεία, να υποβάλει στον Καποδίστρια, αλλά και να κοινοποιήσει σε αυτούς που δείχνουν ενδιαφέρον και ζήλο τις γνωμοδοτήσεις της Γερουσίας⁹¹.

Τα προβλήματα δεν έλειπαν απ' τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα. Οι κίνδυνοι που ελλόχευαν ήταν κυρίως οικονομικού περιεχομένου και οξύνθηκαν μετά το θάνατο του Καποδίστρια, όπου επικράτησε η αναρχία και το κλίμα αβεβαιότητας και εξουσιαστικής αστάθειας.

⁸⁷ Χ. Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, 1828-1831*, Αθήνα 1988, σ. 198

⁸⁸ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 29, Σχολικά, 2.7.1830

⁸⁹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 230

⁹⁰ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 230

⁹¹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 231

Οι γεωργικές εργασίες και η συνήθεια να βοηθούν τα παιδιά τους γονείς είναι δυνατό να απομακρύνουν τους μικρούς μαθητές ορισμένες φορές από το σχολείο⁹². Κάποιοι γονείς δεν ήταν συνεπείς στις οικονομικές υποχρεώσεις τους και αυτό προκαλούσε μικρές, αλλά και μεγάλες δυσλειτουργίες⁹³. Η μεγαλύτερη απειλή εμφανίζεται από τις μισθοδοτικές εκκρεμότητες. Οι αναφορές προς τη Γραμματεία, είναι πολύ ανησυχητικές και οι εκκλήσεις για κρατική χορηγία άμεσες. Επίσης, η έλλειψη του αναγκαίου οικήματος είναι κι αυτό ένα μείζων πρόβλημα. Γι' αυτό το λόγο, όταν το αλληλοδιδασκτικό σχολείο, δε στεγάζεται σε δικό του κτίριο, αλλά φιλοξενείται σε ιδιωτικό οίκημα, κάθε αγοραπωλησία του κτιρίου έπρεπε κανονικά να έχει άδεια⁹⁴.

4.2. Η εκπαίδευση των Ελληνίδων στα πρωτοβάθμια σχολεία

Δεν έχουμε πολλές πληροφορίες σχετικά με την εκπαίδευση των κοριτσιών στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Αυτό που γνωρίζουμε από το Εγχειρίδιο της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου είναι στα κορίτσια μαζί με την ανάγνωση, τη γραφή και την αριθμητική, διδάσκεται το ράψιμο, αντί της Γραμμικής Ιχνογραφίας⁹⁵.

Η συνεκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών φαίνεται ότι ήταν μια τακτική που ακολουθήθηκε συχνά, επειδή η οικονομική στενότητα δεν επέτρεπε την ίδρυση σχολείων για τα κορίτσια, παρόλο που αυτή ήταν η πρόθεση του Κυβερνήτη και των επιτελών του⁹⁶. Η φοίτηση των κοριτσιών στα μικτά σχολεία είναι μικρή και σποραδική, με λίγες εξαιρέσεις και με πιο αξιοσημείωτη αυτή της Τήνου, όπου το 33,52% του μαθητικού δυναμικού είναι κορίτσια. Σκοπός της γυναικείας εκπαίδευσης είναι, σύμφωνα με τους συνεργάτες του Καποδίστρια να δαμασθεί η «παχυλή αμάθεια» των κοριτσιών, χωρίς τη διάκριση των δύο φύλων, δεδομένου ότι δίνουν έμφαση στην οικιακή ευδαιμονία και στην αρετή, στη μητρότητα και στη γυναικεία φύση. Η διαφοροποίηση στον εκπαιδευτικό προσανατολισμό των κοριτσιών είναι δεδηλωμένη.

⁹² ΓΑΚ, ό. π., φ. 48, Σχολικά Απρίλιος 1832

⁹³ ΓΑΚ, ό. π., φ. 21, Σχολικά, 27.11.1829

⁹⁴ ΓΑΚ, ό. π., φ. 33, Σχολικά, 12.11.1830

⁹⁵ Ι. Π. Κοκκώνης, ό. π., σ. 5

⁹⁶ Α. Λαμπράη – Παναγού, *Η Εκπαίδευση των Ελληνίδων κατά την Οθωνική περίοδο*, Αθήνα 1988, σ. 63

Έτσι, η συνεκπαίδευση, μέσα σ' αυτό το ιδεολογικό κλίμα και κοινωνικό πλαίσιο υποχωρεί⁹⁷.

Στην θεμελίωση και ανάπτυξη της εκπαίδευσης στην Ελλάδα ο ρόλος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας αποδεικνύεται πρωταγωνιστικός. Η νοοτροπία της εποχής ωθούσε τους γονείς, να στέλνουν τις κόρες τους σε αμιγή αλληλοδιδασκτικά θηλέων, ώστε να αποφεύγεται ο συγχρωτισμός με το άλλο φύλο και να διαπαιδαγωγούνται απερίσπαστα. Πόλεις στις οποίες δημιουργήθηκαν τέτοιου είδους σχολεία είναι η Αργολίδα, η Αθήνα καθώς και τα νησιά Σύρος, Τήνος, αλλά και σε μερικά άλλα νησιά των Κυκλάδων. Ο λόγος της εστίασης στα συγκεκριμένα μέρη οφείλεται στο γεγονός ότι ήταν σημεία εμπορικής κίνησης, συνάντησης πολιτιστικών ρευμάτων και παραδοσιακοί χώροι ύπαρξης ετερόδοξων θρησκευτικών κοινοτήτων ιεραποστολικής δράσης. Στα νησιά η θέση των γυναικών είναι διαφορετική, αφού κατευθύνουν τις ναυτικές οικογένειες και αναπληρούν την έλλειψη του πατέρα. Ιδιωτικού χαρακτήρα σχολές κοριτσιών είναι της Ελ. Δανέζη με σαφείς επτανησιακές επιρροές, στο Ναύπλιο, της Μαρίας Παπαχατζή, Π. Φανδρίδη στο Άργος, το Παρθεναγωγείο του Κρανιδίου, ενώ σχολείο αποκλειστικά προσανατολισμού είναι η Αλληλοδιδασκτική Σχολή των Κρητικών προσφύγων στην Πρόνοια του Ναυπλίου⁹⁸. Στην Αίγινα η Sophie de Brbois, duchesse de Plaisanse ίδρυσε το 1830 αλληλοδιδασκτικό θηλέων, στο οποίο σύντομα άλλαξε ο φορέας λειτουργίας του και έγινε δημόσιο.

4.3. Τα σχολεία των Καθολικών

Από την περίοδο της Φραγκοκρατίας στις Κυκλάδες βρίσκονται διασπαρμένες καθολικές κοινότητες και εγκατεστημένα μοναχικά τάγματα. Σχολικές δραστηριότητες κατά την καποδιστριακή περίοδο εντοπίζονται στη Νάξο και στη Σαντορίνη. Ένα γαλλόφωνο σχολείο στην Πάρο είχε βραχύχρονη διάρκεια και δεν είναι εξακριβωμένο αν πρόκειται για συντηρούμενο καθαρό από τη θρησκευτική μειονότητα σχολείο παρότι το πιθανολογούμε, εξαιτίας της ξενόγλωσσης κατεύθυνσής του και του ανθυγεινού τύπου εγκατάστασής του⁹⁹.

⁹⁷ Θ. Χρήστου, «Απόψεις σχετικά με την οργάνωση της εκπαίδευσης στις απαρχές της ίδρυσης του Νεοελληνικού Κράτους», στα: *Πρακτικά του ΙΑ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 112-113

⁹⁸ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 234

⁹⁹ Α. Κορδατζή – Πρασά, *Η εκπαίδευση στις Κυκλάδες κατά την Καποδιστριακή Περίοδο (1828-1832)*, Αθήνα 1995, σ. 108

Η Σχολή Ιησουϊτών της Νάξου, την οποία από το 1773 είχε αναλάβει το τάγμα Λαζαριστών, συνεχίζει το έργο της υπό την επίβλεψη των ηγουμένων J. Ed. Chagrot (1826-1830), Φακέλ (1831) και Αντ. Φρομόντ (1832-1835)¹⁰⁰. Στο εκπαιδευτήριο με το πέρασμα του χρόνου φοιτούν παιδιά καθολικών και ορθοδόξων οικογενειών.

Πιο συντηρητική είναι η Σχολή των Ουρσουλινών μοναχών με διευθύντρια την ηγουμένη τους Λαυρεντία Δαμοφίλη από τη Σύρο (1829-1857)¹⁰¹. Η γραμματική μόρφωση και η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των κοριτσιών καθολικών οικογενειών παρέμεινε μέχρι το 1857 η αποστολή του εκπαιδευτηρίου.

Ο Dutrone διαπίστωσε ότι στη Σαντορίνη οι εκεί ευρισκόμενες καθολικές μοναχές διατηρούσαν το τάγμα των «*soeurs de charite*»¹⁰². Στην εξεταζόμενη περίοδο λειτουργεί και το καθολικό σχολείο που είναι αποκλειστικά για άντρες, στο οποίο διδάσκει ο ηγούμενος των Λαζαριστών Regues. Περισσότερες ενοχλήσεις προκάλεσε η επίμονη στάση του λατίνου επισκόπου Λουκά ντε Σιγάλα¹⁰³. Ο επίσκοπος των Καθολικών προσπάθησε να αλλάξει το σχέδιο των Λαζαριστών, το οποίο τιτλοφορεί «*Σχολή των Καθολικών της Σαντορίνης*». Ακολούθησε μια διελκυστίνδα αντενεργειών από πλευράς Επιτρόπου των Δυτικών Κυκλάδων Π. Ράγκο, οι οποίες από τη μια πλευρά καταγράφουν τις θέσεις του κράτους και του επιτόπιου εκπροσώπου της Παπικής Εκκλησίας και από την άλλη περιγράφουν την ευαίσθητη ψυχολογία της κοινωνίας του νησιού και τη νοοτροπία των δύο δογματικών κοινοτήτων¹⁰⁴. Το θέμα δεν συνεχίστηκε περαιτέρω. Η απειλή επιβολής των διοικητικών ποινών, αλλά και η διστακτικότητα του Βατικανού εξομάλυναν την κατάσταση. Οι καθολικές κοινότητες είναι προσεκτικές στις κινήσεις τους.

4.4. Η στέγαση των αλληλοδιδασκτικών σχολείων

Το σχολικό κτίριο ήταν μια σημαντική υπόθεση και είχε σημασιολογικό αντίκρισμα στον οικονομικό τομέα, στη διαμόρφωση του χώρου μάθησης και στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία. Η συγκρότηση ομοιόμορφων συνθηκών στέγασης και εποπτικού εξοπλισμού συναρτάται άμεσα με τη σχολική ανάπτυξη κάτω από τον έλεγχο του κράτους¹⁰⁵. Λεπτομερές κτιριολογικό πρόγραμμα δεν καταρτίστηκε αυτή

¹⁰⁰ Α. Κορδατζή – Πρασά, *ό. π.*, σ. 107

¹⁰¹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 238

¹⁰² Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 238

¹⁰³ Α. Κορδατζή – Πρασά, *ό. π.*, σ. 92

¹⁰⁴ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 21, Σχολικά, 16 και 29.11.1829

¹⁰⁵ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 246

την περίοδο, χωρίς να σημαίνει ότι δεν έγιναν απόπειρες για την εξεύρεση ή κατασκευή νέων εγκαταστάσεων.

Μέχρι την άφιξη του Κυβερνήτη μόνο το αλληλοδιδασκτικό σχολείο του Άργους, λειτουργούσε σε ειδικά κατασκευασμένο χώρο¹⁰⁶. Στις άλλες περιπτώσεις η κατάσταση επέβαλε προσωρινές διαρρυθμίσεις εσωτερικών χώρων. Ο Καποδίστριας και το επιτελείο του προσπαθούν να εκμεταλλευθούν όλες τις υφιστάμενες δυνατότητες για την ανέγερση σχολικών κτιρίων.

Επιπροσθέτως, οι ενοικιάσεις κτιρίων και πιο συχνά οι παραχωρήσεις και μετασκευές, παρά την παλαιότητα των οικημάτων, προτιμώνται λόγω των συνθηκών. Οι γνωστότερες ενοικιάσεις είναι στην Τρίπολη¹⁰⁷, στην Σαντορίνη¹⁰⁸ και στην Ύδρα¹⁰⁹, όπου μισθώνονται τρία κτίρια.

Πολλές κατηγορίες υπαρχόντων κτιρίων δίνουν στέγη σε αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Έτσι, έχουμε:

α') Εκκλησιαστικά χριστιανικά κτίρια. Στην κωμόπολη του Διακοπτού προτείνουν την παλαιά Επισκοπή. Πολλές είναι και οι αναφορές σε μοναστηριακούς χώρους. Στην Ανατολική Στερεά, Επίτροπος Κ. Μεταξάς εισηγείται η μονή του Σωτήρος Σαλώνων να γίνει αποκλειστικά σχολικό κατάστημα¹¹⁰.

β') Τζαμιά. Είχαν ανακηρυχθεί εθνική περιουσία σύμφωνα με το επαναστατικό δίκαιο.

γ') Εθνικές οικίες. Το νόμιμο ήταν να ζητηθεί από την κεντρική εξουσία η σχετική έγκριση. Στην Αργολίδα σε τρεις τουλάχιστον τόμους, διατυπώνεται το αίτημα. Είναι λογικό οι δημοπρατήσεις, οι κατασχέσεις και οι διεκδικήσεις από πολίτες να παρακωλύσουν την εύρυθμη λειτουργία των σχολείων. Η γυναικεία σχολή της Δανέζης ενοχλήθηκε από μια παρόμοια κατάσταση¹¹¹.

δ') Παραχωρήσεις οικημάτων. Στη Μεσσήνη το αλληλοδιδασκτικό λειτούργησε σε ιδιόκτητη οικία του επισκόπου Ανδρούσης Ιωσήφ¹¹².

ε') Εργαστήρια και ορθογώνιοι αποθηκευτικοί χώροι.

στ') Ο στρατώνας της όγδοης πλατείας της Κορίνθου επισκευάσθηκε και αξιοποιήθηκε ως σχολικός χώρος.

¹⁰⁶ Ε. Καλαφάτη, *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1821- 1929)*, Αθήνα 1988, σ. 60-61

¹⁰⁷ ΓΑΚ, ό. π., φ.26, Σχολικά, 24.4.1830

¹⁰⁸ ΓΑΚ, ό. π., φ.52, Σχολικά, 9 και 10.8.1832

¹⁰⁹ ΓΑΚ, ό. π., φ.20, Σχολικά, 25.10.1829

¹¹⁰ ΓΑΚ, ό. π., φ.26, Μοναστηριακά, 17.4.1830

¹¹¹ ΓΑΚ, ό. π., φ.49, Σχολικά, 14,24 και 28.5.1832

¹¹² Χ. Μπαμπούνης, ό. π., σ. 248

ζ') Πρόχειρη οριζόντια κατασκευή χρησιμοποιήθηκε συγκεκριμένη χρονική περίοδο για το αλληλοδιδασκτικό της Τρίπολης.

η') Οι κατοικίες των διδασκάλων.

Οι απαραίτητες μετατροπές και οι τυχόν αναδιαρρυθμίσεις έπρεπε να γίνουν αποδεκτές από την κυβέρνηση, η οποία αξιολογούσε ανάλογα το ύψος της δαπάνης, ενέκρινε τη διάθεση προτεινόμενων πόρων και διέταξε την παραλαβή κτιρίων μετά το τέλος των οικοδομικών εργασιών¹¹³. Πραγματοποιούνταν και επιδιορθωτικές εργασίες σε σχολεία. Μια ιδιαίτερη περίπτωση είναι οι φθορές που προκλήθηκαν από σεισμούς στο αλληλοδιδασκτικό της Ναυπάκτου¹¹⁴.

4.5. Η ανέγερση των σχολικών κτιρίων

Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός και ο μηχανικός προγραμματισμός της ανέγερσης σχολικών κτιρίων ήταν καθορισμένος, έτσι ώστε οι μαθητές να αντιδρούν θετικότερα στα σχολικά ζητούμενα. Κτίρια μεγάλης χωρητικότητας και ειδικής διαρρύθμισης, τα οποία θα κάλυπταν τη στέγαση αλληλοδιδασκτικού και ελληνικού σχολείου μαζί, άρχισαν να οικοδομούνται, αλλά το φαινόμενο δεν είχε πάρει καθολικές διαστάσεις.¹¹⁵

Οι χρηματοοικονομικές πηγές, οι διάφορες παροχές του κράτους (σχέδια, χορηγίες, παραχώρηση εθνικής γης) και η τεράστια συμβολή των πολιτών (εισφορές, δωρεές, παραχωρήσεις, προσωπική εργασία) οριοθετούν κατά περίπτωση καταστάσεις.

Παράλληλα, η οικοδόμηση του σχολείου έπρεπε να εγκριθεί από την κεντρική εξουσία, η οποία έθετε ως προϋποθέσεις, την ενημέρωσή της όσον αφορά το εύρος του μαθητικού δυναμικού και την εκπόνηση του σχεδίου. Στα έγγραφα, αποτυπώνονται και κάποιες περιπτώσεις, όπου οι Διοικητές επαρχιών εκτιμώντας ότι η προσωρινή στέγαση δεν αρκεί για τους πολυπληθείς μαθητές απευθύνονται στη Γραμματεία καταθέτοντας το αίτημα της κατασκευής σχολείου¹¹⁶. Με τη σειρά της, η Γραμματεία καταθέτει στην Κυβέρνηση αυτές τις αιτήσεις συνοδεύοντάς τες και με τη σχετική εισήγηση.

¹¹³ ΓΑΚ, ό. π., φ. 35, Σχολικά, 16.1.1831

¹¹⁴ ΓΑΚ, ό. π., φ. 45, Σχολικά, 20.11.1831

¹¹⁵ Χ. Μπαμπούνης, ό. π., σ. 250

¹¹⁶ ΓΑΚ, ό. π., φ. 28, Σχολικά, 8.6.1830

Οι δαπάνες για το κτίσιμο των σχολείων ήταν ανάλογες των οικονομικών δυνατοτήτων. Σημαντική είναι και η αρωγή των πολιτών για την κατασκευή νέων σχολείων¹¹⁷.

Ακόμη, η κυβέρνηση έστελνε αρχιτέκτονα σε μέρη, όπου επρόκειτο να κατασκευασθούν σχολικά κτίρια. Ο αρχιτέκτονας εκπονούσε το σχέδιο και προϋπολόγιζε τα έξοδα. Το σχέδιο το προωθούσαν στη Γραμματεία και από εκεί επιστρεφόταν με την αποδοχή της ανέγερσης του διδακτηρίου. Δεν έλειπαν και οι εξαιρέσεις. Για παράδειγμα, στην Αλωνίσταινα Αρκαδίας, όπου η οικοδομή ήταν συγκριτικά μικρή, αποφάσισε η Γραμματεία να αποσταλεί έτοιμο το σχέδιο, χωρίς τον αρχιτέκτονα¹¹⁸.

Σπουδαία ήταν και η βοήθεια των αρχιτεκτόνων, Σταμ. Κλεάνθη και Ed. Schaubert, μαθητές της Ακαδημίας του Βερολίνου, οι οποίοι εκλέχθηκαν αρχιτέκτονες της κυβέρνησης. Ο Κλεάνθης και ο Schaubert, καλούνται, να διδάξουν στοιχεία αρχιτεκτονικής σε παιδιά του Ορφανοτροφείου¹¹⁹.

Το κράτος με τη σειρά του παρακολουθούσε την εξέλιξη των οικοδομικών εργασιών. Η σταδιακή πληρωμή των εργατών, τα θέματα χρήσης πρώτων υλών, η αποστολή χρημάτων ή υπέρβασης των υποθετικών λογαριασμών αναφέρονται στη Γραμματεία και τον Κυβερνήτη, απ' όπου ζητούνται εντολές¹²⁰. Επιτιμητική είναι η Γραμματεία όταν ελέγχει τις κακοτεχνίες και παραβάσεις των συμβολαίων του έργου.

Τέλος, ο εντοπισμός προβλημάτων υγιεινής στα σχολεία ήταν συχνός. Η στενότητα του χώρου, κυρίως παλαιότερων κτιρίων διαταράσσουν την υγεία των μικρών μαθητών. Η υγρασία και η ομίχλη δεν απουσίαζαν. Το κράτος προσπαθούσε να διασφαλίσει το σχολικό πληθυσμό από τις ασθένειες και τις μολύνσεις του περιβάλλοντος.

4.6. Η διάρκεια και το περιεχόμενο των σπουδών

Σχολικό έτος, όπως το ονομάζουμε σήμερα στην εκπαιδευτική πρακτική, δεν υπήρχε, γιατί δεν συναντώνται οι χρονικοί περιορισμοί στην εγγραφή των μαθητών, ούτε υπάρχει συγκεκριμένος χρόνος σύστασης και αρχής της λειτουργίας των σχολείων. Στις αρχές του Ιανουαρίου του 1830, γίνονται συζητήσεις σχετικά με τον

¹¹⁷ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 252

¹¹⁸ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 39, Σχολικά, 14.5.1831

¹¹⁹ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 29, Σχολικά, 17.7.1830

¹²⁰ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 20, Σχολικά, 18.10.1829

καθορισμό των αργιών και διακοπών στα σχολεία. Με το διάταγμα 353/16.1.1830 που υπογράφουν Καποδίστριας και Χρυσόγελος καθορίζονται οι ημέρες διακοπών των σχολείων, οι οποίες εκτός από τις Κυριακές δεσποτικές, θεομητορικές και «αγιωνυμικές» είναι συνολικά τριάντα οκτώ άλλες δύο μετά τις εξετάσεις¹²¹.

Η απομάκρυνση των μαθητών από τα σχολεία δεν επιτρέπεται. Ακόμη και οι διακοπές που γίνονται από τις 20 Ιουλίου έως την 1 Σεπτεμβρίου, κινούνται στη λογική της ημιαπασχόλησης, αφού γίνεται η παράδοση των μαθημάτων έως το μεσημέρι. Όλες τις υπόλοιπες μέρες οι καθαρά εργάσιμες ώρες είναι έξι εξηντάλεπτες κατανεμημένες κατά το ήμισυ σε πρωινά – απογευματινά, έτσι ώστε και με το χρόνο που απαιτείται για την προσέλευση – αποχώρηση μαθητών, εξέταση της καθαριότητας των μαθητών και άλλες εργασίες να μειώνεται δραστικά ο ελεύθερος χρόνος¹²².

Όσον αφορά τα μαθήματα που διδάσκονταν οι μαθητές, στα αλληλοδιδασκτικά δόθηκε εντολή να εφαρμοστούν οι επιταγές του Οδηγού του Σαραζίνου υπό τη μορφή ενός αναλυτικού προγράμματος. Έξι ήταν τα πιο σημαντικά προσφερόμενα μαθήματα: Γραφή, Ανάγνωση, Αριθμητική, Χριστιανική Διδασκαλία, Γραμμική Ιχνογραφία και Γραμματική. Η Γραφή συντελούσε «εις κατάληψιν του μηχανισμού της αναγνώσεως»¹²³. Η μέθοδος ξεκινώντας από το αλφάβητο αποσκοπούσε να οδηγήσει στην ταχεία ανάγνωση των περιόδων ενός κειμένου. Συνοπτική ήταν η διδασκαλία της αριθμητικής, η οποία οδηγούσε σε λύσεις προβλημάτων¹²⁴. Η Γραμματική παραδιδόταν σε ρητές μέρες¹²⁵ και η Γραμματική Ιχνογραφία αποσκοπούσε στο να καταστήσει τους μαθητές «επιδεξίους και αγχίνοας και φιλοκάλους τεχνίτας»¹²⁶. Παράλληλα, η διδασκαλία της Ιστορίας (εκτός της Ιεράς) δεν είχε προνοηθεί, επειδή τα αλληλοδιδασκτικά έδιναν μεγαλύτερη έμφαση κυρίως σε γλωσσικές και αριθμητικές γνώσεις.

Η Χριστιανική Διδασκαλία συστήθηκε ως μάθημα και στις οκτώ κλάσεις με γνωστικούς τομείς το «Προσευχών μάθημα», «Ιεράς Ιστορίας μάθημα» και την «Ιερά Κατήχηση»¹²⁷.

¹²¹ Ε. Μπελιά, *Η εκπαίδευσις εις την Λακωνίαν και Μεσσηνίαν κατά την καποδιστριακήν περίοδον (1828-1832)*, Αθήναι 1970, σ. 90

¹²² ΓΑΚ, *ό. π.*, σ. 34, Σχολικά, 3.12.1830

¹²³ Ι. Π. Κοκκώνης, *ό. π.*, σ. 12-14

¹²⁴ Ι. Π. Κοκκώνης, *ό. π.*, σ. 16-17, 37-45

¹²⁵ Ι. Π. Κοκκώνης, *ό. π.*, σ. 20, 55-58

¹²⁶ Ι. Π. Κοκκώνης, *ό. π.*, σ. 20-21, 50-54

¹²⁷ Ι. Π. Κοκκώνης, *ό. π.*, σ. 20-21, 46-49

Ο 19^{ος} αιώνας φέρει την αύξηση της κυκλοφορίας των σχολικών βιβλίων. Βέβαια, οι ελλείψεις αρκετών βιβλίων εμποδίζουν το εκπαιδευτικό έργο. Έτσι, οι διδάσκαλοι κρατούν δικές τους σημειώσεις ή ετοιμάζουν και δικά τους βιβλία¹²⁸. Αξίζει να τονιστεί ότι στους μαθητές των πρωτοβάθμιων σχολείων προσφέρθηκαν περισσότερο εγχειρίδια θρησκευτικού περιεχομένου και λιγότερο βιβλία των άλλων μαθημάτων. Παράλληλα, οι δυσκολίες στην ανεύρεση των σχολικών βιβλίων και η χορήγησή τους στους μαθητές υποχωρούν κάπως από τις δωρεές Ελλήνων και φιλελλήνων, χωρίς ασφαλώς η συγκεκριμένη τόνωση της κυκλοφορίας του βιβλίου να αποτελέσει επαρκή διέξοδο¹²⁹.

Μεγάλος αριθμός σχολικών βιβλίων αποστέλλεται στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία καλύπτοντας όμως μέρος των αναγκών τους. Εκτιμάται ότι μοιράστηκαν 871 τόνοι βιβλίων από το Δεκέμβριο του 1829 μέχρι τον Απρίλιο του 1830. Η κρατική ανταπόκριση στις σχετικές αιτήσεις παρουσιάζει αυξομειώσεις. Σε κάθε περίπτωση υπερβαίνει το ποσοστό του 50%¹³⁰.

Η αποστολή βιβλίων γίνεται και από τη Γραμματεία, η οποία για τις ανάγκες της, το 1831-1832, διατηρούσε αποθηκευτικό χώρο στο Ναύπλιο. Ταυτόχρονα, στη Γραμματεία, ανατίθενται από τον Κυβερνήτη να παρακολουθεί την τύχη των βιβλίων, των οποίων την εκτύπωση ενισχύει με την προαγορά συγκεκριμένου αριθμού προς χρήση των δημόσιων σχολείων και των λειτουργικών αναγκών της εκκλησίας¹³¹. Βιβλιοθήκες στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία ήταν δύσκολο να συγκροτηθούν.

4.7. Το διδακτικό προσωπικό και το μαθητικό δυναμικό

Οι αλληλοδιδάσκαλοι καλούνταν να εφαρμόσουν ένα νέο σύστημα στο ελληνικό χώρο και μάλιστα σε ένα λαό που με την αποφασιστικότητά του εξέρχεται από την τουρκική δουλεία και οδηγείται στη σύσταση Κράτους. Μέσα στο κλίμα της μεταβολής του κοινωνικού και θεσμικού πλαισίου, είναι καταλυτικός ο ρόλος του διδασκάλου όσον αφορά τη διαμόρφωση της προσωπικότητας των μαθητών.

Αυτόχθονες και ετερόχθονες απαρτίζουν ένα πολυσυλλεκτικό σώμα εκπαιδευτικών¹³², οι οποίοι είχαν διαφορετικές κοινωνικές καταβολές, πολύμορφη

¹²⁸ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 260

¹²⁹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 264

¹³⁰ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 19-57, Σχολικά

¹³¹ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 48, Σχολικά, 16.2.1832

¹³² Ε. Μπελιά, *ό. π.*, σ. 154-155

πνευματική καλλιέργεια, διαφορετική αντίληψη και πρόσβαση στην αλληλοδιδασκτική. Όλα τα παραπάνω δυσκόλευαν την ενιαία ένταξή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Η Γραμματεία στις εγκυκλίους της τόνιζε με κάθε τρόπο στους διδασκάλους τη σοβαρότητα των χρεών που ανέλαβαν, τη σπουδαιότητα των υποχρεώσεών τους και το ήθος που όφειλαν να δείξουν. Όλα αυτά θα βοηθούσαν την ομαλή και ορθή παιδαγωγή των μαθητών. Σε περίπτωση μη ακριβής τήρηση των καθηκόντων, διαταρασσόταν η κοινή γνώμη¹³³ και προκαλούσε τη δυσαρέσκεια του Υπουργείου.

Το κεντρικό μήνυμα προς τους διδασκάλους είναι διπλό: να μάθουν στα παιδιά γράμματα και να τα βοηθήσουν με λόγια και έργα να γίνουν «άνδρες ωφέλιμοι εις την κοινωνίαν»¹³⁴. Σε γενικές γραμμές τα καθήκοντα των διδασκάλων είναι διδακτικά και διοικητικά (διαδικαστικά). Διδακτικά καθήκοντα: Με τις εγκυκλίους οδηγίες προς τους διδασκάλους ο Ν. Χρυσόγελος του γνωστοποιεί ότι η Κυβέρνηση απαιτεί απ' αυτούς ακριβή γνώση του αντικειμένου τους, συνέπεια στις αρχές της αλληλοδιδασκτικής, επιμέλεια διαρκή και ποιότητα στα μαθήματα, προσήλωση στη χριστιανική αγωγή των μαθητών. Τα πράγματα γίνονται πιο ξεκάθαρα με την κυκλοφορία του Οδηγού του Σαραζίνου. Τίθενται θέματα όπως η ευταξία, η τήρηση των κανόνων παράδοσης του μαθήματος, η επιβολή της σιωπής, η ετοιμότητα των μαθητών στα προστάγματα, η προετοιμασία της διδασκαλίας, η τήρηση του ωραρίου, η καθαριότητα κ.ά.¹³⁵. Οι εκπαιδευτικοί έπρεπε να διεγείρουν τη φιλοτιμία των μαθητών τους και να διαλέγουν όσους άξιζαν να φοιτήσουν στο Πρότυπο της Αίγινας. Η κατάταξη των διδασκάλων σε μια τριτοβάθμια κλίμακα εξαρτάται από τις γνώσεις τους.

Επίσης, έχουμε και τα διοικητικά καθήκοντα: Τα καθήκοντα αυτά σχετίζονται με τη σχέση που έχει το σχολείο με τις προϊστάμενες αρχές. Οι διδάσκαλοι συνεννοούνται με τη Γραμματεία σχετικά με την εξέλιξη της φοίτησης και την πρόοδο των μαθητών. Ο κάθε εκπαιδευτικός έχει την υποχρέωση να τηρεί και να προστατεύει το αρχείο του σχολείου¹³⁶, να συντάσσει την περίληψη της κατάστασης του διδακτηρίου¹³⁷ και να υποβάλλει έλεγχο της τρίμηνης κατάστασης.

¹³³ ΓΑΚ, ό. π., φ. 48, Σχολικά, Μεθώνη 20.4.1832

¹³⁴ Χ. Μπαμπούνης, ό. π., σ. 273

¹³⁵ Χ. Μπαμπούνης, ό. π., σ. 274

¹³⁶ Λ. Παπαδάκη, ό. π., σ. 112

¹³⁷ ΓΑΚ, ό. π., φ. 49, Σχολικά, 22.5.1832

Παρόλο που η πορεία ανάπτυξης του σχολικού μηχανισμού δεν ικανοποιούσε απόλυτα το φιλόδοξο προγραμματισμό του Καποδίστρια, το ενεργό μαθητικό δυναμικό από το 1830 υπερβαίνει κατά πολύ και σταθερά τα 5.000 πρόσωπα, καλύπτοντας όμως μόνο το 8% του παιδικού πληθυσμού, πράγμα που σημαίνει ότι υπολείπονταν να γίνουν ακόμη πολλά στην Ελλάδα για την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού. Μέσα σε μια δεκαετία η δημόσια εκπαίδευση θα ανοίξει τις πύλες της για 22.000 παιδιά. Οι μαθητές κατά το χρονικό διάστημα 1830-1840 υπερτετραπλασιάστηκαν¹³⁸.

Η Σαλαμίνα, τόπος καταφυγής πολλών Στερεοελλαδιτών, η Μήλος, η Κύθνος και η Αίγινα, που ήταν η πρώτη πρωτεύουσα της Ελλάδος, παρουσιάζουν αξιοζήλευτη εκπαιδευτική δραστηριότητα. Στην Πελοπόννησο, η επαρχία Καλαβρύτων παρουσιάζει γενικά ικανοποιητική αναλογία μαθητών ανά οικογένεια, εξαιτίας της μορφωτικής παράδοσης των μονών και των διαχρονικών μορφωτικών της εστιών, τις οποίες στελέχωσαν διδάσκαλοι επιπέδου¹³⁹. Παράλληλα, στη Στερεά Ελλάδα τα ποσοστά είναι γενικά αξιόλογα.

Η εκπαίδευση των Ελληνίδων βρίσκεται ακόμη στα αρχικά της στάδια. Όσον αφορά στη συνεκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών, αν αξιολογηθούν οι στατιστικοί συσχετισμοί των δύο φύλων, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι έχουμε να κάνουμε με αλληλοδιδασκτικά αρρένων, όπου ενσωματώνονται ολιγάριθμα κορίτσια. Στο Αιγαίο υπάρχουν περισσότερα από είκοσι αλληλοδιδασκτικά σχολεία, τα μαθήματα των οποίων παρακολουθούν και κορίτσια¹⁴⁰. Η παρουσία κοριτσιών είναι υψηλή στη Σκόπελο με 25,14%, στη Σύρο με 32,69%, στη Τήνο με 33,52% και στη Μύκονο με 36,30%¹⁴¹.

Σε έξι συνολικά σχολεία του ελληνικού χερσαίου χώρου, οι μαθήτριες είναι ελάχιστες, περίπου πέντε πρόσωπα κατά σχολείο, ενώ σε αγροτικές περιοχές, η παρουσία των κοριτσιών ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Η φοίτηση των κοριτσιών στα μικτά αλληλοδιδασκτικά δεν ήταν ανάλογη με εκείνης των αγοριών¹⁴².

Ο αριθμός φοίτησης ανέρχεται σε 2.700 άτομα, αριθμός που προσεγγίζει, αν δεν υπερβαίνει, το 50% των ενεργών μαθητών αυτής της περιόδου. Στα νησιά οι ηλικίες συγκέντρωσης των μαθητών είναι 8-12,5 ετών με ποσοστό 53,34%. Η Σκιάθος έχει στην ηλικία αυτή 38 από τους 50 μαθητές της. Αντίθετα, στην Κέα 39 στους 73 μαθητές

¹³⁸ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 292

¹³⁹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 294

¹⁴⁰ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 19-46, Σχολικά, 1829-1831

¹⁴¹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 295

¹⁴² Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 295

βρίσκονται στην ηλικία των 4-7,5¹⁴³. Λίγοι μαθητές βρίσκονται σε ηλικίες μεγαλύτερες των 17 ετών.

Όσον αφορά την καταγωγή των μαθητών, οι περισσότεροι στο Αιγαίο και στην Πελοπόννησο είναι γηγενείς. Στα νησιά οι πρόσφυγες είναι περίπου τετραπλάσιοι από τους αντίστοιχους της Πελοποννήσου. Στο Ναύπλιο μόνο δύο μαθητές έχουν γονείς γηγενείς¹⁴⁴, ενώ στο Κρανίδι, οι 90 από τους 102 μαθητές είναι ντόπιοι¹⁴⁵.

¹⁴³ ΓΑΚ, ό. π., φ. 30, Σχολικά, 16.8.1830

¹⁴⁴ ΓΑΚ, ό. π., φ. 29, Σχολικά, 16.7.1830

¹⁴⁵ ΓΑΚ, ό. π., φ. 29, Σχολικά, 10.7.1830

Ε' Κεφάλαιο

Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

5.1. Τα ελληνικά σχολεία

Τα ελληνικά σχολεία έχουν μακρόχρονη ζωή, καθώς η λειτουργία τους ξεκινάει στην τουρκοκρατία. Η διδασκαλία σε αυτά, όπως φαίνεται και από την ονομασία τους, έδινε έμφαση στο γνωστικό αντικείμενο της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Στην καποδιστριακή περίοδο, η προσοχή ήταν στραμμένη στη βάση του σχολικού εποικοδομημάτων και γι' αυτό το λόγο δεν ανανεώθηκαν οι εστίες, μια ανανέωση που θα οδηγούσε προς την κατεύθυνση της ομοιόμορφης λειτουργίας τους. Η Ελένη Κούκκου διατύπωσε ότι ο Καποδίστριας ανέχθηκε τη λειτουργία των ελληνικών σχολείων με την προοπτική να τα αναβαθμίσει σε σωστό χρόνο¹⁴⁶.

Στον τρόπο λειτουργίας των ελληνικών σχολείων συνέβαλε η ύπαρξη ενημερωμένων εκπαιδευτικών, η επιστροφή ορισμένων ελληνομαθών στην πατρίδα τους, η στήριξή τους από οικονομικούς και διοικητικούς τοπικούς παράγοντες, η αναβίωση της αρχαιότητας, αγάπη των Ελλήνων για τον τόπο τους και μερικές φορές ο αξιόλογος ζήλος για την εκπαίδευση. Συχνή τακτική ήταν τα ελληνικά σχολεία να λειτουργούν περισσότερο σε πυκνοκατοικημένες περιοχές. Στην Πελοπόννησο λειτουργούσαν έξι ελληνικά έναντι δεκατριών αλληλοδιδασκτικών σχολείων¹⁴⁷.

Από τον Ιανουάριο του 1831 έως τις αρχές του 1833, παρατηρείται σημαντική μείωση των σχολείων της τάξεως του 28%. Συμβαίνει, δηλαδή, το αντίθετο από την επέκταση των σχολείων βάσης, των αλληλοδιδασκτικών, των οποίων η κατάσταση θα ήταν καλύτερη, αν η πολιτική και εκπαιδευτική πραγματικότητα δεν είχε να αντιμετωπίσει τις παραμέτρους της περιόδου της Αναρχίας¹⁴⁸.

Οι εκθέσεις του Φεβρουαρίου του 1830 και Ιανουαρίου του 1831 της Γραμματείας για τα ελληνικά σχολεία, οδηγεί σε αξιοσημείωτα συμπεράσματα. Αρχικά, υπάρχει μείωση των ελληνικών σχολείων από 49 σε 39 (-20,40%), παρότι στη Στερεά ιδρύονται δύο και στην Πελοπόννησο παρατηρείται υποτυπώδης αύξηση τους. Ακόμη, τα ελληνικά σχολεία των νησιών υπερτερούν ανά πληθυσμό εκείνων της

¹⁴⁶ Ε. Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία (1827 – 1832). Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αίγινας*, Αθήνα 1972, σ. 54

¹⁴⁷ Ε. Μπελιά, «Ίδρυση και λειτουργία σχολείων στην Πελοπόννησο επί Καποδίστρια», στα: *Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Αθήνα 1988, τ. 3, σ. 132

¹⁴⁸ Χ. Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο: διοικητική οργάνωση και εκπαιδευτική λειτουργία*, Αθήνα 1999, σ. 322

Στερεάς κατά 81,72% και η Πελοπόννησος της Στερεάς κατά 67,14%¹⁴⁹. Παράλληλα, η φοίτηση, εξαιτίας και των σχολικών προϋποθέσεων, είναι πυκνότερη στα αλληλοδιδασκτικά απ' ό,τι στα ελληνικά. Τα καλύτερα ποσοστά σε σχολεία και μαθητές παρατηρούνται στα νησιά το 1830.

Η Γραμματεία με τη σειρά της φαίνεται ότι αποδέχεται αλληλοδιδάσκαλοι να διδάσκουν, έστω προσωρινά, μαθητές ελληνικών σχολείων. Αυτό γίνεται μόνο σε έκτακτες περιπτώσεις¹⁵⁰.

Στην Ελληνική Πολιτεία συστάθηκαν εκπαιδευτήρια κοριτσιών τα «*Ανώτερα σχολεία Θηλέων*»¹⁵¹, τα οποία ήταν περισσότερα σε σχέση με τα αλληλοδιδασκτικά σε επίπεδο σπουδών, αλλά δεν είχαν οργανική σχέση ούτε με τα ελληνικά, ούτε με το Πρότυπο της Αίγινας. Πρόκειται για μια μορφή δευτεροβάθμιων παρθεναγωγείων¹⁵², όπου στους προγραμματικούς σκοπούς περιλαμβάνονταν η μόρφωση και η καλλιέργεια της μελλοντικής οικοδέσποινας και η δημιουργία φυτωρίου για το επάγγελμα της δασκάλας.

Το 1831 με πρωτοβουλία ευρωπαϊκών κύκλων ιδρύονται για τις Ελληνίδες τρεις ανώτερες σχολές. Η αρχή έγινε στη Σύρο από το μισιονάριο Fr. Hildner και το πολυκλαδικό εκπαιδευτικό του συγκρότημα, στο οποίο ενσωμάτωσε το ανώτερο σχολείο θηλέων με 36 μαθήτριες¹⁵³. Στο Ναύπλιο η ιδιοκτήτρια της Ανώτερης Σχολής θηλέων είναι η Charlotte Volmerange, την οποία έστειλε το Φιλελληνικό κοιτάτο των Παρισίων. Τέλος, στην Αθήνα οι Church John και Frances Hill, απεσταλμένοι της Protestant Episcopal, ίδρυσαν οικοτροφείο και Ανώτερη Σχολή¹⁵⁴, η οποία επέζησε περισσότερο απ' τις άλλες δύο.

5.2. Η στέγαση των ελληνικών σχολείων

Η Κυβέρνηση φαίνεται πως έδωσε προτεραιότητα στη διευθέτηση των πρωτοβάθμιων σχολείων, αλλά αυτό δε σήμαινε πως δεν γνώριζε για τα προβλήματα

¹⁴⁹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 322

¹⁵⁰ ΓΑΚ, *Υπ. Θρησκευίας*, φ. 45, Σχολικά, 1.11.1831

¹⁵¹ Σ. Ζιώγου – Καραστεργίου, *Η Μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830 – 1893)*, Αθήνα 1986, σ. 69

¹⁵² Ε. Φουρναράκη, *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών, ελληνικοί προβληματισμοί (1830 – 1910)*, ένα ανθολόγιο, αρ. 11, Αθήνα 1987, σ. 18

¹⁵³ Σ. Ζιώγου – Καραστεργίου, *ό. π.*, σ. 62

¹⁵⁴ Σ. Ζιώγου – Καραστεργίου, *ό. π.*, σ. 63

των δευτεροβάθμιων σχολείων, τα οποία προς το παρόν είχαν αφεθεί να λειτουργούν, χωρίς να έχει ολοκληρωθεί και εγκριθεί ενιαίος κανονισμός λειτουργίας.

Ένα μόνο κτίριο ελληνικού σχολείου κατασκευάστηκε στις Κυκλάδες κατά την καποδιστριακή περίοδο, στην Αμοργό¹⁵⁵. Συνήθης πρακτική ήταν η χρήση εκκλησιαστικών και μοναστηριακών εγκαταστάσεων. Παράλληλα, το ελληνικό σχολείο της Δημητσάνας στεγάστηκε στο κτίριο της παλαιάς Σχολής, το οποίο όμως ο επιθεωρητής Ι. Κοκκώνης έκρινε ότι ήταν ανεπαρκές («κτίριον σεσαθρωμένον»)¹⁵⁶. Όλες οι πληροφορίες οδηγούν στο ότι το δημόσιο σχολείο δεν λειτουργούσε τακτικά μέχρι το 1844.

Η συνύπαρξη στο ίδιο κτίριο αλληλοδιδασκτικού και ελληνικού σχολείου φαίνεται ότι προτιμάται ιδιαίτερα στη Στερεά Ελλάδα με την έγκριση του Καποδίστρια και του Χρυσόγελου. Συγκεκριμένα έξι από τα δέκα σχολεία έχουν υποδιαιρέσεις κατάλληλες και για τη στέγαση δευτεροβάθμιου σχολείου¹⁵⁷.

Τα στοιχεία που υπάρχουν για τα κτιριακά ζητήματα των ελληνικών σχολείων μας προσανατολίζουν στο να δεχθούμε ότι ήταν περισσότερα των αλληλοδιδασκτικών ή παρουσίαζαν βραδύτερους ρυθμούς διευθέτησης. Είναι αξιοσημείωτο ότι ακόμη και στην πρωτεύουσα του Ελληνικού Κράτους, το Ναύπλιο, το ελληνικό σχολείο υφίσταται μεγάλη ταλαιπωρία, αφού μετά από την προσωρινή του στέγαση του πρώην Βουλευτικού (1851) και την άρνηση αξιωματικών να εγκαταλείψουν εθνικό κτίριο το οποίο του παραχωρήθηκε, τα μαθήματα πραγματοποιούνται υποχρεωτικά στο στενό χώρο του γυναικωνίτη του Αγίου Γεωργίου¹⁵⁸.

5.3. Η διάρκεια και το περιεχόμενο των σπουδών

Διάταγμα ή άλλη νομοθετική ρύθμιση με την οποία να ορίζεται η διάρκεια του σχολικού έτους, καθώς και οι ημέρες εργασίας, αργίας και διακοπών δεν υπάρχει αποκλειστικά για τα ελληνικά σχολεία. Προφανώς ακολούθησαν όσα ορίστηκαν για τα αλληλοδιδασκτικά.

¹⁵⁵ Α. Κορδατζή – Πρασσά, *Η εκπαίδευση στις Κυκλάδες κατά την Καποδιστριακή Περίοδο (1828-1832)*, σ. 201

¹⁵⁶ ΓΑΚ, ό. π., φ. 32, Σχολικά, 25.10.1830

¹⁵⁷ ΓΑΚ, ό. π., φ. 46, Σχολικά, 15.12.1831

¹⁵⁸ ΓΑΚ, ό. π., φ. 53β, 27.10.1832

Οι κυριότερες εισηγήσεις για ένα πρόγραμμα σπουδών στα ελληνικά σχολεία διατυπώθηκαν από τους Κωνσταντά, Γεννάδιο, Μουστοξύδη, Στούρτζα, Σχινά Φιλάρετο, και Χ. Παμπούκη¹⁵⁹.

Οι Κωνσταντάς – Γεννάδιος παρουσιάζουν ένα γενικό πρόγραμμα, κάνοντας αναφορά όχι μόνο στο βασικότερο μάθημα που ήταν τα Αρχαία Ελληνικά, αλλά και στα υπόλοιπα μαθήματα. Στο πρόγραμμα αυτό γίνεται η πρόταση για την διδασκαλία της ιστορίας του Ελληνικού Έθνους, η εισαγωγή του μαθήματος της Γεωγραφίας με έμφαση στη γλωσσική εξέλιξη των τοπωνυμίων και η διδασκαλία μιας ξένης γλώσσας, Γαλλικών ή Ιταλικών. Ο Μουστοξύδης με τη σειρά του επιμένει στην ομοιομορφία της διδακτικής μεθόδου.

Ο Αλέξανδρος Στούρτζας, στενός φίλος του Καποδίστρια, θεωρεί την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας καθήκον και προβάλλει την ανάγκη να τύχει μεγάλης φροντίδας αυτό το αντικείμενο. Προτείνει ως γλώσσα διδακτικής «πρόσβασης» τη γλώσσα του Ευαγγελίου, επειδή οι μαθητές της ακούν στους εκκλησιαστικούς χώρους¹⁶⁰.

Ο λόγιος Μιχαήλ Σχινάς πλέκει το εγκώμιο της ελληνικής γλώσσας και χαρακτηρίζει την ιστορία «*διδασκαλείον της αλήθειας*», υπό την έννοια της εθνικής αγωγής και γνώσης του παρελθόντος. Ως διδακτικά στάδια προτείνει γενικά το σχήμα: μυθολογία → Γραμματική → Τεχνολογία → Αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς. Το σχέδιο Σχινά πρόκειται για ένα θεωρητικό κατασκεύασμα με ιδεατούς στόχους¹⁶¹.

Ο Φιλάρετος από την πλευρά του καταγράφει τα διδασκόμενα μαθήματα σε πρωινό και απογευματινό κύκλο. Το πρωί διδάσκονται Μυθολογία, Ελληνικά, Ιστορία και Ιερά Γραφή και το απόγευμα, Καλλιγραφία, Ιχνογραφία, Γεωγραφία, Αριθμητική και Φυσική Ιστορία. Επίσης, γίνονται και αναπληρώσεις μαθημάτων κάθε Παρασκευή με τη θέληση του διδασκάλου και εξέταση των μαθητών το Σάββατο.

Το πιο ολοκληρωμένο πρόγραμμα είναι αυτό που συνέταξε και εφάρμοσε ο Χ. Παμπούκης. Ο Παμπούκης μόλις ξεκίνησαν τα μαθήματα, στις 21 Δεκεμβρίου 1832 δημοσιοποίησε τη δέσμη των μαθημάτων κατά τάξη, το χρόνο παράδοσης και τη μέθοδο. Από το πρόγραμμα προκύπτει η ορθολογική διάταξη της ύλης: από τους Έλληνες ιστοριογράφους στους ρήτορες και έπειτα στους ποιητές και εν συνεχεία στην

¹⁵⁹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 332

¹⁶⁰ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 333

¹⁶¹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 333

ποιητική τέχνη. Παράλληλα, γίνεται η διδασκαλία όλων των μαθημάτων, ελληνική γλώσσα, γαλλικά, φυσικομαθηματικά, φιλοσοφία, εμπειρική ψυχολογία¹⁶².

Η πολυμορφία των προγραμμάτων των ελληνικών σχολείων υποχωρεί ύστερα από την έκδοση του διατάγματος της 31 Δεκεμβρίου 1836 / 12 Ιανουαρίου 1837 *«περί του κανονισμού των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων»*.

Σχετικά με τα σχολικά βιβλία, υπάρχει έλλειψη των κατάλληλων βιβλίων και αυτό δυσκολεύει το έργο των διδασκάλων. Τα προβλήματα που παρουσιάζονται στον τομέα αυτό είχαν σχέση με την ποικιλία εκδόσεων και συγγραφέων, την παλαιότητα ορισμένων εγχειριδίων και τις δυσκολίες προμήθειας και έγκαιρης διάθεσής τους.

Η συγκρότηση σχολικών βιβλίων δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Η βιβλιοθήκη του Ορφανοτροφείου αποτελούσε τη βάση υποδοχής, διαφύλαξης και διανομής των διαθέσιμων διδακτικών εγχειριδίων.

Είναι πασιφανές ότι τα βιβλία δεν κάλυπταν πάντοτε τη γνωστική συγκρότηση των εκπαιδευτικών, ούτε αντιστοιχούσαν απόλυτα τους εκπαιδευτικούς στόχους που διέθεταν εκείνοι¹⁶³.

5.4. Το διδακτικό προσωπικό και το μαθητικό δυναμικό

Εκατόν οκτώ ονόματα εκπαιδευτικών που δίδαξαν τα μαθήματα των δευτεροβάθμιων σχολείων έχουν εντοπισθεί για την περίοδο 1828-1832¹⁶⁴. Πολλοί κληρικοί είχαν τη δυνατότητα να παρέχουν γνώσεις στους μαθητές. Σε αυτούς πήγαιναν ήδη από την περίοδο της τουρκοκρατίας γονείς, για να μορφώσουν τα παιδιά τους.

Οι ετερόχθονες αλληλοδιδάσκαλοι είχαν υψηλότερη αντιπροσώπευση στη Μικρά Ασία (30%-8,33 % του συνόλου), ακολουθεί η Θεσσαλία (13,33%-3,70%) και Κρήτη – Μακεδονία (10%-2,77%). Άλλη μια διαπίστωση χρήζει προσοχής. Οι αυτόχθονες αλληλοδιδάσκαλοι ήταν κατά 19,65% περισσότεροι των ετερόχθονων αλληλοδιδασκάλων. Μόνο για το 35,18% των ελληνοδιδασκάλων διαθέτουμε αξιόπιστες πληροφορίες όσον αφορά στη μόρφωση τους. Από σχολές της Πελοποννήσου προέρχεται το 18,42% του διδακτικού προσωπικού, με διακεκριμένη θέση εκείνη της σχολής της Δημητσάνας¹⁶⁵.

¹⁶² Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 334

¹⁶³ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 335

¹⁶⁴ Ε. Μπελιά, *ό. π.*, σ. 155-156

¹⁶⁵ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 344

Σχετικά με το διορισμό των ελληνοδιδασκάλων διαπιστώνουμε ότι γινόταν είτε από την Κυβέρνηση (Καποδίστρια και Γραμματέα) είτε από τους διοικητές και τους κατοίκους¹⁶⁶. Ωστόσο, τελούν υπό την έγκριση και αναγνώρισης της κεντρικής αρχής άμεσα και έμμεσα, αφού το κράτος συμβάλλει πολλές φορές στη μισθοδοσία τους.

Η απομάκρυνση των ελληνοδιδασκάλων από τα καθήκοντά τους δεν είναι μια εύκολη υπόθεση και απαιτεί συνδυασμό κάποιων εξελίξεων. Η συνηθέστερη όμως αιτία είναι η καθυστέρηση των πληρωμών που οδηγεί σε αδιέξοδο πραγματικό.

Όσον αφορά το εύρος των μισθών των ελληνοδιδασκάλων, σύμφωνα με τις υπάρχουσες πηγές, είναι σε καλύτερο επίπεδο απ' αυτές των αλληλοδιδασκάλων. Ο Μιχαήλ Σχινάς εισηγήθηκε ο μισθός των ελληνοδιδασκάλων να είναι, αν όχι ανώτερος, τουλάχιστον ίσος με το μισθό του επαρχιακού αστυνόμου¹⁶⁷. Οι περισσότεροι από τους ελληνοδιδασκάλους τα πρώτα χρόνια πληρώνονταν από τις συνεισφορές των κατοίκων. Στην Πελοπόννησο οι απολαβές των ελληνοδιδασκάλων κυμαίνονταν από 30 έως 100 φοίνικες και στα νησιά από 33,20 έως 120 φοίνικες, με ελάχιστες εξαιρέσεις στο ύψος των 150 φοινίκων. Στη Στερεά Ελλάδα οι μισθοί κλιμακώνονται από 50 έως 120 φοίνικες. Τέλος, οι αστυνομικές αρχές έχουν ευνοϊκότερη οικονομική μεταχείριση, καθώς αμείβονται με 150 φοίνικες το μήνα¹⁶⁸.

Παράλληλα, στο μαθητικό δυναμικό υπάρχει φανερή μείωση των μαθητών των ελληνικών σχολείων της τάξεως του 20,28% (από 2406 σε 1918), ενώ στο αντίστοιχο χρονικό διάστημα οι αλληλοδιδασκόμενοι μαθητές παρουσιάζουν αυξητικές τάσεις +3,93%.

Ελάχιστα στοιχεία, υπάρχουν για την ηλικία των μαθητών των ελληνικών σχολείων. Παρατηρείται ότι στη Νάξο και Σάλωνα οι ηλικίες συγκέντρωσης των μαθητών είναι 14-15 χρόνια (44,59% και 48,57%, αντίστοιχα). Η μεγαλύτερη ηλικία εκκίνησης των Ελλήνων μαθητών σε σχέση με τα πρωτοβάθμια μαθήματα, συνδέεται με τη βαθμίδα εκπαίδευσης και το περιεχόμενο των μαθημάτων που προσφέρονται¹⁶⁹.

Η φοίτηση των παροίκων μαθητών και μαθητριών στα ελληνικά σχολεία εξελίσσεται σε μικρότερα μεγέθη απ' ότι στα αλληλοδιδασκτικά. Ήδη έχει επισημανθεί η ποσοστιαία αναλογία τους στα σχολεία Κεάς, Κύθνου, Άνδρου, Τήνου, Νάξου και

¹⁶⁶ Ε. Μπελιά, *ό. π.*, σ. 114

¹⁶⁷ Γ.Ν. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης Ιστορίας και Εκπαιδεύσεως*, Αθήνα 1995, σ. 279

¹⁶⁸ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 348

¹⁶⁹ Χ. Μπαμπούνης, *ό. π.*, σ. 357

Άργους¹⁷⁰. Στο νησιωτικό χώρο, με εξαίρεση την Τήνο (35,17%) τα ποσοστά φθάνουν έως 17,19%. Στο ελληνικό σχολείο Μήλου οι πάροιχοι δεν ξεπερνούν το 10% κι αυτό, γιατί η Μήλος είχε δεχθεί κατά τη διάρκεια του Αγώνα τρία κύματα εκπατρισμένων ομοεθνών, ως αποτέλεσμα ο πληθυσμός της να υπερδιπλασιαστεί.

¹⁷⁰ Δ.Κ. Μαυροσκούφης, *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα (1821-1832)*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 314-315

ΣΤ΄ Κεφάλαιο

Η μεταδευτεροβάθμια και αδιαβάθμητη εκπαίδευση

6.1. Το Πρότυπο σχολείο

Η ομοιόμορφη ανάπτυξη και παγίωση του αλληλοδιδασκτικού δικτύου ήταν συνάρτηση ασφαλώς της εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των αλληλοδιδασκάλων. Αυτό το έργο, το έργο του Παιδαγωγικού Διδασκαλείου, ανατέθηκε στο Πρότυπο Σχολείο της Αίγινας.

Οι σπουδαστές στο Πρότυπο Σχολείο όφειλαν να ακολουθήσουν τρεις φάσεις για να ενταχθούν στο νέο αυτό πρόγραμμα¹⁷¹. Στη πρώτη φάση οι αλληλοδιδάσκαλοι θα έστελναν κατάλογο προτεινόμενων μαθητών. Η γενική αρχή της επιλογής αυτής κινείται στην ορθή κατεύθυνση, καθώς δεν προβλέπει μόνο την καλή απόδοση στα μαθήματα και ευπρεπή διαγωγή, αλλά έμφυτη κλίση και ικανότητα στο «επάγγελμα του δασκάλου». Στη δεύτερη φάση η πολιτεία θα προσδιόριζε τον αριθμό των σπουδαστών και στη τρίτη φάση η Ειδική Επιτροπή θα προχωρούσε σε εξέταση των υποψηφίων.

Τον Ιούνιο του 1829 ξεκίνησε να λειτουργεί στο χώρο του Ορφανοτροφείου το Πρότυπο Σχολείο, με πρώτους μαθητές τους ικανότερους του Ορφανοτροφείου¹⁷² και δασκάλους τους τον Ιωάννη Βενθύλο και τον Νεόφυτο Νικητόπουλο.

Παράλληλα, ο Καποδίστριας προσπάθησε να αντιμετωπίσει την απόλυτη έλλειψη ειδικά μορφωμένων δασκάλων, οργανώνοντας μέσα στο «Πρότυπο», τέσσερις ξεχωριστές σειρές μαθητών το χρόνο, ανά τρίμηνα, για εκείνους που ήταν δάσκαλοι, οι μαθητοδιδάσκαλοι όπως αποκαλούνταν και επιθυμούσαν να μετεκπαιδευτούν στη νέα αλληλοδιδασκτική μέθοδο διδασκαλίας του Σαραζίνου¹⁷³. Οι υποψήφιοι έπρεπε να είναι ηλικίας 19 ετών και άνω και μετά την αποφοίτησή τους έπαιρνα πτυχίο ικανότητας¹⁷⁴.

Η μετεκπαίδευση στο «Πρότυπο» ήταν απαραίτητη, γιατί οι περισσότεροι μαθητοδιδάσκαλοι ήταν πρόσφυγες από τη Μολδοβλαχία, τη Μικρά Ασία και την Κρήτη, ήξεραν ελάχιστα γράμματα και με το διορισμό τους επιδίωκαν να επιβιώσουν.

¹⁷¹ Ε. Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία (1827-1832). Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αίγινας*, σ. 103

¹⁷² Ε. Κούκκου, *ό. π.*, σ. 103-104

¹⁷³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 12 (1975), σ. 591

¹⁷⁴ Χ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, Αθήνα 1942, σ. 156

Ο Καποδίστριας έδειχνε έντονα και συχνότατα το ενδιαφέρον του για την κατάρτιση, τις ικανότητες και τις τελικές εξετάσεις των δασκάλων. Ο ίδιος υποστήριζε, ότι ο υποψήφιος πρέπει να ξέρει καλά τη γραμματική και να εξηγεί τον Αίσωπο, τον Ισοκράτη και τον Ξενοφόντα. Οι απαιτήσεις του Καποδίστρια προς τους δασκάλους ήταν τεράστιες, γιατί πίστευε ότι είναι οι θεμελιωτές της παιδείας του νεοσύστατου ελληνικού κράτους¹⁷⁵. Ακόμα και οι πολλές αργίες και διακοπές των μαθημάτων στα σχολεία ενοχλούσαν τον Κυβερνήτη και με διάταγμά του όρισε επακριβώς τις αργίες και τις διακοπές στα σχολεία όλης της επικράτειας¹⁷⁶.

Τα προσφερόμενα μαθήματα στο Πρότυπο σχολείο της Αίγινας ήταν η Ανάγνωση και Γραφή, τα Αρχαία Ελληνικά, το Συντακτικό, η Γραμματική, τα Μαθηματικά (στοιχειώδη), τα Θρησκευτικά, η Ιστορία, η Γεωγραφία, τα Γαλλικά, το Σχέδιο, η Ιχθυογραφία και η Μουσική¹⁷⁷. Όσον αφορά τα Θρησκευτικά χρειάζεται να επισημανθεί ότι προβλέπεται Κατήχηση και ανάγνωση των Αγίων Γραφών, κάτι που δε συμβαίνει στο Κεντρικό σχολείο.

6.2. Το Κεντρικό σχολείο

Τη 1^η Νοεμβρίου 1829 με Κυβερνητικό ψήφισμα, συστάθηκε το Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας, το καλύτερα οργανωμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα της καποδιστριακής περιόδου. Έναν μήνα αργότερα, στις 21 Δεκεμβρίου 1829 δημοσιεύεται στη ΓΕΕ η αναγγελία – πρόγραμμα της έναρξης των εργασιών του Κεντρικού Σχολείου, ανακοίνωση την οποία υπογράφει ο Ν. Χρυσογέλος ασκώντας τα καθήκοντά του ως υπουργική εκπαιδευτική αρχή¹⁷⁸. Σε αυτήν αναφέρεται ότι το σχολείο θα λειτουργήσει με την αρχή του νέου χρόνου. Επίσης, γίνεται λόγος για τους διδασκάλους και τα μαθήματα, καθώς και αναφορά της δωρεάν εκπαίδευσης.

Έδρα του Κεντρικού σχολείου μέχρι και το 1825 ήταν η Αίγινα. Έπειτα, μεταφέρθηκε στην Αθήνα και λειτούργησε υπό τον Γ. Γεννάδιο ως Γυμνάσιο¹⁷⁹. Αποτελεί γεγονός ότι ο θάνατος του Κυβερνήτη, η κρατική και εκπαιδευτική αναστάτωση, οι αντιδράσεις των μαθητών, οι γενικότερες δυσκολίες και μεταβολές

¹⁷⁵ Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού, Ιωάννης Καποδίστριας ή η επώδυνη γένεση του νεοελληνικού κράτους*, Θεσσαλονίκη 1988, τ. 8, σ. 195-210

¹⁷⁶ Α. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 2007, τ. 1, σ. 27-28

¹⁷⁷ Γ. Πυργιωτάκης, *Προβλήματα στην ιστορία της εκπαίδευσης των δασκάλων στα πρώτα πενήντα χρόνια μετά την απελευθέρωση (1828-1878)*, Αθήνα 1981, σ. 50-51

¹⁷⁸ ΓΑΚ, *Υπ. Θρησκείας*, φ. 22, Σχολικά, 10.12.1829

¹⁷⁹ Ε. Κούκκου, *ό. π.*, σ. 163

διέκοψαν ή περιόρισαν και την παράδοση των μαθημάτων. Έτσι, τον Ιανουάριο του 1832 με εντολή Μουστοξύδη το Κεντρικό διακόπτει τη λειτουργία του. Η παύση αυτή θα κρατήσει έως τον Ιούνιο του 1832¹⁸⁰. Έντονη υπήρξε η διαμαρτυρία των διδασκάλων και των μαθητών για την δυσμενή εξέλιξη των πραγμάτων. Τον Απρίλιο του 1832 εξήντα περίπου μαθητές ασκούν σφοδρή κριτική στην προηγούμενη πολιτική κατάσταση και συγκεκριμένα στον Ανδρέα Μουστοξύδη¹⁸¹. Συγκεκριμένα στηλιτεύουν την πολύμηνη διακοπή των μαθημάτων, την επιλογή ορισμένων διδασκάλων και τον αυταρχισμό του Μουστοξύδη. Ο νέος υπουργός Ρίζος-Νερούλος επιρρίπτει ευθύνες στο Μουστοξύδη και συντάσσεται με την προθυμία και το αίτημα των μαθητών για την επαναλειτουργία του Σχολείου¹⁸². Με την υπ. αριθ. 47 διαταγή της Γραμματείας τα μαθήματα ξαναρχίζουν¹⁸³. Η στήριξη τους Ρίζου-Νερούλου ήταν εμφανής,

Η αθρόα προσέλευση των ακροατών στο Κεντρικό σχολείο υποχρέωσε το Μουστοξύδη να ζητήσει την ανέγερση νέου οικοδομήματος απέναντι από το παρόν σχολείο, επειδή το κτίριο στο οποίο παλαιότερα συνεδρίαζε το «Πανελλήνιον» και στέγαζε τώρα το Κεντρικό, αποδεικνυόταν ανεπαρκές¹⁸⁴.

Το Κεντρικό λειτούργησε στις καινούριες εγκαταστάσεις περίπου από τις αρχές Σεπτεμβρίου του 1830, ενώ στο παλαιό κτίριο του «Πανελληνίου» εγκαταστάθηκε το Προκαταρκτικό. Το καινούριο κτίριο του Κεντρικού ήταν απλής δωρικής αρχιτεκτονικής, ενώ το προγενέστερο του Ορφανοτροφείου είχε σαφείς επιρροές από τον πρώιμο ρομαντικό κλασικισμό, περιλαμβάνοντας και τα στοιχεία της τοπικής αρχιτεκτονικής.

Στο Κεντρικό Σχολείο παρατηρείται, με την πάροδο του χρόνου, αύξηση των γνωστικών αντικειμένων που επιδιώκεται να προσφερθούν στους σπουδαστές. Τα έντεκα θεσμοθετούμενα μαθήματα την 1^η Νοεμβρίου 1829 γίνονται δεκαοχτώ στο σχέδιο της 20^{ης} Νοεμβρίου 1829 και αργότερα δεκαεννέα (πρόγραμμα 16^{ης} Αυγούστου 1832)¹⁸⁵.

Αξίζει να τονιστεί, ότι η διδασκαλία της ιστορίας συγκεκριμενοποιείται σταδιακά με τους όρους, αρχαία, μεσαιά, νεότερη, σε μια συμβατική χρονολογική

¹⁸⁰ Ε. Κούκκου, *ό. π.*, σ. 162

¹⁸¹ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 48, Σχολικά, 18.4.1832

¹⁸² ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 49, Σχολικά, 16.5.1832

¹⁸³ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 50, Σχολικά, 9.6.1832

¹⁸⁴ Γ. Κόκκωνας, *Οι μαθητές του Κεντρικού Σχολείου*, Αθήνα 1997, σ. 36

¹⁸⁵ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 52, Σχολικά, Αύγουστος 1832

ταξινόμηση της παρεχόμενης ύλης. Ο όρος «*Βυζαντινή Ιστορία*» δεν χρησιμοποιείται. Η έμφαση στην προσφορά του Βυζαντίου θα δοθεί αργότερα, κυρίως από τον Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο (1852) και τον Κωνσταντίνο Παπαρηγόπουλο (1853).

Το Κεντρικό σχολείο της Αίγινας ήταν το ανώτατο φιλολογικό εκπαιδευτήριο της Ελλάδος. Η ελληνοκεντρική του κατεύθυνση διαπιστώνεται τόσο στα προγράμματα όσο και στις εφαρμογές τους¹⁸⁶. Το υψηλό επίπεδο γνώσεων που θα λάβουν οι μαθητές στα τρία χρόνια των σπουδών τους προϋποθέτει μια ανάλογη προετοιμασία και γνωστική υποδομή, υποδομή που δεν ήταν δυνατό να παρασχεθεί σε προγενέστερες βαθμίδες εκπαίδευσης συνολικά. Με αυτό το σκεπτικό ιδρύεται το Προκαταρκτικό Σχολείο.

Ο Μουστοξύδης υποστήριζε ότι τα Προκαταρκτικά έπρεπε να είναι «*μεθόρια*» αλληλοδιδασκτικών σχολείων – Κεντρικού¹⁸⁷. Έτσι, το Μάιο του 1830 η λειτουργία του Προκαταρκτικού λαμβάνει σταθερότερη και ενιαία μορφή.

Οι δύο τριετείς κύκλοι σπουδών που είχαν προταθεί τον Αύγουστο του 1830¹⁸⁸ για το Προκαταρκτικό και Κεντρικό σχολείο, φαίνεται ότι γίνονται δεκτοί και προχωρεί η υλοποίησή τους, αφού στο τέλος του έτους στο Προκαταρκτικό Σχολείο δύο δάσκαλοι, διδάσκουν στοιχεία ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και αριθμητικής σε δύο τάξεις. Την ίδια περίοδο τρεις διδάσκαλοι στο Κεντρικό διδάσκουν ελληνική γλώσσα, ιστορία, μαθηματικά και γαλλικά. Η στέγαση του Προκαταρκτικού στο παλαιό κτίριο του Κεντρικού, έλυσε έστω και προσωρινά το στεγαστικό πρόβλημα¹⁸⁹.

Το πέρασμα από το Προκαταρκτικό στο Κεντρικό σχολείο ήταν προαιρετικό. Ο κύκλος των μαθημάτων περιλαμβάνει ετυμολογικό και συντακτικό των αρχαίων ελληνικών, αριθμητική, αρχές γεωμετρίας, θρησκευτικά, ηθική, νεότερη γεωγραφία, ελληνική ιστορία και γαλλικά. Το πρόγραμμα επεκτείνεται σε 5 περιόδους, όπου μέσος όρος των διδακτικών ωρών κατά εβδομάδα είναι 15,80 έναντι 21,83 του μέσου όρου των έξι περιόδων του Κεντρικού. Οι απαιτήσεις, του Κεντρικού, σχετικά με την παρακολούθηση των μαθημάτων είναι αυξημένες κατά 38,18%. Η αναστολή της λειτουργίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Αίγινας, επηρέασε και το Προκαταρκτικό.

¹⁸⁶ Δ.Κ. Μαυροσκούφης, *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα (1821-1832)*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 147-148

¹⁸⁷ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 22, Σχολικά, 28.12.1829

¹⁸⁸ Δ.Κ. Μαυροσκούφης, *ό. π.*, σ. 152

¹⁸⁹ Ε. Κούκκου, *ό. π.*, σ. 130

Πρώτοι διδάσκαλοι του Κεντρικού ήταν ο Γ. Γεννάδιος και ο Ι. Βενθύλος. Ο Γεννάδιος ήταν λόγιος συγγραφέας και δόκιμος εκπαιδευτικός, με σημαντικές σπουδές σε Ιωάννινα, Ρουμανία και Γερμανία και ο Σμυρναίος Ι. Βενθύλος, μαθητής των Γερμανών φιλολόγων Boeckh και Hermann¹⁹⁰.

Οι βασικοί διδάσκαλοι του Προκαταρκτικού σχολείου ήταν ο Ιωσήφ Διστομίτης και ο Κωνσταντίνος Οικονομίδης. Οι δυο τους τον Ιούνιο του 1832 λάμβαναν το μισθό των 120 φονίκων, μισθός που υπολειπόταν της αντίστοιχης αμοιβής των διδασκόντων στο Κεντρικό σχολείο, παρότι θεωρούνταν διδάσκαλοι και όχι υποδιδάσκαλοι. Τον Ιούλιο του 1832 με ειδικό διάταγμα εξισώνεται μισθολογικά ο Διστομίτης με τον Αναστάσιο Ερκουλίδη του Κεντρικού¹⁹¹.

6.3. Η ίδρυση νέων σχολών από τον Καποδίστρια

Ο Κυβερνήτης πέρα από την ίδρυση του Ορφανοτροφείου στην Αίγινα, προχώρησε στην ίδρυση και άλλων σχολών σε διάφορες πόλεις. Ιδρύθηκε στην Τίρυνθα η Γεωργική σχολή, στην οποία διδάσκονταν τρόποι καλλιέργειας γεωργικών προϊόντων, καθώς και συστηματικής κτηνοτροφίας. Σε κάθε απόφοιτο της σχολής παρέχονταν δωρεάν όλα τα απαραίτητα εργαλεία και σύνεργα για τη δουλειά που θα εξασκούσε¹⁹².

Παράλληλα, δημιουργήθηκε η Εκκλησιαστική σχολή στον Πόρο για όσους είχαν κλίση προς το ιερατικό επάγγελμα. Η σχολή στεγαζόταν στη μονή της Ζωοδόχου Πηγής, αλλά το έλεγχο και την ευθύνη λειτουργίας της είχε αποκλειστικά η πολιτεία. Οι μαθητές ήταν ηλικίας 12-18 ετών, ενώ για όσους επιθυμούσαν να φοιτήσουν αλλά ήταν μεγαλύτερης ηλικίας επιβαλλόταν η καταβολή μικρής χρηματικής εισφοράς¹⁹³.

Επιπροσθέτως, ιδρύθηκε η Στρατιωτική σχολή στο Ναύπλιο και Εμπορική στη Σύρο, αλλά και ελληνικά σχολεία σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης για τα παιδιά των διάσπαρτων στον ευρωπαϊκό χώρο Ελλήνων. Τα σχολεία αυτά λειτουργούσαν με Έλληνες δασκάλους, έχοντας στόχο να προσφέρουν εθνική αγωγή στους νέους και να τους εμπνεύσουν την ιδέα της επιστροφής στην πατρίδα¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Γ. Ν. Λεοντσίνης, *ό. π.*, σ. 254

¹⁹¹ ΓΑΚ, *ό. π.*, φ. 51, Σχολικά, 30.6.1832

¹⁹² *ΙΕΕ*, τ. 12 (1975), σ. 592

¹⁹³ *ΙΕΕ*, τ. 12 (1975), σ. 592

¹⁹⁴ *ΙΕΕ*, τ. 12 (1975), σ. 592

6.4. Η αποτίμηση των προσπαθειών του Καποδίστρια για την οργάνωση της ελληνικής εκπαίδευσης και το τέλος της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου

Ο Καποδίστριας έδειξε ιδιαίτερη φροντίδα για την οργάνωση της δημόσιας εκπαίδευσης¹⁹⁵. Μέσα από τη μόρφωση των παιδιών έβλεπε την αναγέννηση του ελληνικού έθνους. Στην Δ΄ Γενική Συνέλευση των αντιπροσώπων του Έθνους, το 1829, παρουσίασε το πρόγραμμά του για την εκπαίδευση και ζήτησε τη συμπαράστασή τους για τη σωστή οργάνωσή της.

Ο Κυβερνήτης έδωσε προτεραιότητα στην οργάνωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης, την οποία θεωρούσε ακρογωνιαίο λίθο της ανοικοδόμησης μιας σύγχρονης εκπαίδευσης για το λαό, που στην πλειονότητά του ήταν αγράμματος.

Βασικές προθέσεις της εκπαιδευτικής του πολιτικής ήταν η διάδοση της ανάγνωσης και γραφής, της πρακτικής αριθμητικής, καθώς και η εκμάθηση επαγγελμάτων και τεχνών που απαιτούσε άμεσα η οικονομική ζωή του νεοσύστατου κράτους. Σύμφωνα με τον Καποδίστρια, ο οποίος ήταν βαθιά επηρεασμένος και από τον Pestalozzi, οι νέοι όφειλαν πρώτα να αποκτήσουν τις εγκύκλιες γνώσεις και στη συνέχεια να προχωρήσουν στην εκμάθηση επαγγελμάτων και τεχνών. Ήθελε μορφωμένους τεχνίτες.

Οι προτάσεις και οι πράξεις του αποδεικνύουν ότι ενδιαφέρθηκε για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, και όχι μόνο για την πρωτοβάθμια, όπως αρκετοί τον κατηγορήσαν. Η φιλοσοφία του για την εκπαίδευση ήταν η σταδιακή επέκταση της προς την ανώτατη, λογικό άλλωστε, καθώς δεν υπήρχαν μαθητές για αυτή τη βαθμίδα.

Ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία της εκπαιδευτικής πολιτικής του ήταν η καθιέρωση της δωρεάν παιδείας για όλους τους μαθητές. Το μέτρο, που εσφαλμένα αποδίδεται στους Βαυαρούς¹⁹⁶, έγινε θεσμός και προηγήθηκε των συγχρόνων ευρωπαϊκών κρατών κατά πενήντα τουλάχιστον χρόνια.

Με τις αντιλήψεις περί εκπαίδευσης του Καποδίστρια ξεκινάει στην ουσία η πεποίθηση ότι το σχολείο δεν πρέπει να αποτελεί προνόμιο των εύπορων μόνο κοινωνικών στρωμάτων. Είναι ίσως η μοναδική περίοδος της ελληνικής ιστορίας κατά την οποία δεν χωρίζονται οι Έλληνες σε προνομιούχους και μη, και μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις που το σχολείο προσπάθησε να προετοιμάσει τους μαθητές για τη ζωή. Δεν έλειπαν κι αυτοί που κατέκριναν το έργο του, τόσο αυτό που αφορά την

¹⁹⁵ Ν. Σβορώνος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 1992, σ. 72

¹⁹⁶ Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή: ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα 1988, σ. 503

εκπαίδευση όσο και συνολικά. Πρώτοι και καλύτεροι βέβαια οι Βαυαροί που τον διαδέχτηκαν, οι οποίοι του καταλογίζουν ευθύνες από έκδηλα αντιπολιτευτική διάθεση. Ο Μάουρερ, ένας εκ των αντιβασιλέων γράφει για τον Καποδίστρια: «*Ο κόμης μπορεί να ήταν εξάίρετος διπλωμάτης, αλλά δεν ήταν γεννημένος κυβερνήτης... δεν ήξετε ποιες ήταν οι πραγματικές ανάγκες του κλήρου, και ακόμη λιγότερο της παιδείας, και γι' αυτό άφησε και τους δύο αυτούς τομείς, που είναι οι βασικότεροι σ' ένα νεοσύστατο κράτος, σε άλλα χέρια, που για κακή τύχη δεν ήταν και τόσο ικανά*»¹⁹⁷.

Και ο F. Tiersch σημειώνει¹⁹⁸ πως στα σχολεία οι μαθητές «*δεν έμαθαν ούτε να διαβάζουν ούτε να γράφουν*», ενώ το «Πρότυπο» σχολείο της Αίγινας «*ήταν εξίσου κακομελετημένο και κακοδιευθυνόμενο*».

Παρά το τεράστιο ενδιαφέρον του Καποδίστρια για τη δημιουργία ενός δημοκρατικού εκπαιδευτικού συστήματος, διακρίνεται μια έντονη αυταρχικότητα όσον αφορά την αγωγή των νέων ανθρώπων, αυταρχικότητα που παραπέμπει στη σπαρτιατική αγωγή¹⁹⁹. Οι απόψεις αυτές έρχονται σε αντίφαση με τις επιρροές που δέχτηκε ο Καποδίστριας, κυρίως από τον Pestalozzi. Αυτή η αυταρχικότητα επιβεβαιώθηκε με τη μαθητική εξέγερση στο Ορφανοτροφείο της Αίγινας. Ακόμη όμως και στην άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής, με την ανάθεση της ευθύνης οργάνωσης της εκπαίδευσης στον Α. Στούρτζα, Ρώσου κρατικού συμβούλου, επιβεβαιώνεται η επιρροή της ρωσικής διπλωματίας στο έργο του Κυβερνήτη, σε συνδυασμό μάλιστα με τη στήριξη του από το ρωσικό κόμμα (στην Ελλάδα) και τους μεγαλοκαπεταναίους που το διηύθυναν²⁰⁰.

Μέσα στον ελάχιστο χρόνο που διακυβέρνησε (3,5 χρόνια) και με άδεια κρατικά ταμεία, κατάφερε πάρα πολλά. Ελάχιστοι ήταν αυτοί που εργάστηκαν με το ζήλο του για την ανόρθωση της ελληνικής εκπαίδευσης.

Κατάφερε να ιδρύσει 121 σχολεία όλων των βαθμίδων με 9.246 μαθητές (ο πληθυσμός της τότε ελεύθερης Ελλάδας ανερχόταν μόλις στις 600.000 χιλιάδες), ενώ άλλοι 5.000 μαθητές διδάσκονταν από ελεύθερους δασκάλους, κυρίως εξαιτίας έλλειψης αιθουσών διδασκαλίας. Επίσης, φρόντισε για τη μετεκπαίδευση όλων των δασκάλων στις νέες μεθόδους διδασκαλίας. Σύστησε ειδικές επιτροπές για τη σύνταξη νέων σχολικών βιβλίων, για την αναθεώρηση, μετάφραση και εκσυγχρονισμό όλων

¹⁹⁷ G. L. Maurer, *Ο Ελληνικός λαός*, Λειψία 1835, μτφρ. Τ. Βουρνάς, σ. 304

¹⁹⁸ Φ. Τιρς, *Η Ελλάδα του Καποδίστρια*, τ. 2, 1976, μτφρ. Α. Σπήλιου, σ. 103-106

¹⁹⁹ Α. Γιαννικόπουλος, *Η εκπαίδευση στην κλασική και προκλασική αρχαιότητα*, Αθήνα 2006, σ. 20-40

²⁰⁰ Ν. Σβορώνος, *ό. π.*, σ. 72-73

όσα υπήρχαν, με σκοπό να υπάρξει μια ομοιόμορφη και συστηματική διδασκαλία σε όλα τα σχολεία του κράτους. Παράλληλα, έδειξε πραγματικό ενδιαφέρον για την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση και καθιέρωσε τη δωρεάν φοίτηση για όλους τους μαθητές.

Κι όλα αυτά χωρίς να επιβάλλει κάποια έτοιμα πρότυπα, παρμένα από άλλες προηγμένες χώρες, σφάλμα στο οποίο υπέπεσαν αυτοί που τον διαδέχτηκαν (Βαυαροί), αλλά και οι μεταγενέστεροι.

Ο Κυβερνήτης προσπάθησε να καλυτερέψει τη μοίρα ενός ταλαιπωρημένου επί σειρά αιώνων λαού, με την οργάνωση μιας χρήσιμης, ωφέλιμης και εφικτής εκπαίδευσης για όλους. Παρέλαβε μια ουσιαστικά ανύπαρκτη εκπαίδευση και στον ελάχιστον χρόνο που κυβέρνησε κατάφερε να θέσει τις βάσεις, δίνοντας μεγαλύτερη βαρύτητα στη στοιχειώδη (πρωτοβάθμια) εκπαίδευση, της οποίας σήμερα δίκαια θεωρείται θεμελιωτής της.

Η δολοφονία του, τον Σεπτέμβριο του 1831, αποτέλεσμα των συνωμοσιών που εξυφαίνονταν από την Αγγλία και τη Γαλλία²⁰¹, ματαίωσε τα σχέδιά του και έριξε τον τόπο σε περιπέτειες που ταλαιπώρησαν τον ελληνικό λαό περισσότερο από 100 χρόνια.

Μετά τη δολοφονία του Ι. Καποδίστρια και την άφιξη του Όθωνα ως βασιλιάς του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, οι Βαυαροί κράτησαν μια μάλλον επικριτική στάση έναντι της αλληλοδιδασκτικής. Εξάλλου οι Γερμανοί ποτέ δεν έδειξαν ιδιαίτερη συμπάθεια στην αλληλοδιδασκτική. Οι ίδιοι ακολούθησαν τη «*συνδιδασκτική*» μέθοδο. Επίσης, σε έκθεση του Ι. Ρίζου, γραμματέα των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαίδευσης, προς την Δ΄ Επαναληπτική Εθνοσυνέλευση εκφράζεται η ανάγκη πιθανής αλλαγής του «*Σαραζίνιου συστήματος*». Με βασιλικό διάταγμα το 1833 ορίζεται η σύσταση ειδικής επιτροπής, για να υποβάλλει προτάσεις σχετικά με το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Μέλη της επιτροπής ήταν: Ι. Π. Κοκκώνης, Κωνσταντίνος Σχινάς, Ανάστασιος Πολυζωίδης, Αλέξανδρος Σούτσος, Γεώργιος Βενθύλιος. Η επιτροπή όμως δεν κατέληξε σε μια από τις δύο μεθόδους, κρίνοντας ότι ορθότερη είναι η *συνδιδασκτική*, αλλά είναι οικονομικά δαπανηρή, η δε αλληλοδιδασκτική, ενώ είναι ανεπαρκής, προσφέρει σε γρήγορο χρόνο και με λιγότερα έξοδα τις απαραίτητες στοιχειώδεις γνώσεις. Όμως η εφαρμογή και των δύο μεθόδων κρίθηκε ανέφικτη, μιας και δεν υπήρχε δυνατότητα για ίδρυση και αλληλοδιδασκτικών

²⁰¹ Ν. Σβορώνος, *ό. π.*, σ. 73

και συνδιδασκτικών σχολείων από τους δήμους. Ο Κοκκώνης, ο οποίος εν τω μεταξύ είχε διορισθεί διευθυντής του διδασκαλείου και επιθεωρητής δημοτικών σχολείων, θέση την οποία κατείχε ο Ch. Korck, υποστηρικτής της συνδιδασκτικής, ήταν αυτός επέβαλλε μια εναλλακτική λύση. Συγκεκριμένα πρότεινε τη διαίρεση του δημοτικού σχολείου σε «κατώτερο» και «ανώτερο» τμήμα. Στο μεν κατώτερο οι μαθητές θα διδάσκονταν σύμφωνα με την αλληλοδιδασκτική προκαταρκτικές γνώσεις, στο δε ανώτερο θα διδάσκονταν οι πιο προχωρημένοι μαθητές με τη συνδιδασκτική. Στο ίδιο σχολείο ο ίδιος δάσκαλος θα εφάρμοζε δύο μεθόδους κι έτσι η οικονομική δαπάνη δεν θα ήταν μεγάλη. Βέβαια η όλη επιτυχία εξαρτιόταν πλέον από το δάσκαλο, ο οποίος έπρεπε να εφαρμόσει δύο μεθόδους. Οι απόψεις του Κοκκώνη έγιναν αποδεκτές κι έτσι ο ίδιος προχώρησε στις απαραίτητες τροποποιήσεις του Οδηγού της αλληλοδιδασκτικής. Κυκλοφόρησε το 1842 ο νέος Οδηγός με τίτλο *«Εγχειρίδιον ή Οδηγός της Αλληλοδιδασκτικής Μεθόδου. Νέος, τελειοποιημένος και πληρέστερος του μέχρι τούδε εν χρήσει Οδηγού του Σαραζινού»*. Αργότερα, το 1850, με τον ίδιο τίτλο κυκλοφόρησε η δεύτερη έκδοση του νέου Οδηγού με κάποιες τροποποιήσεις σε ορισμένα μαθήματα, οι οποίες δεν ήταν ουσιαστικές και δεν παρέκλιναν από το γενικό πνεύμα, όπως είχε διαμορφωθεί με τον Οδηγό του 1842. Το 1852 ο Κοκκώνης ήλθε σε ρήξη με τον υπουργό Παιδείας Σταύρο Βλάχο και απομακρύνθηκε από τη θέση του διευθυντή του διδασκαλείου.

Το 1854 συγκροτήθηκε τριμελής επιτροπή, για να εξετάσει την τροποποίησης του Οδηγού του 1850. Τελικά το 1856 με μεγάλη καθυστέρηση έγιναν προτάσεις της επιτροπής, οι οποίες όμως δεν έθιγαν την ουσία της μεθόδου. Το μόνο σημαντικό ήταν η εισαγωγή στο δημοτικό σχολείο της υποχρεωτικής διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γραμματικής. Ανατέθηκε στον Κοκκώνη να συμπεριλάβει τις τροποποιήσεις κι έτσι έχουμε την Τρίτη έκδοση του Οδηγού το 1860. Ωστόσο ο Κοκκώνης δεν περιορίστηκε στις τροποποιήσεις της επιτροπής, αλλά συμπεριέλαβε κι ένα νέο κεφάλαιο με τίτλο *«Εισαγωγικά Γνώσεις. Περί παιδαγωγίας και διδακτικής και των προς εκτέλεσιν αυτών μέσων»*.

Οι Οδηγοί αλληλοδιδασκτικής του Κοκκώνη χρησιμοποιήθηκαν στη δημοτική εκπαίδευση περίπου μια πεντηκονταετία, δηλαδή μέχρι την οριστική κατάργηση της αλληλοδιδασκτικής το 1880. Οι δάσκαλοι κατά την διάρκεια των σπουδών τους στο διδασκαλείο διδάσκονταν την αλληλοδιδασκτική μέθοδο, αλλά και οι δάσκαλοι οι οποίοι ήδη ασκούσαν το επάγγελμα τους ήταν υποχρεωμένοι να ακολουθούν τους Οδηγούς αλληλοδιδασκτικής του Κοκκώνη. Είναι απαραίτητο,

προκειμένου να προσεγγίσουμε το θέμα της εκπαίδευσης εκπαιδευόμενων, εκπαιδευτικών και εκπαιδευτών, να μελετήσουμε τις βασικές αρχές, τους κανόνες λειτουργίας της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου.

Οι αρχές που διέπνεαν την αλληλοδιδασκτική για μισό αιώνα περίπου μόρφωσαν δασκάλους και μαθητές, διαπαιδαγώγησαν γενιές Ελλήνων και επίδρασαν στην διαμόρφωση των συλλογικών συμπεριφορών και νοοτροπιών. Τόσο η πολιτεία, η οποία έκρινε την αλληλοδιδασκτική ως προσφορότερη για οικονομικούς λόγους, όσο και οι εκπαιδευτές, οι οποίοι πήραν την ευθύνη συγγραφής Οδηγών αλληλοδιδασκτικής, με κυριότερο τον Κοκκώνη, είναι οι παράγοντες οργάνωσης και λειτουργίας της δημοτικής εκπαίδευσης στη βάση αρχών κανονικοποίησης της γνώσης και συμπεριφοράς. Για τη μελέτη αυτών των αρχών χρησιμοποιούμε τους Οδηγούς αλληλοδιδασκτικής του Ι. Π. Κοκκώνη²⁰². Οι αντιδράσεις στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο του Sarazin πρωτοδιατυπώθηκαν από τον φιλελεύθερο δάσκαλο Ν. Νικητόπουλο, όταν το 1830 ως μέλος της διορισθείσης από τον Ι. Καποδίστρια επιτροπής για την επιλογή εγχειριδίου αλληλοδιδασκτικής ήλθε σε ρήξη με τη μέθοδο αλληλοδιδασκτικής του Ι. Κοκκώνη. Επίσης και ο Π. Ζωντανός, εκπαιδευτικός στη Σύρο, είχε διαφωνήσει με τη μέθοδο του Κοκκώνη. Με το πέρασμα όμως των ετών αυξάνονταν οι πιέσεις για την αντικατάσταση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Ενδεικτική είναι η κριτική του επτανήσιου μαθηματικού Αντ. Φατσέα το 1856, σύμφωνα με τον οποίο η αλληλοδιδασκτική «*μωραίνει τον μαθητή, μωραίνει και τον δάσκαλο*». Αλλά και ο υπουργός Παιδείας Α. Πετσάλης σε εισηγητική του έκθεση για τη μεταρρύθμιση του διδασκαλείου το 1864 επισήμανε ότι οι δάσκαλοι εκπαιδεύονταν μόνο στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο, όπως αυτή ίσχυε πριν από 40 χρόνια στη Γαλλία. Ο Α. Πετσάλης πρότεινε οι σπουδαστές του διδασκαλείου να διδάσκονται και νέες μεθόδους.

Για πρώτη φορά αμφισβητείται η εγκυρότητα της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου από επίσημο φορέα. Παρ' όλα αυτά όμως το υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαίδευσης το 1866 προκήρυξε διαγωνισμό για τη σύνταξη απλά νέου «ευσύνοπτου» *Οδηγού* της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Έτσι το 1868 εκδόθηκε ο νέος *Οδηγός* του Γ. Κωνσταντινίδη, ο οποίος και ανατυπώθηκε αρκετές φορές μέχρι την κατάργηση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Οι διαφοροποιήσεις του *Οδηγού* του

²⁰² Α. Κοντονή, *Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων*, Αθήνα 1997, σ. 98-100

Κωνσταντινίδη με εκείνους του Κοκκώνη ήταν επουσιώδεις. Ουσιαστικά η δημοτική εκπαίδευση συνέχισε να λειτουργεί βάσει των προηγούμενων προδιαγραφών της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Με την ίδρυση στις 13 Απριλίου 1869 του «Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» άρχισε μια προσπάθεια αναζήτησης των αιτιών της δυσλειτουργίας και του χαμηλού επιπέδου των γνώσεων στη δημοτική εκπαίδευση, ενώ λίγο αργότερα, στις 25 Μαΐου 1873, ιδρύθηκε ο «εν Αθήναις Ελληνικός Διδασκαλικός Σύλλογος» με πρόεδρο τον Γ. Μιστριώτη και γενικό γραμματέα τον Μιλτ. Βρατσάνο. Οι αντιδράσεις προς την αλληλοδιδασκτική μέθοδο ως υπεύθυνη κατά ένα μεγάλο μέρος για την κατάσταση της δημοτικής εκπαίδευσης άρχισαν να γίνονται έντονες, όταν το 1871 με πρωτοβουλία του «Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» έστειλαν στη Γερμανία για παιδαγωγικές σπουδές ως υπότροφοι τρεις εκπαιδευτικοί, ο Σπύρος Μωραΐτης, ο Χαρίσιος Παπαμάρκου και ο Παναγιώτης Οικονόμου, οι οποίοι και εκπαιδεύτηκαν κοντά στους οπαδούς του Johann Friedrich Herbart. Καθώς επέστρεψαν από τη Γερμανία το 1874 οι τρεις υπότροφοι, έγιναν οι πρώτοι συστηματικοί εισηγητές της συνδιδασκτικής μεθόδου και σιγά σιγά συγκρότησαν ομάδες που άρχισαν να ελέγχουν τον κρατικό μηχανισμό της εκπαίδευσης.

Η πρώτη προσπάθεια εισαγωγής της συνδιδασκτικής μεθόδου έγινε το 1875-1876 στο «Παιδαγωγείο» που είχε ιδρύσει ο Σύλλογος στην Αθήνα. Το 1878 ο Χαρ. Παπαμάρκου εισήγαγε τη συνδιδασκτική, όταν ανέλαβε τη διεύθυνση του διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, που επίσης είχε ιδρύσει ο Σύλλογος. Εξάλλου και «ο Ελληνικός Διδασκαλικός Σύλλογος», αν και λίγο καθυστερημένα, λόγω των μεταξύ των μελών διαφωνιών, γιατί πολλοί δάσκαλοι είχαν υποστηρίξει τη μικτή αλληλοδιδασκτική, διόρισε το 1879 εννεαμελή επιτροπή με σκοπό να εξετάσει τη δυνατότητα εισαγωγής της συνδιδασκτικής μεθόδου στα δημοτικά σχολεία. Μετά την πάροδο ενός έτους κοινοποιήθηκε η «Γνώμη της επί των διδασκτικών μεθόδων εννεαμελούς Επιτροπείας», η οποία ήταν ομόφωνη υπέρ της συνδιδασκτικής. Παράλληλα, και ο νόμος ΧΘ'/1878 επανίδρυσης του διδασκαλείου στην Αθήνα, όπως έχουμε αναφέρει, εισήγαγε πλέον την συνδυαστική μέθοδο στην εκπαίδευση των δασκάλων. Τελικά με διάταγμα στις 3 Σεπτεμβρίου 1880 το υπουργικό συμβούλιο με πρωθυπουργό τον Χ. Τρικούπη και υπουργό Παιδείας των Ν. Μαυροκορδάτο αποφάσισε την εισαγωγή της συνδιδασκτικής στην εκπαίδευση.

Όταν εγκαταλείπεται το 1880 η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διενεργούνται σοβαρές μεταβολές στην οικονομικό-κοινωνική δομή, ώστε η νεοελληνική κοινωνία

στα τέλη του 19^{ου} αιώνα να χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια ανάπτυξης καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Αυτές οι μεταβολές οπωσδήποτε αντανακλώνται και στο πολιτικό-ιδεολογικό επίπεδο με την κυβέρνηση του Χ. Τρικούπη και τη θεμελίωση κράτους δίκαιου. Φαίνεται λοιπόν ότι υπό το βάρος όλων αυτών των ανακατατάξεων η επικράτηση στον εκπαιδευτικό τομέα μιας άλλης αντίληψης αγωγής, ικανής να εξυπηρετεί τη νέα κοινωνική πραγματικότητα, ήταν επιβεβλημένη. Οι νέες ιδέες μιας διαφορετικά οργανωμένης κοινωνίας από αυτή του 1830 έπρεπε να εμπεριέχονται στο καινούριο παιδαγωγικό σύστημα²⁰³.

²⁰³ Α. Κοντονή, *ό. π.*, σ. 119-122

Επίλογος

Ο Ιωάννης Καποδίστριας υπήρξε μια από τις μεγαλύτερες μετά απελευθερωτικές μορφές του Αγώνα, ίσως και η μεγαλύτερη. Προικισμένος με έξοχα διανοητικά και πνευματικά χαρίσματα συνέβαλε τα μέγιστα στη διασφάλιση της ελευθερίας και στη διοργάνωση της Ελεύθερης Ελλάδας. Ήταν ένας άνθρωπος με πολλές αρετές που φανερώνονται σε πολλά περιστατικά της ζωής του. Η μετριοπάθεια, η ταπεινοφροσύνη, η ανεξικακία, η ανιδιοτέλεια, η αφιλοχρηματία, η ευψυχία, η καρτερία, η δικαιοσύνη, η γενναιοψυχία, η αυταπάρνηση και η μέχρι θανάτου αυτοθυσία, αντιπροσωπεύουν τον Καποδίστρια. Ίσως γι' αυτό κάθε φορά που τον καλούσε ο τσάρος για να τον τιμήσει με κάποιο παράσημο ή αξίωμα έκρινε τον εαυτό του ακατάλληλο, ή ότι δεν διέθετε τα απαιτούμενα προσόντα. Ο Καποδίστριας με τα λιγοστά χρήματα, την κακή κατάσταση της υγείας του, την αγάπη της μελέτης και της μοναξιάς απέφευγε τις κοσμικές εμφανίσεις. Μόνο στον καγκελάριο πήγαινε τις Κυριακές ή στον τσάρο για εργασία. Φιλίες στην Πετρούπολη είχε μόνο ελληνικές οικογένειες, καθώς και την οικογένεια Στούρτζα. Τον περισσότερο χρόνο του τον πέρναγε διαβάζοντας διάφορα βιβλία που δανειζόταν. Η υγεία του όμως κλονίσθηκε και οι γιατροί του συνέστησαν να πάει σε άλλες χώρες. Ο ίδιος προτίμησε να πάει στη Βιέννη, όπου συνέχισε την ίδια μοναχική ζωή. Γνωριμίες δεν έκανε παρά μόνο με Ρώσους ή Έλληνες ταξιδιώτες στη Βιέννη. Παρόλη όμως την απλότητά του, ο Ιωάννης Καποδίστριας υπήρξε δημόσιο πρόσωπο.

Στον ελληνικό χώρο το αλληλοδιδασκτικό σχολείο εμφανίστηκε πριν το ξέσπασμα της επανάστασης του 1821, αλλά οι πρώτες συστηματικές προσπάθειες εφαρμογής της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου τοποθετούνται στην περίοδο του Καποδίστρια. Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος εισήχθη στην Ελλάδα επίσημα από τον Ιωάννη Κοκκώνη στα χρόνια του Καποδίστρια.

Στην Ελλάδα ως κυβερνήτης συνάντησε δυσκολίες που κατάφερε να τις ξεπεράσει. Ο ίδιος έδωσε μεγάλη έμφαση για την οργάνωση της παιδείας. Κατόρθωσε μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, να ιδρύσει σχολεία και ουσιαστικά να υιοθετήσει το μοντέλο της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Ο Καποδίστριας δεν φρόντισε μόνο για την ίδρυση των σχολείων, αλλά και παρακολούθησε από κοντά τη λειτουργία τους. Παράλληλα, δεν ενδιαφερόταν μόνο για την εκπαίδευση των ανδρών. Έδωσε μεγάλη βαρύτητα στη μόρφωση των κοριτσιών, σε μια εποχή κατά την οποία η θέση της γυναίκας στην κοινωνία ήταν υποβαθμισμένη.

Επίσης, ίδρυσε στην Αίγινα το Ορφανοτροφείο. Στο Ορφανοτροφείο, λειτουργούσαν παράλληλα τρία αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Επιπλέον, λειτούργησε Πρότυπο Σχολείο, το οποίο είχε σκοπό τη μόρφωση δασκάλων που θα στελέχωναν τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Επίσης, ιδρύθηκε το Κεντρικό Σχολείο που είχε σκοπό τη μόρφωση των νέων που θα ήθελαν να ακολουθήσουν Πανεπιστημιακές σπουδές.

Επιπροσθέτως, ο Καποδίστριας ήθελε και επεδίωξε να εφαρμόσει μια Εκπαίδευση, όπου Πολιτεία και Εκκλησία θα συνοδοιπορούσαν, χρησιμοποιώντας ως «όπλα» τους το ελληνικό πνεύμα και την παράδοση, για το καλό του τόπου και των κατοίκων, μιας χώρας που ήθελε ο νέος Κυβερνήτης να την αναδείξει μεγάλη και να την καταστήσει ένα παγκόσμιο κέντρο Παιδείας και Πολιτισμού.

Γεγονός πάντως είναι, ότι έστω και των υστέρων, πολλοί εκ των πρώην πολιτικών του αντιπάλων, ομολόγησαν στην συνέχεια, ότι ο Καποδίστριας παρά τα όποια λάθη του κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του, και των λανθασμένων εκτιμήσεων κατά την άσκηση της εξουσίας του, εργάσθηκε με ανιδιοτέλεια, με πίστη, με αφοσίωση και χωρίς συμβιβασμούς για την μόρφωση όλων των κοινωνικών στρωμάτων.

Οι ιδέες του Καποδίστρια για την παιδεία των Ελλήνων πήγαζαν από το Πιστεύω του. Συνοπτικά μπορούμε να πούμε αυτό που ο ίδιος έγραφε: «... Αποτελεί Θεία τιμή το να αναθρέψει κάποιος Ελληνόπαιδες, με τις γνώσεις της Ιεράς μας Θρησκείας, να τους εκπαιδεύσει στην πάτριον γλώσσα και να τους προπαρασκευάσει για ανώτερες Πανεπιστημιακές σπουδές».

Πηγές και Βιβλιογραφία

Α. Πηγές

1. Αρχειακές Πηγές

ΓΑΚ, Υπ. Θρησκείας

Ι. Καποδίστριας, *Επιστολαί Ι.Α. Καποδίστρια, Κυβερνήτου της Ελλάδος*, Αθήνα 1842, τ. 2

2. Περιοδικά

Α. Πολίτη, «Ελληνικά Παρθεναγωγεία», στην: *Καθημερινή - Επτά Ημέρες*, Κυριακή 27 Ιανουαρίου 2002, σ. 2-32

3. Πηγές από το διαδίκτυο

«Η Αλληλοδιδασκτική Μέθοδος Διδασκαλίας», στην ιστοσελίδα: *Αρχείο Εφημερίδα Πατρής, Ιανουάριος 2003 – Αύγουστος 2017*, 5.8.2008, διαθέσιμο στο: <https://archive.patris.gr/articles/138513/78292>, ημερομηνία προσπέλασης 9.5.2021

Το «Εγχειρίδιο» του Ιωάννου Κοκκώνη, Αίγινα 1830, *Όψεις και απόψεις στις Σπέτσες*, διαθέσιμο στο: <https://spetses.wordpress.com/ktiria/kapodistriaki/>, ημερομηνία προσπέλασης 9.5.2021

Το Ορφανοτροφείο στην Αίγινα, *Ορθοδοξία, Διεθνές Πρακτορείο Εκκλησιαστικών Ειδήσεων*, διαθέσιμο στο: <https://www.orthodoxianewsagency.gr/istoria-ethnika-themata/otan-o-kapodistriasis-idryse-orfanotrofeio-stin-aigina/>, ημερομηνία προσπέλασης 9.5.2021)

Ιωάννης Καποδίστριας (1776-1831), *ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας*.

Σαν σήμερα - βιογραφίες, Ιωάννης Καποδίστριας, διαθέσιμο στο: <https://www.sansimera.gr/biographies/195>, ημερομηνία προσπέλασης 9.5.2021

B. Βιβλιογραφία

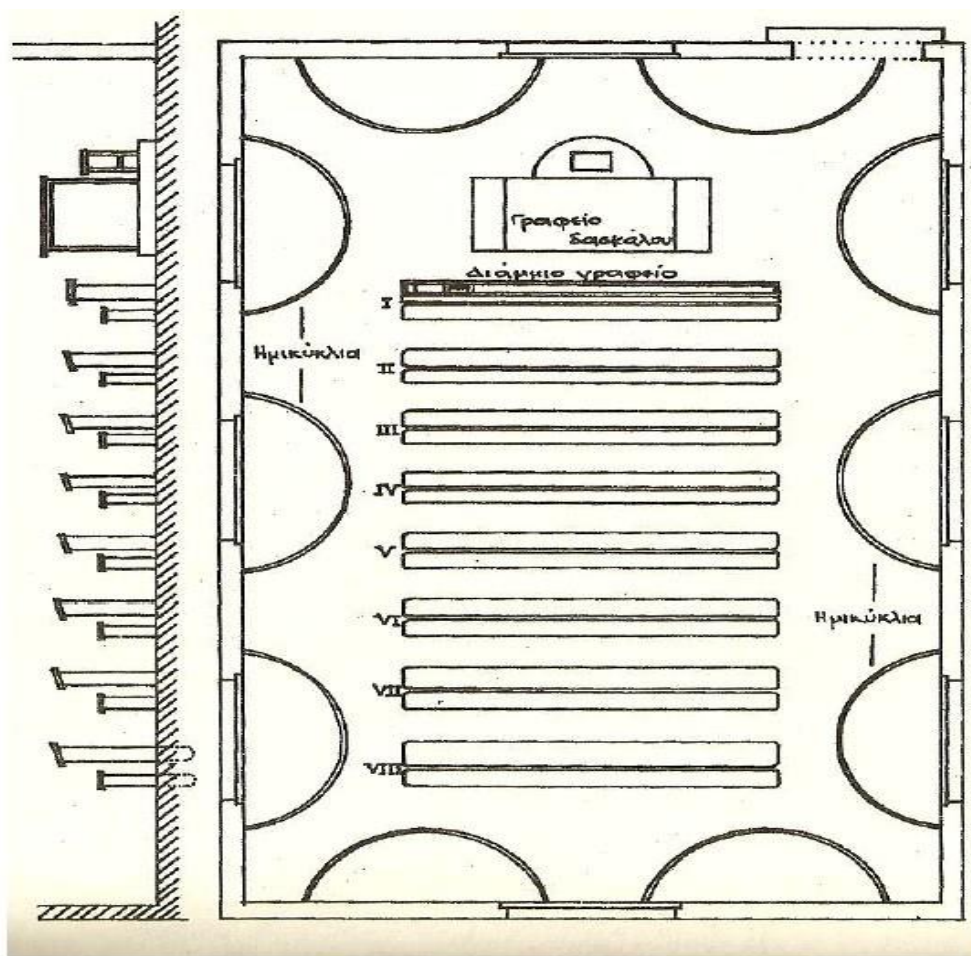
- Αβδάλη Α.Κ., *Η Ανάγνωση στα Αλληλοδιδασκτικά Σχολεία: Οι Πίνακες του Κλεόβουλου (1819) και οι Πίνακες των Παρισίων (1830)*, Αθήνα 1999
- Βακαλόπουλος Α., *Η Ιστορία του νέου Ελληνισμού, Ιωάννης Καποδίστριας ή η επώδυνη γένεση του νεοελληνικού κράτους*, Θεσσαλονίκη 1988, τ. 8
- Γιαννικόπουλος Α., *Η εκπαίδευση στην κλασική και προκλασική αρχαιότητα*, Αθήνα 2006
- Δανασσής – Αφεντάκης Α., *Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής και Διδακτικής Σκέψης (17^{ος}-20^{ος} αι.)*, Αθήνα 1980
- Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 2007, τ. 1
- Ευαγγελίδης Τ., *Τα ελληνικά σχολεία από το 1453-1843*, Αθήνα 1933
- Ζιώγου – Καραστεργίου Σ., *Η Μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Αθήνα 1986
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 12 (1975)
- Καλαφάτη Ε., *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1821-1929)*, Αθήνα 1988
- Κόκκωνας Γ., *Οι μαθητές του Κεντρικού Σχολείου*, Αθήνα 1997
- Κοκκώνης Ι. Π., *Εγχειρίδιον δια τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία ή Οδηγός της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, υπό Σαραζίνου*, Αίγινα 1830
- Κοντονή Α., *Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων*, Αθήνα 1997
- Κούκκου Ε., «Καποδίστριας Ιωάννης (1776-1831)», στην: *Παιδαγωγική – Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 5, σ. 2555-2558
- Κούκκου Ε., *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία (1827-1832). Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αίγινας*, Αθήνα 1972
- Κορδατζή – Πρασσα Α., *Η εκπαίδευση στις Κυκλάδες κατά την Καποδιστριακή Περίοδο (1828-1832)*, Αθήνα 1995
- Λαμπράκη – Παναγού Ε., *Η Εκπαίδευση των Ελληνίδων κατά την Οθωνική περίοδο*, Αθήνα 1988
- Λεοντσίνης Γ. Ν., *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Εκπαίδευσης*, Αθήνα 1995
- Λέφας Χ., *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, Αθήνα 1942

- Λούκος Χ., *Η αντιπολίτευση κατά του κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια (1828-1831)*, Αθήνα 1988
- Μαυροσκούφης Δ. Κ., *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα (1821-1832)*, Θεσσαλονίκη 1996
- Maurer G. L., *Ο Ελληνικός λαός*, Λειψία 1835, μτφρ. Τ. Βουρνάς
- Μπαμπούνης Χ., *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο: διοικητική οργάνωση και εκπαιδευτική λειτουργία*, Αθήναι 1999
- Μπελιά Ε., *Η εκπαίδευσις εις την Λακωνίαν και Μεσσηνίαν κατά την καποδιστριακή περίοδον (1828-1832)*, Αθήναι 1970
- Μπελιά Ε., «Ίδρυση και λειτουργία σχολείων στην Πελοπόννησο επί Καποδίστρια», στα: *Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Αθήνα 1987-1988, τ. 3, σ. 129-137
- Παντελοδήμος Δ. Ν., *Η συμβολή της «Ελληνικής Εταιρείας» του Παρισιού στην πολιτιστική και κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη του νεοελληνικού κράτους 1828-1830*, Αθήνα 1987
- Παπαδάκη Λ., *Η Αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1992
- Πυργιωτάκης Γ., *Προβλήματα στην ιστορία της εκπαίδευσως των δασκάλων στα πρώτα πενήντα χρόνια μετά την απελευθέρωση (1828-1872)*, Αθήνα 1981
- Reble A. *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, Αθήνα 2012
- Σβορώνος Ν., *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 1992
- Τιρς Φ., *Η Ελλάδα του Καποδίστρια*, 1976, τ. 2, μτφρ. Σ. Σπήλιου
- Τσουκαλάς Κ., *Εξάρτηση και αναπαραγωγή: ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα 1988
- Φουρναράκη Ε., *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών, ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910)*, ένα ανθολόγιο, αρ. 11, Αθήνα 1987
- Χρήστου Θ., «Απόψεις σχετικά με την οργάνωση της εκπαίδευσης στις απαρχές της ίδρυσης του Νεοελληνικού Κράτους», στα: *Πρακτικά του ΙΑ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 105-120
- Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999
- Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδος στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001

Χρήστου Θ., «Το εκπαιδευτικό σύστημα (1881-1910). Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείμματα», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 11 (2006), σ. 484-525

Χρήστου Θ., *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013

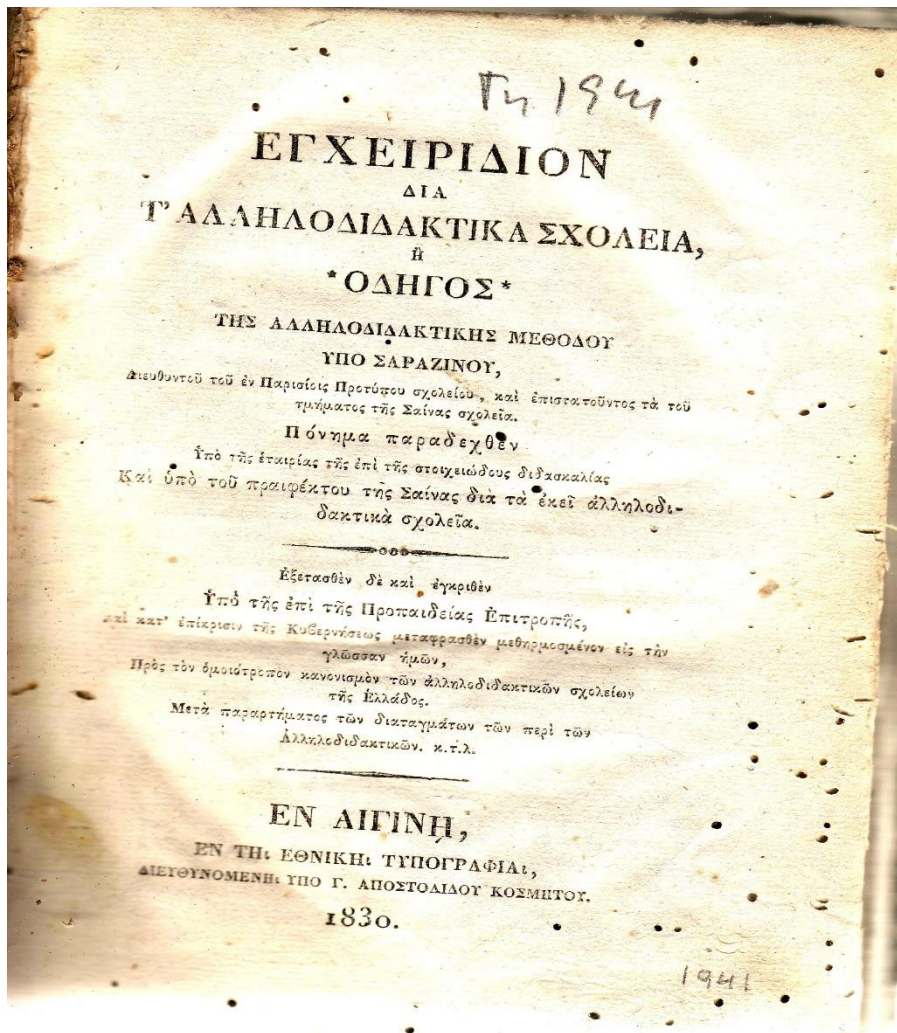
Παράρτημα



19. Κάτοψη, τομή και οργάνωση αλληλοδιδασκτικού σχολείου για 70 μαθητές.

22

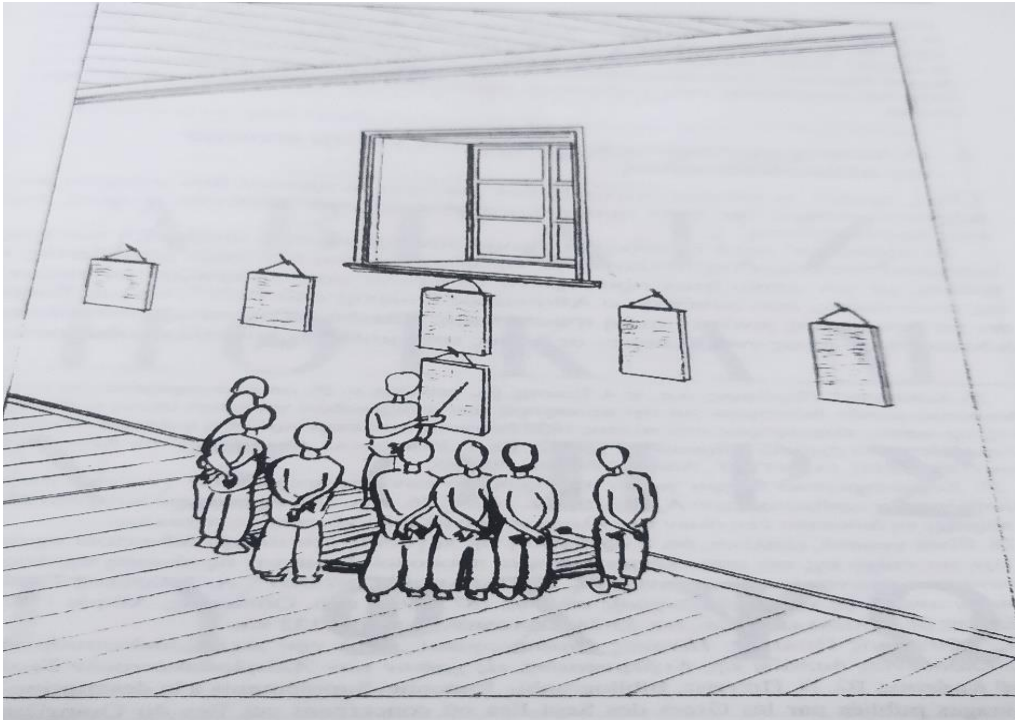
ΕΙΚΟΝΑ 1. Κάτοψη, τομή και οργάνωση αλληλοδιδασκτικού σχολείου για τους μαθητές (Πηγή: Όψεις και απόψεις στις Σπέτσες, διαθέσιμο στο: <https://spetses.wordpress.com/ktiria/kapodistriaki/>, ημερομηνία προσέλασης 9.5.2021)



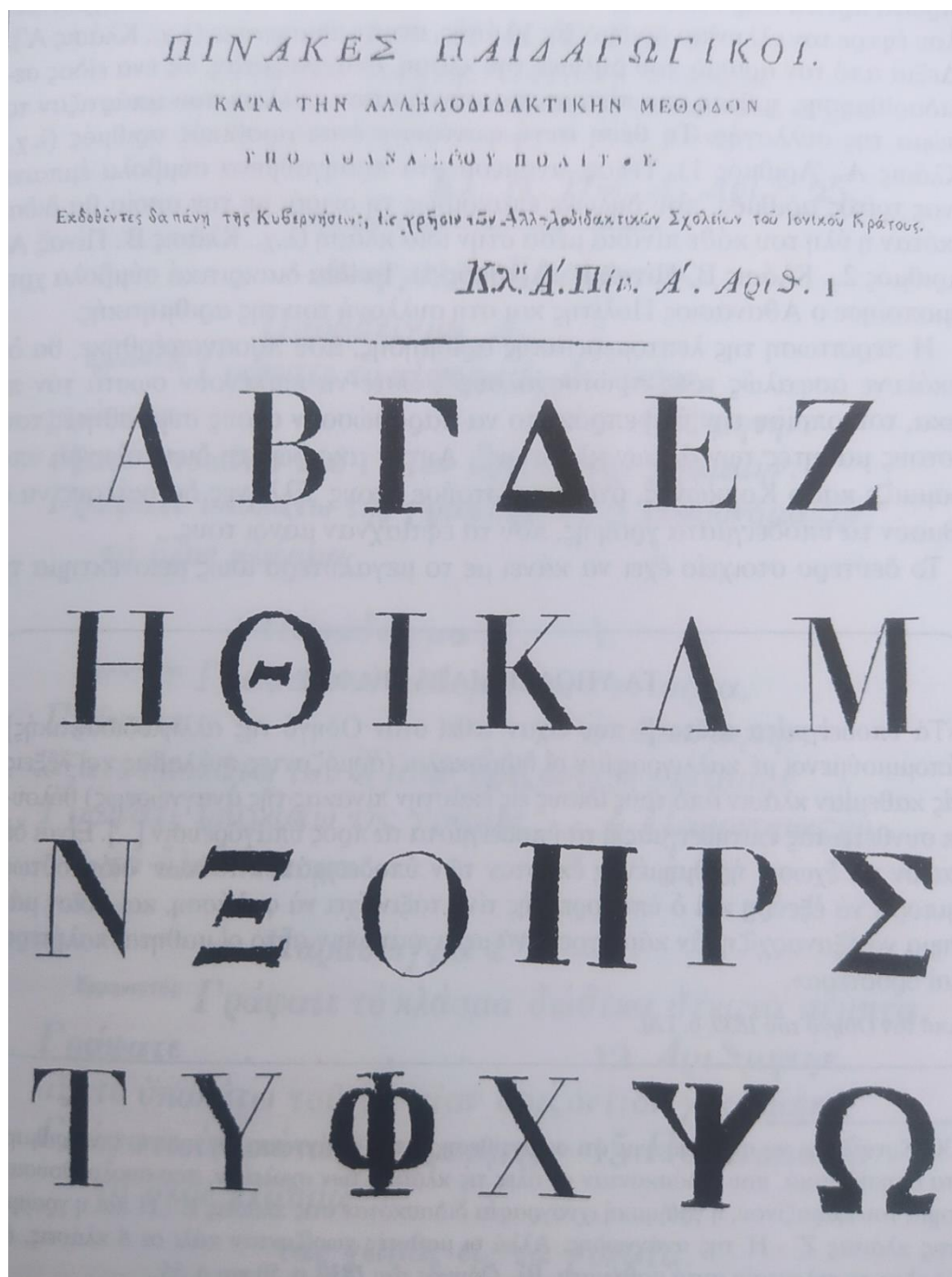
ΕΙΚΟΝΑ 2. Το «Εγχειρίδιο» του Ιωάννου Κοκκώνη, Αίγινα 1830
(Πηγή: Όψεις και απόψεις στις Σπέτσες, διαθέσιμο στο:
<https://spetses.wordpress.com/ktiria/kapodistriaki/>, ημερομηνία
προσπέλασης 9.5.2021)



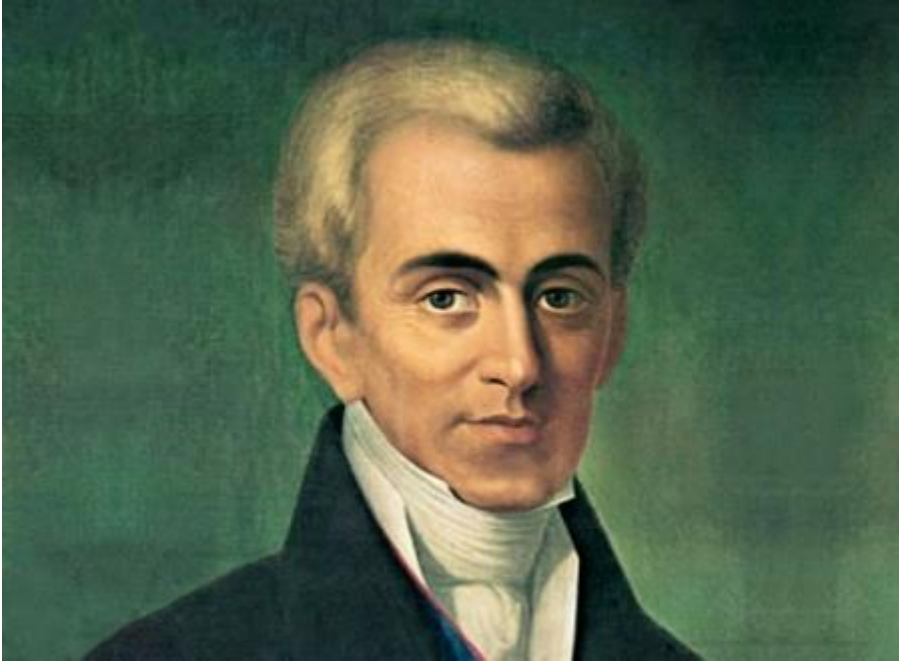
ΕΙΚΟΝΑ 3. Το Ορφανοτροφείο στην Αίγινα (Πηγή: Ορθοδοξία, Διεθνές Πρακτορείο Εκκλησιαστικών Ειδήσεων, διαθέσιμο στο: <https://www.orthodoxianewsagency.gr/istoria-ethnika-themata/otan-o-kapodistriasis-idryse-orfanotrofeio-stin-aigina/>, ημερομηνία προσπέλασης 9.5.2021)



ΕΙΚΟΝΑ 4. Διδασκαλία σε ένα ημικύκλιο (Σχέδιο: Ι. Ταμπακόπουλος). (Πηγή: Α. Κ. Αβδάλη, *Η Ανάγνωση στα Ελληνικά Αλληλοδιδασκτικά Σχολεία: Οι Πίνακες του Κλεόβουλου (1819) και οι Πίνακες των Παρισίων (1830)*, Αθήνα 1999, σ. 21)



ΕΙΚΟΝΑ 5. Το πρώτο φύλλο από τη συλλογή για την ανάγνωση του Α. Πολίτη (Φωτοαντίγραφο από τη μικροταινία που βρίσκεται στο ΚΝΕ/ΕΙΕ. (Πηγή: Α. Κ. Αβδάλη, *Η Ανάγνωση στα Ελληνικά Αλληλοδιδασκτικά Σχολεία: Οι Πίνακες του Κλεόβουλου (1819) και οι Πίνακες των Παρισίων (1830)*, Αθήνα 1999, σ. 23)



ΕΙΚΟΝΑ 6. Ιωάννης Καποδίστριας (1776-1831), ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας. (Πηγή: Σαν σήμερα - βιογραφίες, Ιωάννης Καποδίστριας, διαθέσιμο στο: <https://www.sansimera.gr/biographies/195>, ημερομηνία προσπέλασης 9.5.2021)



ΕΙΚΟΝΑ 7. Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Μεθώνης (Μεσσηνία). (Πηγή: Προσωπική λήψη φωτογραφίας, ημερομηνία προσπέλασης 9.5.2021)

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή πραγματεύεται την προσφορά του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια στην Παιδεία και τη χρήση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου ως σύστημα διδασκαλίας.

Στον ελληνικό χώρο το αλληλοδιδασκτικό σχολείο εμφανίστηκε πριν το ξέσπασμα της επανάστασης του 1821, αλλά οι πρώτες συστηματικές προσπάθειες εφαρμογής της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου τοποθετούνται στην περίοδο του Καποδίστρια. Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος εισήχθη στην Ελλάδα επίσημα από τον Ιωάννη Κοκκώνη στα χρόνια του Καποδίστρια.

Πρέπει να τονιστεί ότι το αλληλοδιδασκτικό σχολείο λειτούργησε ως μηχανισμός μάθησης, ελέγχου, ιεράρχησης με στόχο τη συγκρότηση μιας σωστής πειθαρχημένης κοινωνίας. Η πειθάρχηση του μαθητή μέσα από πειθαρχικούς μηχανισμούς ήταν ο κύριος στόχος της παιδαγωγικής αυτής μεθόδου.